

MIDDLE EAST JOURNAL OF REFUGEE STUDIES

Cilt/Volume: 10 • Sayı/Number: 2 • Güz/Autumn 2025

ISSN: 2149-4398 • eISSN: 2458-8962

Middle East Journal of Refugee Studies uluslararası ve hakemli bir dergidir.
Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir.

Middle East Journal of Refugee Studies is the official peer-reviewed, international journal of the International Refugee Rights Association. Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Dergi Kuruluş Yılı/ Journal Establishment Year

2016

Dergi İmtiyaz Sahibi/Journal Concession Holder

Uluslararası Mülteci Hakları Derneği

/ The Middle East Journal of Refugee Studies

Dergi ISSN/ Journal ISSN

2149-4398

Dergi Yayın Süreçleri/Journal Publication Processes

Dergipark

Dergi Türü/Journal Type

Hakemli Akademik/ Peer-reviewed Journal

Dergi Web Sitesi/ Journal Website

mejrs.com

Dergi İletişim/Journal Contact

editor@mejrs.com

Uluslararası Mülteci Hakları Derneği Adına

İmtiyaz Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

/Owner and Chief Executive Officer

Av. Abdullah Resul Demir

Genel Yayın Yönetmeni/Executive Editor

Arş. Gör. Rıdvan Akın

Baş Editor/Editor-in-Chief

Prof. Dr. Orhan Koçak

Editörler/Editors

Dr. Hasan Basri Bülbül

Dr. Fatma Kızılelmas

Dr. Öğr. Üyesi İrfan Ersin

Yardımcı Editörler/Associate Editors

Zehra Özküçük

Fatma Kurt

Neşe Tomruk Ünal

Danışma/Hakem Kurulu/Editorial Advisory Board

Prof. Dr. Yusuf Adıgüzel (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan Koçak (İstanbul Üniversitesi / Cerrahpaşa)
Doç. Dr. Osman Akgül (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Esin Küntay (Mimar Sinan GSF)
Doç. Dr. Mehmet Fatih Aysan (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf Alpaydın (Marmara Üniversitesi)
Dr. İrfan Ersin (İstanbul Medipol Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Kucur (İstanbul Üniversitesi / Cerrahpaşa)
Dr. Öğr. Şevket Ercan Kızılay (Düzce Üniversitesi)
Dr. Öğr. Mehmet Ali Bolat (Sabahattin Zaim Üniversitesi)

Redaksiyon/Son Okuma

Arş. Gör. Ceren Kaya

Sekreter/ Secretary

Dr. Fatma Kızılelmas

Tasarım ve Uygulama/Graphic Design

Bilimon Medya ve İletişim Anonim Şirketi

Yayın Türü/Type of Publication

Uluslararası Süreli Yayın/International Periodical

Yayın Dili/Language of Publication

Türkçe ve İngilizce/Turkish and English

Yayın Periyodu/Publishing Period

Altı ayda bir Haziran ve Aralık aylarında yayımlanır/Biannual (June&December)

Baskı ve Cilt/Press

Bilimon Medya ve İletişim Anonim Şirketi

Adres: Yenişehir Mah. Mustafa Akyol sk. Arwen Merlin A Blok No: 7AA

Pendik / İstanbul

İletişim/Correspondence

Uluslararası Mülteci Hakları Derneği

Ali Kuşçu Mah. Büyük Karaman Cad. Taylasan Sok. Toprak Apt. K: 1 Fatih İstanbul

Telefon: +90 (212) 531-2025 **Web:** <http://mejrs.com/> **Elektronik posta:** editor@mejrs.com

Editörden

İlk sayısını Haziran 2016 ‘da yayınlamış olduğumuz dergimiz, o günden bugüne göç ve göçe dair olan meseleler etrafında hem akademik düzlemde hem sahada okunabilir bir fayda sağlamak için yolculuğunu sürdürmektedir. Ancak hepimizin de bildiği gibi marifet iltifata tabidir. Dolayısı ile bu yolculuğumuzu, yürüyüşümüzü sürdürebilmek açısından sizlerin katkısı, eleştirisi ve iltifatı bizler için her zaman temel motivasyon kaynağı olmuştur ve olmaya devam edecektir. Biz de bu noktada bu yolculuğumuzun bugüne ulaşmasında bize katkı sağlayan herkese yürekten teşekkürü bir borç biliriz.

Bugün gelmiş olduğumuz noktada göç ve göçe dair meseleler artık hem ülkemizin hem de dünyanın en önemli konularından birisi olarak önümüzde durmaktadır. Bununla birlikte tabii ki göçün sebep ve sonuçları gittikçe de daha büyük oranda günlük yaşamımızın, siyasetin ve akademinin gündemine gelmekte ve önümüzde duran sorunlara yönelik çözüm arayışları da buna paralel olarak her geçen gün daha da artmaktadır. Biz de bu noktada bundan sonraki yolculuğumuza devam ederken, dergimizin Haziran 2024 sayısı itibarıyla, göç ve göçe dair değişen meseleleri daha sistematik halde inceleyerek literatüre derinleşmiş katkılar sunmayı hedeflemekteyiz. Hedefimizi gerçekleştirmemize yardımcı olacak olan önümüzdeki sayılara ait konu başlıklarını bu sayımızda heyecan ve mutlulukla sizlerle paylaşıyoruz. Elbette ki sayılarımız sadece bu dosya konularından oluşmayacak ve bu noktada bizimle farklı çalışmalarını paylaşmak isteyen araştırmacılarımızın da bizlerle olmalarını umut ederken, biz de destekçileri olmaya devam edeceğiz.

Yeni dönemimizde daha güçlü ve gür bir ses çıkarmak amacıyla sizi dergimize katkı vermeye ve bizimle yoldaş olmaya çağırırmaktayız. Elbette akademik kaygılar ve makale endüstrisinin bize dayattığı olumsuz şartların farkındayız. Ancak şikâyet ettiğimiz şeye tabii olmak yerine elimizi taşın altına koyup bir alternatif üretme çabamızın da sizlerin nezdinde karşılık bulacağından eminiz. Bu düşüncelerle yeni sayımızı sizlerin beğenisine sunuyoruz.

Selamlar

İçindekiler / Table of Contents

MAKALELER / ARTICLES

Türkiye’de Mültecilerin Entegrasyonu Konusunda Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi / Bibliometric Analysis of Graduate Theses on the Integration of Refugees in Türkiye06

Ömer BÜBER

Sait VESEK

Kırsal Bölgelerde Göçün Toplumsal Kabul Düzeyinin Araştırılması: Iğdır Kırsalı Üzerine Bir Araştırma / Investigating The Level Of Social Acceptance Of Migration İn Rural Areas: A Study On Iğdır Rural Area32

Erol AKYILDIRIM

2023-2024 Akademik Dönemde Türkiye’de Üniversite Eğitimi Alan Uluslararası Öğrencilerin Türk Ekonomisine Katkısı / Contribution of International Students Receiving University Education in Turkey to the Turkish Economy in the 2023-2024 Academic Period.....58

Mehmet Ali BOLAT

Mehmet BAYDEMİR

Yabancıların Sınır Dışı Edilmelerinin İşkence ve Kötü Muamele Görmeme Hakkı Perspektifinde İncelenmesi / Examining the Deportation Procedures of Foreigners from the Perspective of the Right to Be Free from Torture and Inhuman Treatment.....80

Zeynep ERTEKİN

Türkiye’de Mültecilerin Entegrasyonu Konusunda Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Graduate Theses on the Integration of Refugees in Türkiye

Ömer BÜBER

Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet ABD
obuber11@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9295-3789>

Makale Başvuru Tarihi: 21.07.2025

Makale Kabul Tarihi: 08.12.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Sait VESEK

Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
sait.vesek@balikesir.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6485-721X>

Anahtar Kelimeler:

ÖZET

Mülteci, Entegrasyon,
Bibliyometrik analiz,
Türkiye

Entegrasyon, göçmenlerin ev sahibi toplumun sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamına karşılıklı bir etkileşim temelinde aktif biçimde katılımını ifade eden çok boyutlu ve dinamik bir süreçtir. Bu çalışma, Türkiye’de mültecilerin entegrasyonu konusunu ele alan lisansüstü tezleri bibliyometrik yöntemle incelemeyi amaçlamaktadır. Söz konusu tezler; entegrasyon olgusuna ilişkin akademik üretimi, yönetsel eğilimleri ve kuramsal çerçeveleri analiz etme açısından önemli bir veri kaynağı sunmaktadır. Çalışma, bu literatürün mevcut durumunu ve gelişim alanlarını görünür kılmayı hedeflemektedir. Araştırma, nicel yöntemle dayalı tanımlayıcı bir tarama modeli çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Veriler bibliyometrik analiz tekniğiyle incelenmiştir. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nde açık erişime sunulan tezler; belirlenen anahtar kelimeler ve açık kriterler doğrultusunda taranmıştır. Tarama sonucunda 36 tez çalışmaya dâhil edilmiştir. Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen tez inceleme formu ile toplanmıştır. Analiz sürecinde Jamovi, Microsoft Excel ve Maxqda yazılımlarından yararlanılmıştır. Tezlerin çoğunluğu Türk uyruklu yazarlar tarafından (%77,8) ve yüksek lisans düzeyinde (%77,8) hazırlanmıştır. Bu tezlerde nitel yöntem en sık tercih edilen yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (%58,3). Tezlerin büyük kısmı Sosyal Bilimler Enstitüsü (%69,4) ve sosyoloji anabilim dalı (%36,1) bünyesinde gerçekleştirilmiştir. 2019-2022 yılları arasında yoğun bir tez üretimi olduğu görülmektedir. En sık geçen anahtar kelimeler arasında “Türkiye”, “göç”, “Suriyeli” ve “entegrasyon” öne çıkmaktadır. Bu çalışma, mülteci entegrasyonu konusundaki lisansüstü tezlerin ağırlıklı olarak nitel araştırma yöntemlerini benimsediğini ve sosyal bilimler alanında yoğunlaştığını ortaya koymuştur. Çalışma, mevcut akademik eğilimleri ortaya koyarak alana yönelik gelecekteki araştırmalara ışık tutmaktadır.

Keywords:

Refugee, Integration,
Bibliometric analysis,
Türkiye

ABSTRACT

Integration is a multidimensional and dynamic process involving the active participation of migrants in the social, economic, cultural, and political spheres of the host society, based on mutual interaction. This study aims to examine graduate theses focusing on the integration of refugees in Türkiye using a bibliometric approach. These theses provide valuable data for analyzing academic production, methodological tendencies, and theoretical frameworks related to integration. The study seeks to uncover the current state of this academic field and identify areas for future development. The research was conducted within the scope of a descriptive survey model based on a quantitative methodology. Data were analyzed through bibliometric techniques. Theses that were openly accessible in the National Thesis Center of the Council of Higher Education were systematically reviewed using predetermined keywords and inclusion criteria. A total of 36 theses were selected for analysis. Data were collected through a thesis review form developed by the researcher, and the analysis was carried out using Jamovi, Microsoft Excel, and Maxqda software. The findings show that the majority of the theses were authored by Turkish nationals (77.8%) and were written at the master's level (77.8%). Qualitative research design was the most frequently adopted methodology (58.3%). Most of the theses were completed within Institutes of Social Sciences (69.4%) and in the field of Sociology (36.1%). A notable increase in thesis production was observed between 2019 and 2022. Frequently used keywords included "Türkiye," "migration," "Syrian," and "integration". This study reveals that graduate-level research on refugee integration in Türkiye predominantly employs qualitative approaches and is largely situated within the social sciences. By identifying current academic trends, the study provides a foundation for guiding future research in this area.

Önerilen Alıntı (Suggested Citation): BÜBER, Ömer ve VESEK, Sait (2025), "Türkiye'de Mültecilerin Entegrasyonu Konusunda Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi", **Middle East Journal of Refugee Studies** S.10(2), ss.6-31, Doi: <https://doi.org/10.70045/mejrs.1747485>

1. GİRİŞ

Göç olgusu, farklı kültürel grupların ev sahibi toplumlara uyum süreçlerine ilişkin çeşitli kuramsal yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Cormoş, 2022; Mesoudi, 2018). Bu yaklaşımlar arasında çokkültürlülük, kültürel farklılıkları meşru ve doğal kabul ederek tüm grupların toplumsal sistem içinde eşit ve bir arada varlığını sürdürmesini savunur (Parekh, 2001; Modood vd., 2025; Kutlu & Alsancak, 2018). Asimilasyon teorileri ise azınlık gruplarının baskın kültürle özdeşleşmesini ve farklılıkların ortadan kalkmasını hedeflemektedir (Crul, 2024). Entegrasyon yaklaşımları ise göçmenlerin ev sahibi toplumun norm ve değerlerini içselleştirerek topluma katılım süreçlerini ve bu sürecin yapısal koşullarını analiz etmektedir (Ceceli Köse, 2012).

Son yıllarda entegrasyon kavramı, hem uluslararası düzeyde hem de Türkiye özelinde önemli bir tartışma konusu hâline gelmiştir (Çetin, 2016; Bierwiazzonek & Kunst, 2021). Kavram, göçmenlerin ev sahibi toplumun sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yapısına katılımına odaklanır ve uyum, katılım ile kapsayıcılık gibi kavramlarla yakından ilişkilidir (Kaya, 2022). Unutulmaz’a (2016) göre entegrasyon, Avrupa’ya yönelik göç hareketlerinin yol açtığı toplumsal dönüşümlere yanıt olarak ortaya çıkmış ve siyasal aktörler tarafından göçmenlerin topluma uyumunu destekleyen bir araç olarak benimsenmiştir.

Entegrasyon süreci, göçmenlerin temel kurumlara erişimi, kültürel normları öğrenmesi, sosyal ilişkiler kurması ve aidiyet hissi geliştirmesi gibi çok katmanlı dinamikleri içermektedir (Holloway & Sturridge, 2022; Heckmann, 2005; Castles vd., 2002). Bu süreç sadece bireysel çabaları değil, aynı zamanda yapısal fırsatlar ve toplumsal kabulle şekillenen karşılıklı bir etkileşimi ifade etmektedir.

Bu bağlamda, ekonomik entegrasyon, göçmenlerin gelir getirici faaliyetlerde bulunmaları, üretim ve tüketim süreçlerine katılmaları ve iş piyasasına erişimleriyle ilgilidir (Göker, 2015; OAS, 2023). Kültürel entegrasyon, bireylerin ev sahibi toplumun kültürel normlarını öğrenmelerini, sosyal yaşama aktif katılmalarını ve özellikle yerel dili öğrenmelerini kapsamaktadır (Valtonen, 2008). Dil yeterliliği, sosyal etkileşimi kolaylaştırmaktadır ve bireylerin ülkede kalma niyetini güçlendirmektedir (Nambuya vd., 2018). Hukuki entegrasyon ise göçmenlerin yasal statüleri, temel haklara erişimleri, vatandaşlık edinme olanakları ve siyasal katılım haklarıyla ilgilidir. Penninx (2005), entegrasyonun yalnızca ekonomik ve kültürel değil, aynı zamanda hukuki boyutunun da dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Entegrasyonun çok boyutlu doğası çeşitli kavramsal çerçevelerle açıklanmıştır. Ager ve Strang (2004), entegrasyonu yapısal uyum (istihdam, eğitim, barınma, sağlık), etkileşimsel uyum (sosyal ilişkiler), kültürel uyum (dil, kültürel bilgi, güvenlik) ve özdeşimsel uyum (vatandaşlık ve haklara erişim) olmak üzere dört ana boyutta tanımlamaktadır. Benzer şekilde, Kayaoğlu vd. (2022), entegrasyonu yapısal, kültürel ve sosyal olmak üzere üç düzeyde ele almakta; sırasıyla eğitim ve istihdam durumu, Türkçe yeterliliği ve yerel halkla kurulan ilişkiler üzerinden değerlendirmektedir.

Uluslararası düzeyde ise, 2010 yılında Avrupa Birliği Bakanları tarafından kabul edilen Zaragoza Göstergeleri, entegrasyon düzeyini değerlendirmek amacıyla istihdam, eğitim, gelir düzeyi, dil öğrenme, sağlık hizmetleri, vatandaşlık, dışlanma ve siyasal katılım gibi alanları kapsayan ortak bir model sunmaktadır.

Kuhlman (1991), entegrasyonu ekonomik katılım, yaşam standartları, psikososyal uyum, sürtüşme düzeyi ve ayrımcılık koşulları temelinde görece bir süreç olarak değerlendirmektedir. Ancak bu ideal modele pratikte ulaşmanın güç olduğunu savunmaktadır (Castles vd., 2002). Benzer biçimde Gürer (2019), mültecilerin enteg-

rasyonunu beş aşamalı bir model çerçevesinde ele almış; bu modelde varış öncesi koşullar, ilk temas, resmî entegrasyon süreci, sosyal ve mesleki bağlantılar ile uzun vadeli katılım başlıklarına yer vermiştir. Sürecin başarısını etkileyen faktörler arasında dil yeterliliği, psikolojik iyi oluş, eğitim, istihdam, hukuki güvenceler ve ev sahibi toplumun tutumu öne çıkmaktadır.

Entegrasyon, yerel toplum ile göçmenler arasında karşılıklı talepleri ve sorumlulukları içeren iki yönlü bir süreçtir (Klarenbeek, 2021). Mültecilerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta hak ve fırsatlardan yararlanabilmeleri, aidiyet geliştirebilmeleri ve uzun vadeli uyum sağlayabilmeleri açısından kritik bir rol oynamaktadır (UNHCR, 2013). Bu nedenle entegrasyon, yalnızca bireysel uyum süreçleriyle sınırlı görülmemeli; aynı zamanda ev sahibi toplumun kapsayıcı politikalar geliştirip uygulamasıyla mümkün hâle gelmelidir.

İstihdam, eğitim, sağlık, barınma ve sosyal ilişkiler gibi temel alanlarda karşılaşılan engeller ve fırsatlar, entegrasyon sürecinin yönünü ve başarısını belirlemektedir (Phillimore, 2021; Benevento vd., 2023). Bu nedenle entegrasyon, karşılıklı etkileşim temelinde şekillenen çok boyutlu, dinamik ve uzun erimli bir süreç olarak ele alınmalıdır.

2011 yılında başlayan Suriye krizi hem bölgesel hem küresel ölçekte önemli bir insani hareketliliğe yol açmıştır. Türkiye bu süreçte 3,5 milyondan fazla Suriyeliye ev sahipliği yaparak dünyanın en büyük mülteci nüfusunu barındıran ülke konumuna gelmiştir (Doğanay ve Demiraslan, 2016). Bu kitlesel ve uzun süreli göç hareketi Türkiye'nin demografik yapısında, ekonomik göstergelerinde, toplumsal ilişkilerinde ve güvenlik alanında derin etkiler yaratmıştır. Mülteci nüfusunun hızla arttığı dönemde sağlık sisteminde aşırı yüklenme, bulaşıcı hastalıklarda yükseliş ve temel hizmetlere erişimde çeşitli güçlükler görülmüştür (Akar ve Erdoğan, 2019). Benzer şekilde eğitim, barınma ve sosyal uyum alanlarında önemli sorunlar ortaya çıkmıştır (Sezik ve Ağır, 2015). Özellikle yoğun göç alan bölgelerde işsizlik oranlarının artması ve kayıt dışı istihdamın yaygınlaşması yerel halk üzerinde ekonomik ve sosyal baskılar oluşturmuştur (Türkcan, 2017). Bütün bu dinamikler hem toplumsal uyum süreçlerinin karmaşıklığını hem de mülteci entegrasyonuna yönelik politika ihtiyaçlarını görünür kılmıştır.

Bu bağlamda, Türkiye'de mülteci entegrasyonu konusu hem politika yapıcılarının hem de akademik camianın temel gündemlerinden biri hâline gelmiştir. Özellikle 2019–2022 döneminde, mültecilerin sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki durumlarının daha belirgin hâle gelmesi, uygulanan entegrasyon programlarının değerlendirilme gerekliliği ve saha verilerine erişimin kolaylaşması gibi etkenler, akademik ilgide dikkat çekici bir artışa yol açmıştır. Dahası, Suriye krizi sonrası Türkiye, dünyanın en fazla mülteci barındıran ülkesi olmuş ve entegrasyon politikaları akademik ilginin odağı hâline gelmiştir (Karataş & Ayyıldız, 2021).

Türkiye’de mültecilerin entegrasyonuna yönelik akademik ilginin artmasına rağmen, bu alanda hazırlanan lisansüstü tezlerin sistematik ve bütüncül bir analizi henüz yeterince gerçekleştirilmemiştir. Bibliyometrik analiz belirli bir araştırma alanındaki yayınların istatistiksel yöntemlerle incelenmesine olanak tanıyarak akademik üretimin eğilimlerini, tematik yoğunlaşmalarını, güçlü ve zayıf yönlerini ve disiplinler arası bağlantılarını nicel verilerle görünür kılan bir yöntemdir (Donthu vd., 2021). Bu çalışma, Türkiye’deki mülteci entegrasyonu literatürünü bibliyometrik yaklaşım çerçevesinde inceleyerek akademik üretimin zaman içindeki değişimini, disiplinlere göre dağılımını ve tematik odaklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Lisansüstü tezler akademik üretimin erken aşamasını temsil eden; araştırmacıların metodolojik tercihlerine, kuramsal yönelimlerine ve konuya ilişkin önceliklerine doğrudan ışık tutan özgün bilimsel çalışmalardır. Ayrıca tezler, belirli bir dönemde akademik alanın nasıl şekillendiğini, hangi disiplinlerin konuya ilgi gösterdiğini ve araştırma eğilimlerinin zaman içinde nasıl dönüştüğünü sistematik biçimde inceleme imkânı sunmaktadır. Bu nedenle araştırmanın kapsamı, Türkiye’de hazırlanmış ve Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nde kayıtlı lisansüstü tezlerle sınırlandırılmıştır. Böylece mülteci entegrasyonu konusundaki akademik üretimin ulusal ölçekte bütüncül bir görünümü elde edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada şu soruların yanıtları aranmıştır:

Türkiye’de mülteci entegrasyonu alanında hazırlanmış lisansüstü tezlerde;

1. Yazarların uyruğu, tezlerin türü, yazım dili ve kullanılan yöntemler nelerdir?
2. Akademik üretim eğilimleri, tez sayılarının yıllar içindeki değişimi nasıldır?
3. Anahtar kelimelerin yıllara göre dağılımı ve tematik yoğunlaşmaları nasıldır?
4. Tezlerin yayımlandığı üniversiteler, enstitüler ve anabilim dalları nelerdir?

2. YÖNTEM

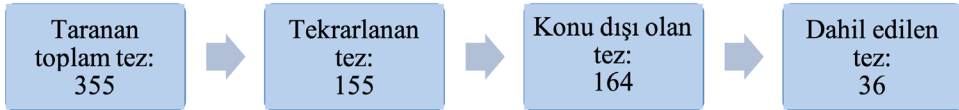
2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nicel yönetime dayalı olarak yürütülen tanımlayıcı bir tarama çalışmasıdır. Çalışmada bibliyometrik analiz tekniği kullanılmıştır. Bibliyometri, belirli bir alandaki akademik yayınların istatistiksel yöntemlerle incelenmesi ve raporlanmasıdır (Donthu vd., 2021). Bu yöntem, ilgili konunun sistematik biçimde ele alınmasına ve literatürün kapsamlı şekilde analiz edilmesine olanak tanımaktadır (Mukherjee vd., 2022). Terimin ilk kez Alan Pritchard tarafından 1969 yılında, bilimsel yayın-

ların nicel ve istatistiksel analizini ifade etmek amacıyla kullanıldığı belirtilmiştir (Salinas-Rios ve Lopez, 2022). Bibliyometrik analiz, literatürü nicel olarak değerlendirme imkânı sunmakta; bir araştırma alanının gelişimini izleme, analiz etme ve görsel haritalarla sunma açısından etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, akademik üretkenliği ölçme ve yazar, kurum, dergi, yıl, anahtar kelimeler ile atıf sayısı gibi unsurlar hakkında kapsamlı bilgi sağlama açısından da önemlidir.

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın örneklemini, Ulusal Tez Merkezi (YÖK Tez) arşivine kaydedilmiş ve yabancı uyruklu bireylerin Türkiye'deki sosyal entegrasyonunu konu alan lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Tezlerin açık erişime sahip olması, araştırılan bireylerin yabancı uyruklu olması ve Türkiye'ye göç etmiş olmaları, çalışmaya dahil edilme kriterleri olarak belirlenmiştir. Kuramsal nitelikte olup özgün bir veri toplamayan, yani herhangi bir araştırma süreci içermeyen derleme türündeki tezler çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışmada “Türkiye, göç, sosyal entegrasyon, migration, integration” anahtar kelimeleri kullanılarak tarama yapılmıştır. Veri tabanı taramaları sonucunda, ilgili anahtar kelimelerle toplam 355 tez tespit edilmiştir. Türkçe ve İngilizce yapılan arama sonucu 155 tezin tekrar ettiği görülmüştür. Konu ile doğrudan ilişkili olmayan 164 tezin olduğu anlaşılmıştır. Sonuç olarak, toplam 36 lisansüstü tez çalışmaya dahil edilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Analiz süreci

2.3. Verileri Toplama Araçları

Araştırmacı, tez arşivinden elde edilen çalışmaları belirlenen dahil edilme ve dışlanma kriterlerine göre incelemiş ve her bir tezi “tez inceleme formu”na kaydetmiştir. Bu form, benzer metodolojik yaklaşımlar içeren önceki çalışmalar incelenerek hazırlanmıştır (Oksal vd., 2024; Büber ve Kutlu, 2024; Açıkgoz vd., 2024). Formda her bir teze ilişkin yayım yılı, tez türü (yüksek lisans/doktora), yayımlandığı üniversite, bağlı olduğu anabilim dalı, örneklem büyüklüğü ve kullanılan veri toplama araçları gibi temel bilgiler sistematik şekilde yer almaktadır.

2.4. Veri Analizi

Veri analizi ve raporlama sürecinde birden fazla yazılımdan yararlanılmıştır. Veri toplama formu ile elde edilen bilgiler, analiz için uygun hale getirilerek Jamovi (v.2.6.2.0) programına aktarılmıştır. Burada temel betimsel istatistikler, frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmıştır. Grafiklerin oluşturulmasında Microsoft Excel kullanılmıştır. Tez özetleri sistematik olarak Microsoft Word ortamında derlenmiştir. Ardından tekrar eden kelimeleri belirlemek ve kelime bulutu oluşturmak amacıyla Maxqda (2018) kullanılmıştır. Çalışmada lisansüstü tez özetlerinden elde edilen anahtar kelimeler kullanılarak co-word analizi yapılmıştır. Analiz, kelimelerin tezlerde birlikte geçme sıklıklarını görselleştirmek ve alandaki tematik ilişkileri ortaya koymak amacıyla VOSviewer (1.6.20) programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, tablo ve grafiklerle desteklenerek raporlanmıştır.

2.5. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Bibliyometrik analizde güvenilirlik ve geçerlilik, çalışmanın bilimsel niteliğini belirleyen temel unsurlardır (Page vd., 2016). Bibliyometrik çalışmalarda verilerin temizlenmesi ve düzenlenmesi (Van Raan, 2005) ile kullanılan veri kaynaklarının güvenilirliği (Ellegaard ve Wallin, 2015), analiz sonuçlarının güvenilirliğine doğrudan katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada güvenilirlik ve geçerliliği sağlamak amacıyla çeşitli önlemler alınmıştır. Veriler, YÖK Tez veri tabanında yayımlanmış ulusal tezlerden sistematik bir şekilde elde edilmiştir. Tezlerin seçimi, önceden tanımlanmış açık dahil etme ve dışlama ölçütlerine göre gerçekleştirilmiştir. Bu sayede veri seti nesnel ve tutarlı bir biçimde oluşturulmuştur. Uygulanan bu yöntem, farklı araştırmacıların aynı kriterleri kullanarak benzer sonuçlara ulaşmasını mümkün kılmaktadır.

2.6. Etik Hususlar

Bu çalışmada kullanılan veriler, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nde açık erişime sunulmuş, geçmişte yayımlanmış lisansüstü tezlerden elde edilmiştir. Çalışma kapsamında herhangi bir müdahale, deneysel uygulama veya katılımcı ile doğrudan etkileşim söz konusu değildir. Bu doğrultuda çalışmada etik kurul izni bulunmamaktadır.

2.7. Sınırlılıklar

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu araştırmada yalnızca Türkiye'de hazırlanmış lisansüstü tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Lisansüstü tezler, akademik üretim sürecinin temel yapı taşlarından biri olarak, araştırmacıların kuramsal yönelimlerini, metodolojik tercihlerini ve çalışma alanına ilişkin güncel eğilimleri

doğrudan yansıtmaktadır. Bu yönüyle tezler, hakemli dergilerde yayımlanmış makalelere kıyasla daha geniş veri çeşitliliğine sahiptir. Bunun yanı sıra henüz yayımlanmamış veya kısmen dönüştürülmüş özgün bilgilerin görünür hâle gelmesini sağlamaktadır. Ayrıca tezler, belirli bir dönemde akademik alanın nasıl şekillendiğini, hangi disiplinlerin konuya ilgi gösterdiğini ve araştırma eğilimlerinin zaman içindeki değişimini sistematik biçimde analiz etme olanağı sunmaktadır.

Makaleler ise farklı veri tabanlarında yer almakta, özgül değerlendirme ve hakemlik süreçlerinden geçmektedir. Çoğu durumda ise tezlerden türetilmiş versiyonlar şeklinde yayımlanmaktadır. Bu nedenle tezler ve makaleler aynı veri setinde birlikte incelendiğinde veri yapısı ve analiz düzeyi farklılaşabilecektir. Bu gerekçeyle, araştırmanın kapsamı yalnızca Türkiye’de hazırlanmış ve Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nde kayıtlı lisansüstü tezlerle sınırlandırılmıştır. Bundan dolayı tezlerden türetilmiş ancak henüz yayımlanmamış veya farklı biçimlerde yayımlanmış makaleler araştırma kapsamına dâhil edilmemiştir. Dolayısıyla elde edilen bulgular, tezlerde raporlanan verilerle ve anahtar kelimelerle sınırlıdır.

Verilerin elde edildiği veri tabanının yapısı ve çalışma kapsamının yalnızca lisansüstü tezlerle sınırlı olması, ileri bibliyometrik analizlerin (örneğin yazarların iş birliği, yazarlar arası ortak atıf ilişkisi, makalelerin referans ilişkisi, ülkeler arası atıf ilişkisi vb.) uygulanabilirliğini kısıtlamaktadır. Bu nedenle analiz sürecinde temel frekans tabloları, grafikler ve tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Lisansüstü tezlerin atıf sayıları, yalnızca Google Akademik veri tabanı üzerinden yapılan tarama ile sınırlıdır. Söz konusu veri tabanında 11 tezin bilgisine ulaşılamamıştır. Google Akademik’in güncellenme sıklığı bilinmediğinden, mevcut atıf sayılarının tamamen güncel olmadığı ve bazı mükerrer atıfların bulunabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte, lisansüstü tezlerin atıf sayılarını doğrulayabilecek başka bir veri kaynağı bulunmadığından, bu çalışma için Google Akademik tercih edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu çalışmada yer alan tezlerle ilişkin demografik ve yapısal özellikler detaylı şekilde analiz edilmiştir. Öncelikle yazarların uyruğu, tezlerin türü ve yazım dili gibi temel özellikler incelenmiştir. Ayrıca araştırmalarda kullanılan yöntem türleri, zamana ve amaca göre yöntem dağılımı ile katılımcı sayılarına ilişkin veriler değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra tezlerin hazırlandığı üniversite ve enstitüler ele alınmıştır. Ayrıca tezlerin ait olduğu ana bilim dallarının dağılımı da kapsamlı bir biçimde sunulmuştur.

Tablo 1. Mültecilerin entegrasyonu konulu tezlerin çeşitli kategorilerdeki dağılımı

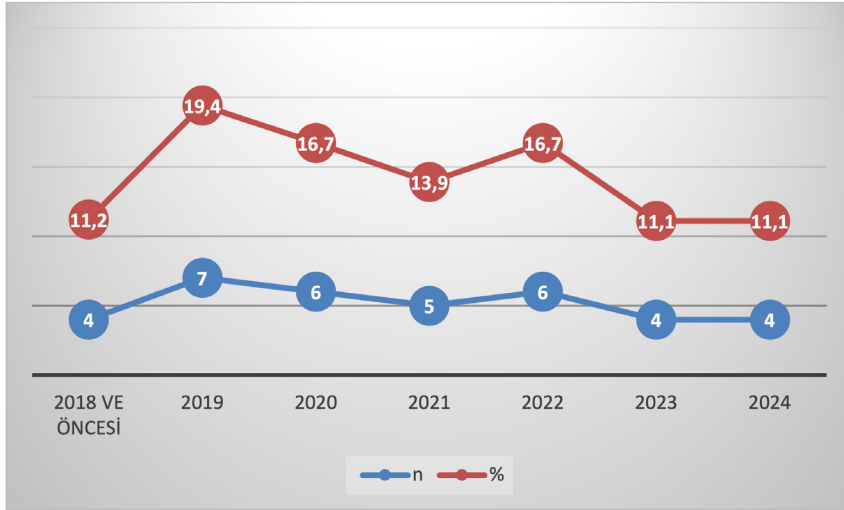
	n	%
Yazarların Uyruğu		
Türk	28	77,8
Yabancı	8	22,2
Tezlerin Türü		
Yüksek Lisans	28	77,8
Doktora	8	22,2
Yazım Dili		
Türkçe	28	77,8
İngilizce	8	22,2
Yöntem		
Nitel	21	58,3
Nicel	12	33,3
Karma	3	8,3
Zamana göre yöntem		
Kesitsel	36	100,0
Amacına göre yöntem		
Tanımlayıcı	36	100,0
Katılımcı sayısı		
6-30	16	44,6
31-200	10	27,7
201 üzeri	10	27,7
Toplam	36	100

Tablo 1’de yazarların uyruğu, tezlerin türü, yazım dili, yöntemi gibi tanımlayıcı bilgilere yer verilmiştir. Toplam 36 tezin incelendiği çalışmada, yazarların büyük çoğunluğunu Türk uyruklu bireyler oluşturmaktadır (n=28; %77,8), yabancı uyruklu yazarların sayısı ise daha sınırlıdır (n=8; %22,2). Tezlerin türüne göre dağılımında yüksek lisans düzeyi ağırlıktadır (n=28; %77,8). Doktora düzeyindeki tezlerin sayısı ise daha düşük bir orandadır (n=8; %22,2). Yazım dili açısından incelendiğinde, tezlerin çoğunun Türkçe olarak yazıldığı görülmektedir (n=28; %77,8).

Yöntem açısından dağılım incelendiğinde, nitel araştırma yönteminin en sık tercih edilen yaklaşım olduğu dikkat çekmektedir (n=21; %58,3). Nicel yöntemle hazırla-

nan tez sayısı (n=12; %33,3) ve karma yöntem kullanılan tez sayısı (n=3; %8,3) daha düşüktür. Tüm tezlerde kesitsel desen kullanıldığı görülmektedir (n=36; %100,0) ve yine tamamı tanımlayıcı amaçla yapılmıştır (n=36; %100,0).

Tezlerde kullanılan örneklem büyüklükleri incelendiğinde, katılımcı sayısının en az 6, en fazla 1.581 olduğu görülmektedir. Tezlerin çoğunda 6 ila 30 katılımcı yer almaktadır (n=16; %44,6). Orta büyüklükte (n=10; %27,7) ve büyük ölçekli (n=10; %27,7) katılımcı gruplarına sahip tezlerin oranı birbirine eşittir.

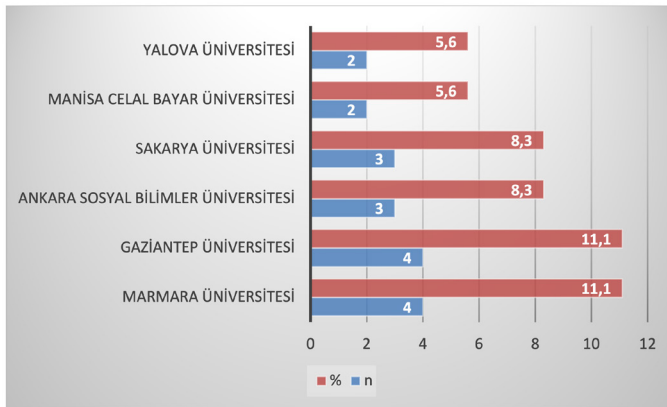
Grafik 1. Tezlerin yayımlandığı yıllara ilişkin bulgular

Grafik 1’de tezlerin yayımlandığı yıllara ilişkin bulgular sunulmuştur. Konuya dair ilk tez 2009 yılında yayımlanmıştır. İncelenen tezlerin yıllara göre dağılımı değerlendirildiğinde, en fazla tez 2019 yılında tamamlanmıştır (n=7; %19,4). Bunu 2020 ve 2022 yılları takip etmektedir; her iki yılda da eşit sayıda tez bulunmuştur (n=6; %16,7). 2021 yılında hazırlanan tez sayısı daha düşüktür (n=5; %13,9). 2018 ve öncesi döneme ait tezler ile 2023 ve 2024 yıllarına ait tezlerin her birinin sayısı eşittir (n=4; %11,1). Bu dağılım, tez üretiminin 2019-2022 yılları arasında yoğunlaştığını göstermektedir.

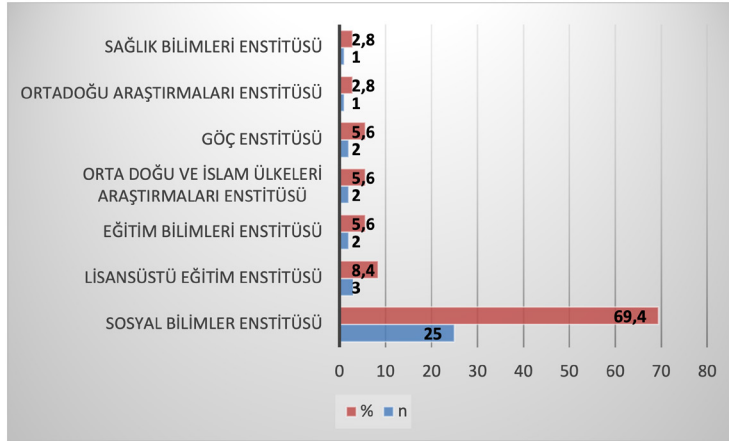
Tablo 2. En sık tekrar eden anahtar kelimelerin yıllara göre değişimi

Dönem	En sık tekrar eden Anahtar Kelimeler	Tematik Odak
2009–2013	Göç, Irak Türkmenleri, Sosyal Hayat, Entegrasyon	Etnik göç ve sosyo kültürel uyum
2014–2017	Mülteci, Radikalleşme, Asimilasyon, Kimlik, Aidiyet	Kimlik inşası ve aidiyet arayışı
2018–2020	Suriyeliler, Eğitim, Uyum, Geçici Koruma, Kamu Hizmetleri	Kurumsal entegrasyon ve eğitim temelli uyum
2021–2024	Afgan göçü, Kadın göçmenler, Toplumsal cinsiyet, Sağlık, Ruh sağlığı, Ekonomik entegrasyon, Kültürleşme, Vatandaşlık	Çok boyutlu entegrasyon

Tablo 2’de 2009–2024 yılları arasında Türkiye’de göç ve entegrasyon konularında hazırlanmış lisansüstü tezlerde en sık kullanılan anahtar kelimelerin dönemsel dağılımını göstermektedir. Bulgular, göç araştırmalarının tematik odağının zaman içinde belirgin biçimde değiştiğini ortaya koymaktadır. 2009–2013 döneminde çalışmaların odağında göç olgusu daha çok etnik temelli sosyo-kültürel uyum bağlamında ele alınmaktadır. 2014–2017 yıllarında ise artan mülteci hareketleriyle birlikte, araştırmaların yönü kimlik, aidiyet temalarına kaymıştır. 2018–2020 döneminde göçün kalıcı hale gelmesi, tezlerin kurumsal entegrasyon, eğitim ve kamu hizmetleri ekseninde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Son olarak, 2021–2024 döneminde göç araştırmaları toplumsal cinsiyet, sağlık, psikososyal iyi oluş ve ekonomik entegrasyon gibi alanları kapsayacak biçimde genişlemiştir. Genel olarak, Türkiye’de göç literatürünün etnik uyumdan çok boyutlu entegrasyona doğru ilerleyen bir tematik dönüşüm geçirdiğini göstermektedir.

Grafik 2. Tezlerin yayımlandığı üniversitelere ilişkin bulgular

Grafik 2’de tezlerin hazırlandığı üniversiteler incelenmiştir. Buna göre Marmara Üniversitesi ve Gaziantep Üniversitesi her biri dörder tez ile (n=4; %11,1) en yüksek orana sahiptir. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi üçer tez ile (n=3; %8,3) bu kurumları takip etmektedir. Manisa Celal Bayar Üniversitesi ile Yalova Üniversitesi ise ikişer tezle (n=2; %5,6) çalışmalara katkı sağlamıştır. Ayrıca 18 (%50,4) farklı üniversiteden¹ birer tez yayımlanmıştır. Bu dağılım, çalışmalarda farklı üniversitelerin katkısının bulunduğunu ancak belirli üniversitelerin öne çıktığını göstermektedir.

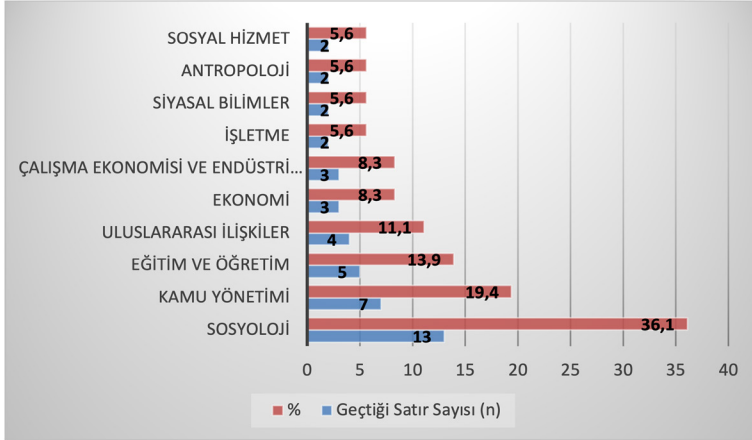

Grafik 3’te tezlerin yayımlandığı enstitülere ilkin bilgiler sunulmuştur. Buna göre incelenen tezlerin büyük çoğunluğu Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanmıştır (n=25; %69,4). Bu durum, araştırma konularının sosyal bilimler alanında yoğunlaştığını göstermektedir. Öte yandan çalışmada incelenen üç üniversite (Yalova, İstanbul Sabahattin Zaim ve İstanbul Aydın) lisansüstü eğitim enstitüsüne sahiptir. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi’nde 2020’de, Yalova Üniversitesi’nde 2021’de, İstanbul Aydın Üniversitesi’nde ise 2022’de Lisansüstü Eğitim Enstitüleri kurulmuştur. Bu birleştirmeler nedeniyle Lisansüstü Eğitim Enstitüsü²’ne ait tez sayıları sınırlı görünmektedir (n=3; %8,4). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü ile Göç Enstitüsü eşit sayıda teze sahiptir. (her biri için n=2; %5,6). Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü ve Sağlık Bilimleri Enstitüsü

1 Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Harran Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Batman Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Ege Üniversitesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Koç Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesinde 1’er tez yayımlanmıştır.

2 Örneğin 28 Mart 2020 tarihinde yayımlanan 31082 sayılı Resmî Gazete’de yer alan 27.03.2020 tarihli 2319 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararıyla, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi üniversite bünyesindeki “Sosyal Bilimler Enstitüsü” ve “Fen Bilimleri Enstitüsü” kapatılmıştır. Bu enstitüler “Lisansüstü Eğitim Enstitüsü” altında birleştirilmiştir.

sü'ne ait yalnızca birer tez bulunmaktadır (n=1; %2,8). Bu dağılım, çalışmaların çoğunlukla sosyal bilimler kapsamında yürütüldüğünü, diğer alanlarda ise daha sınırlı sayıda tez üretildiğini göstermektedir.

Grafik 4. Tezlerin yayımlandığı anabilim dallarına ilişkin bulgular

Grafik 4'te Tezlerin yayımlandığı anabilim dallarına ilişkin bulgular yer almaktadır. Buna göre tezlerin en çok yer aldığı ana bilim dalı sosyoloji olup, toplam 13 tez bu alanda gerçekleştirilmiştir (n=13; %36,1). Kamu Yönetimi alanında hazırlanan tezler ikinci sırada yer almakta ve yedi tez ile katkı sağlamaktadır (n=7; %19,4). Eğitim ve Öğretim alanında beş tez bulunmaktadır (n=5; %13,9). Uluslararası İlişkiler alanında dört tez yer almakta (n=4; %11,1), Ekonomi ile Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri alanlarında ise üçer tez bulunmaktadır (her biri için n=3; %8,3).

İşletme, Siyasal Bilimler, Antropoloji ve Sosyal Hizmet alanlarının her biri ikişer teze temsil edilmektedir (her biri için n=2; %5,6). Bu dağılım, tezlerin büyük ölçüde sosyal bilimlerin farklı alanlarında yoğunlaştığını ve disiplinler arası bir yayılım gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca 5 (%14) farklı anabilim dalından³ birer tez yayımlanmıştır. Bu durum çalışmalarda çeşitli disiplinlerin yer aldığını göstermektedir. Genel olarak, tezlerin çoğunun sosyal bilimlerin temel alanlarında yoğunlaştığı, ancak belirli bir çeşitliliğin de mevcut olduğu görülmektedir.

3 Psikoloji, Halk Sağlığı, Türk Dili ve Edebiyatı, Din ile Şehircilik ve Bölge Planlama anabilim dalları örneklemde yalnızca birer tez ile temsil edilmiştir.

Şekilde 3’te lisansüstü tezlerdeki anahtar kelimelerin haritalaması yapılmıştır. Minimum eşik değeri 1 olarak belirlendiğinde 104 anahtar kelimeye ulaşılmıştır. Tezlerde en sık kullanılan anahtar kelimeler göç (25), entegrasyon (22), mülteci (9), göçmen (7), Türkiye (7), sığınmacı (6), eğitim (5) ve istihdam (3) olarak belirlenmiştir. Elde edilen veriler kullanılarak kelimeler arasındaki ilişkileri gösteren ağ haritası Şekil 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. En Çok Atıf Alan Tezlere Ait Bilgiler

Yazar ismi	Yayın yılı	Atıf sayısı	Çalışmanın ismi
Özgür Çakmak	2018	47	Okul yöneticilerinin gözüyle Suriyeli öğrencilerin eğitiminde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri (Kilis örneği)
Kadir Dağlı	2020	10	Suriyeli sığınmacı öğrencilerin matematik der-si kazanımları elde etme sürecinde ikinci sınıf öğretmenlerinin karşılaştığı sorunlar
Murat Altuntaş	2020	5	Geçici koruma altındaki Suriyelilerin enteg-rasyon süreci boyunca karşılaştığı sorunlar: Kocaeli örneği
Birol Kürekçi	2009	4	Körfez Savaşı sonrası Irak’lı Türkmenlerin Türkiye’ye göçü ve entegrasyonu
Gökhan Öznay	2019	4	Suriyeli Arap mültecilerin ve Suriyeli Türkmen mültecilerin entegrasyon sürecinin karşılaştı-rmalı analizi: İstanbul örneği
Hasan Şen	2020	4	Zorunlu göçle Türkiye’ye gelen Suriyelilerin entegrasyonu: İstanbul ili örneği
Hilal Erdoğan	2019	4	Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere bakış açısının toplumsal uzaklık bağlamında incelenmesi: Sakarya ili örneği

Tablo 3’te, mülteci entegrasyonu alanında hazırlanmış lisansüstü tezler arasından en yüksek atıf alan çalışmaların temel bilgileri sunulmaktadır. Tabloda yer alan tezler, atıf sayılarına göre sıralanmıştır. Buna göre tezlerin atıfları 2018–2020 yılları arası-n-da yoğunlaşmaktadır. En fazla atıf alan çalışmanın Çakmak’a (2018) ait olduğu, onu Dağlı (2020) ve Altuntaş’ın (2020) izlediği görülmektedir. Ayrıca Kürekçi (2009), Öznay (2019), Şen (2020) ve Erdoğan’ın (2019) tezleri de alanda önemli ölçüde atıf alan çalışmalar arasında yer almaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada Türkiye’de mültecilerin entegrasyonuna odaklanan lisansüstü tezler bibliyometrik yöntemle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, bu alandaki akademik üretimin belirli yönelimler, sınırlılıklar ve potansiyeller taşıdığını göstermektedir. Tezlerin çoğunluğu Türk araştırmacılar tarafından yüksek lisans düzeyinde hazırlanmıştır. Bu mülteci entegrasyonu konusunun Türk akademisinde ilgi gördüğünün bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan doktora düzeyindeki tez sayısı görece düşüktür. Doktora tezleri daha uzun soluklu ve kapsamlı araştırmalar gerektirmektedir. Ancak mülteci gruplarına ulaşmak, onlarla sürdürülebilir ilişki kurmak, etik izin süreçlerini aşmak ve güven temelli veri toplamak zorlu bir süreçtir (Müller-Funk, 2021; Essex vd., 2022). Bu durum, özellikle göç ve mültecilik gibi hassas alanlarda doktora düzeyinde çalışmaları sınırlandırabilir. Ayrıca entegrasyon, çok katmanlı ve karmaşık bir olgudur. Bu nedenle, bu kavramın derinlemesine anlaşılması yalnızca yüksek lisans düzeyindeki çalışmalarla sınırlı kalmamalıdır. Dahası doktora düzeyinde kuramsal bir çerçeveye ele alınmalı ve uzun vadeli ampirik araştırmalarla desteklenmelidir.

Araştırma yöntemleri açısından en fazla tercih edilen yaklaşımın nitel yöntemler olması dikkat çekicidir. Avrupa’daki mülteciler üzerine yapılan 1.291 çalışmanın analizinin yapıldığı bir çalışmada; akademik çalışmaların büyük çoğunluğu gözlemsel veya yarı-deneyssel tasarıma sahip olduğu, deneysel araştırmaların oldukça sınırlı olduğu belirtilmektedir (Ibragimova, I., & Žužak, 2020). Bu durum mülteci deneyimlerinin öznel yönlerine, sosyal ilişkilerine ve yaşadıkları bağlamsal etkileşimlere odaklanıldığını göstermektedir. Bu yönüyle bulgu, entegrasyonu sosyal bağlar, kültürel bilgi ve güvenlik hissi gibi göstergelerle tanımlayan Ager ve Strang’ın (2004) çerçevesiyle örtüşmektedir. Söz konusu çerçeve sosyal ilişkiler, aidiyet, kültürel bilgi ve güvenlik gibi öznel unsurların entegrasyon sürecindeki önemine dikkat çekmektedir. Ancak çalışmada nicel ve karma yöntemlerin daha az tercih edilmiş olması, genellenebilir bulgulara dayalı karşılaştırmalı analizlere daha fazla ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu durum mevcut literatürde sıklıkla vurgulanan ölçülebilir entegrasyon göstergelerine yönelik ampirik veri ihtiyacını işaret etmektedir (Suter vd., 2017; Oelke vd., 2016).

Tezlerin büyük çoğunluğunun Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne bağlı olarak özellikle sosyoloji, kamu yönetimi, eğitim gibi disiplinlerde hazırlandığı görülmektedir. Bu dağılım entegrasyonun sosyal bir olgu olarak ele alındığını ve bu bağlamda sosyal bilimlerin analitik çerçevelerine sıkça başvurulduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sağlık bilimleri, hukuk, psikoloji veya medya çalışmaları gibi entegrasyonun diğer boyutlarına ilişkin alanlarda sınırlı sayıda çalışma olması, disiplinler arası yaklaşımın yeterince gelişmediğini ortaya koymaktadır. Oysa mülteci entegrasyonu sadece sosyolojik değil; aynı zamanda hukuki, psikolojik, kültürel ve ekonomik bir meseledir (Strang ve Ager, 2010; Strang ve Quinn, 2021; Brell vd., 2020). Bu nedenle mülteci entegrasyonunu çok boyutlu yapısıyla ele alabilecek disiplinler arası

araştırmaların teşvik edilmesi; hem akademik literatürün derinleşmesi hem de politika geliştirme süreçlerinin daha kapsayıcı olabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Yıllara göre tez dağılımı incelendiğinde özellikle 2019–2022 döneminde belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Bu yoğunlaşma Suriye krizinin yol açtığı kitlesel göç hareketlerinin Türkiye’deki toplumsal yapıyı derinden etkilemesiyle ilişkilendirilebilir. Kriz her ne kadar 2011 yılında başlamış olsa da mülteci nüfusu sonraki yıllarda hızla artmıştır (Nurdoğan vd., 2016). Tang ve Zhang (2024)’ın çalışmasına göre, 2010’lardan itibaren, özellikle Suriye krizi sonrasında, mülteci entegrasyonu konusundaki yayın sayısında belirgin bir artış görülmüştür. Bu alanda Türkiye, ABD, İngiltere ve Almanya en çok yayın üreten ülkeler arasında yer almaktadır. Dahası Türkiye’nin 2011 yılı sonrası süreçte dünyanın en fazla mülteci barındıran ülkesi hâline gelmesi, mülteci entegrasyonu konusunda akademik üretimi teşvik eden yapısal bir zeminin oluşmasına katkı sağlamıştır (Karataş ve Ayyıldız, 2021). Bu artışla birlikte entegrasyon politikalarının yetersizliği, sosyal uyum sorunlarının daha görünür hâle gelmesi ve kamu hizmetlerine erişimde yaşanan zorluklar akademik ilgiyi bu alana yönlendirmiş olabilir. **Özellikle 2018 yılı** sonrasında göç yönetimi ve yerel entegrasyon uygulamalarında yaşanan dönüşümler, araştırmacılar için yeni sorun alanları üretmiştir. Ayrıca ulusal ve uluslararası araştırma fonlarının artması, üniversitelerde göç çalışmaları merkezlerinin kurulması ve entegrasyonun medya ve politika gündeminde daha sık yer alması da bu dönemdeki akademik yoğunlaşmayı artırmış olabilir. COVID-19 pandemisinin toplumsal kırılganlıkları artırması ve mülteci toplulukları üzerindeki etkisinin daha görünür hâle gelmesi de bu artışta rol oynamış olabilir.

Uluslararası düzeyde mülteciler özelinde yapılan çalışmalar ekonomi, psikoloji, sağlık, sosyal politika, yönetim ve hemşirelik gibi farklı disiplinlerde yürütülmektedir (Khosa vd., 2018; Sweileh vd., 2018; Al-Dekah vd., 2024). Ayrıca bibliyometrik analizlerde, disiplinlerarası çalışmaların artırılması ve özellikle sosyal entegrasyonun karmaşık yapısının daha derinlemesine incelenmesi gerektiği belirtilmektedir (Al-Dekah vd., 2024). Buna karşın bulgularımız, lisansüstü tezlerin büyük ölçüde sosyal bilimler temel alanlarında yoğunlaştığını, özellikle sosyoloji ve kamu yönetimi alanlarının öne çıktığını göstermektedir. Ekonomik faktörler, mültecilerin göç hareketleri ile işgücü piyasası, tüketim kalıpları ve arz-talep dengeleri üzerinde önemli etkilere sahiptir. Benzer şekilde göçmenlerin yasal statüleri ve hakları hukuk alanının temel çalışma konularını oluşturmaktadır. İletişim ve medya alanında mülteci entegrasyonuna ilişkin farkındalık, toplumsal algı ve kapsayıcılığı ele alan araştırmaların artırılması da önemlidir. Ayrıca politika geliştirme ve uygulama süreçlerini desteklemek açısından siyaset bilimi ve kamu yönetimi disiplinlerinde daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. **Çalışma, göç ve entegrasyon konularında eğitim, uluslararası ilişkiler, ekonomi, işletme, siyasal bilimler, antropoloji ve sosyal hizmet gibi alanlarda tez sayısının artırılmasının, alandaki araştırma çeşitliliğinin güçlendirilmesi açısından önemli olduğunu ortaya koymaktadır.**

Çalışma, tezlerdeki anahtar kelimelerin tematik odaklarının yıllar içinde değiştiğini ortaya koymaktadır. İlk dönemlerde göç olgusu, daha çok etnik temelli sosyo-kültürel uyum bağlamında ele alınmıştır. İlerleyen yıllarda araştırmaların odağı kimlik, aidiyet ve asimilasyon temalarına kaymıştır. Göçün kalıcı bir olgu hâline gelmesiyle birlikte tezler, kurumsal entegrasyon, eğitim ve kamu hizmetleri ekseninde yoğunlaşmıştır. Son yıllarda ise göç araştırmaları, toplumsal cinsiyet, sağlık, psikososyal iyi oluş ve ekonomik entegrasyon gibi çok boyutlu alanları kapsayacak şekilde genişlemiştir. Benzer şekilde, Avrupa’da mültecilerin entegrasyonuna yönelik araştırmalarda da eğitimde erişim ve başarı, sağlık hizmetlerine erişim, işgücü piyasasına katılım, barınma ve sosyal uyum gibi temalar öne çıkmaktadır (Namata vd., 2025). Literatürde ayrıca “entegrasyon”, “uyum”, “istihdam”, “psikolojik sağlık”, “sosyal ağlar”, “ulusal kimlik”, “cinsiyet”, “eğitim” ve “barınma” gibi konuların yoğun biçimde çalışıldığı görülmektedir (Tang ve Zhang, 2024; Aygün vd., 2024; Aleghfeli vd., 2024; Ibragimova & Žužak, 2020). Son yıllarda ise “Suriyeli mülteci”, “yoksulluk”, “dirençlilik” ve “sosyal entegrasyon” kavramlarının giderek daha görünür hâle geldiği dikkat çekmektedir (Al-Dekah vd., 2024). Bulgular Türkiye’deki göç ve entegrasyon tezlerinin tematik olarak Avrupa literatürü ile paralel şekilde geliştiğini ve zaman içinde kültürel uyumdan çok boyutlu entegrasyon konularına yöneldiğini göstermektedir.

Entegrasyon süreci yalnızca bireyin topluma uyum çabasından ibaret değildir; aynı zamanda ev sahibi toplumun sunduğu kurumsal olanaklar ve yasal çerçevelerle şekillenen iki yönlü bir etkileşimdir (Penninx ve Garcés-Mascareñas, 2016; Phillimore vd., 2024). Çünkü entegrasyonun sürdürülebilirliği, bireysel uyumun ötesinde toplumsal yapıların ne ölçüde kapsayıcı, erişilebilir ve adil olduğuna da bağlıdır. Bu çerçevede yapılan analizde tez özetlerinde en sık kullanılan kelimelerin “Türkiye”, “göç”, “Suriyeli” ve “entegrasyon” olması, alanın tematik yoğunlaşmasını açıkça ortaya koymaktadır. Ancak tez özetlerinde “kapsayıcılık”, “vatandaşlık”, “hukuki statü” ve “katılım” gibi entegrasyonun daha yapısal ve teknik boyutlarına işaret eden kavramların görece daha az yer alması, bu yapısal ve teknik boyutların çalışma metinlerinde de sınırlı şekilde ele alınmış olabileceğine işaret etmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye’de mültecilerin entegrasyonu alanında hazırlanmış lisansüstü tezler bibliyometrik açıdan incelenmiş ve alanın mevcut durumu ile gelişim potansiyelleri ortaya koyulmuştur. Elde edilen bulgular mülteci entegrasyonunun sosyal bilimler perspektifinden yoğun biçimde ele alındığını; ancak hukuki, psikolojik, sağlık ve medya gibi diğer disiplinlerde sınırlı sayıda çalışmanın bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca nitel araştırma yöntemlerinin ağırlıklı tercih edilmesi, bireylerin öznel deneyimlerine ve sosyal ilişkilerine odaklanan çalışmaların yaygınlığını yansıtmaktadır. Bununla birlikte nicel ve karma yöntemlerle yapılan araştırmaların azlığı, entegrasyonun farklı boyutlarının ölçülebilir olması ve karşılaştırmalı analizlerle

desteklenmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Çalışmanın bulguları doğrultusunda şu önerilerde bulunulmuştur:

1. Mülteci entegrasyonunun çok boyutlu doğası dikkate alınarak, sosyal bilimlerin yanı sıra hukuk, psikoloji, sağlık bilimleri ve medya çalışmaları gibi farklı disiplinlerde araştırmaların artırılması gerekmektedir. Böylece entegrasyon, kapsamlı ve bütüncül bir anlayışla ele alınabilir.
2. Sosyal bilimler çatısı altında sosyoloji alanında yoğunlaştığı, bazı disiplinlerde yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle ekonomi, siyaset bilimi, kamu yönetimi, iletişim ve medya gibi alanlarda tez çalışmalarının artması faydalı olacaktır.
3. Alanın ölçülebilir entegrasyon göstergeleri ve karşılaştırmalı analizler açısından zenginleştirilmesi için nicel ve karma yöntemlerin daha fazla kullanılması teşvik edilmelidir. Bu yaklaşım hem kuramsal derinliği artıracak hem de politika önerilerinin dayanaklarını güçlendirecektir.
4. Akademik çalışmaların kapsayıcılık, vatandaşlık hakları, hukuki statü ve siyasal katılım gibi entegrasyonun yapısal boyutlarına daha fazla odaklanması önemlidir. Bu alanda elde edilen veriler, politika yapıcıların etkili ve kapsayıcı stratejiler geliştirmesine katkı sağlayacaktır.
5. Entegrasyon süreci sosyal, ekonomik, hukuki ve kültürel boyutları bir arada içermesinin yanı sıra bireysel deneyimlerle yapısal politikaların karşılıklı etkileşimi nedeniyle karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu sebeple doktora düzeyinde uzun soluklu ve derinlemesine ampirik araştırmaların artırılması gerekmektedir. Bu çalışmalar hem teorik altyapının güçlendirilmesini hem de saha uygulamalarının iyileştirilmesini destekleyecektir.

YAZAR BEYANI

Bu makale Araştırma ve Yayın Etiğine uygundur. Beyan edilecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Araştırmanın ortaya konulmasında herhangi bir mali destek alınmamıştır. Makale yazım ve intihal/benzerlik açısından kontrol edilmiştir. Makale, “*en az iki dış hakem*” ve “çift taraflı körleme” yöntemi ile değerlendirilmiştir. Makalede kullanılan ölçek için yazar(lar) tarafından ölçeğin orjinal sahibinden izin alındığı beyan edilmiştir. Yazar(lar), dergiye imzalı “*Telif Devir Formu*” belgesi göndermişlerdir. Mevcut çalışma için mevzuat gereği etik izni alınmaya ihtiyaç yoktur. Bu konuda yazarlar tarafından dergiye “*Etik İznine Gerek Olmadığına Dair Beyan Formu*” gönderilmiştir.

YAZAR KATKILARI

Kavramsallaştırma, orijinal taslak yazma, düzenleme – **Y1, Y2**, veri toplama, metodoloji, resmi analiz – **Y1**, Nihai Onay ve Sorumluluk – **Y1, Y2**

Kaynaklar

- Açıkgöz, B., Akyüz, İ., & Alsancak, F. (2024). Sosyal belediyeçilik ve sosyal hizmet ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların incelenmesi. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 83–96. <https://doi.org/10.52835/19maysbd.1430283>
- Ager, A., & Strang, A. (2004). *Indicators of integration: Final report*. Home Office Development and Practice Reports. <https://www.migrationscotland.org.uk/ager-and-strang-2004-indicators-integration-final-report>
- Akar, S., & Erdoğan, M. (2019). Syrian Refugees in Turkey and Integration Problem Ahead. *Journal of International Migration and Integration*, 20, 925-940. <https://doi.org/10.1007/s12134-018-0639-0>.
- Al-Dekah, A., Alrawashdeh, A., Bellizzi, S., Al-Mistarehi, A., & Kheirallah, K. (2024). The status quo of psychology research on refugees, asylum-seekers and displaced people: a global bibliometric analysis. *International Journal of Migration, Health and Social Care*. <https://doi.org/10.1108/ijmhsc-01-2024-0012>.
- Aleghfeli, Y., McIntyre, J., Hunt, L., & Stone, C. (2024). Safety, Belonging and Success in Education for Refugees in Europe: A Systematic Review. *European Journal of Education*. <https://doi.org/10.1111/ejed.12852>.
- Altuntaş, M. (2020). *Geçici koruma altındaki Suriyelilerin entegrasyon süreci boyunca karşılaştığı sorunlar: Kocaeli örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Aygün, S., Akdemir, M., & Duran, C. (2024). Bibliometric Analysis of Refugee Effects to Economic Development. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1474372>.
- Benevento, E., Stefanini, A., Aloini, D., Dulmin, R., & Mininno, V. (2023). Beyond digital technologies: investigating the barriers to supply chain integration of healthcare organizations. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 71, 13660-13672.
- Bierwiazek, K., & Kunst, J. (2021). Revisiting the integration hypothesis: Correlational and longitudinal meta-analyses demonstrate the limited role of acculturation for cross-cultural adaptation. *Psychological Science*, 32(10), 1476–1493. <https://doi.org/10.1177/09567976211006432>
- Brell, C., Dustmann, C., & Preston, I. (2020). The labor market integration of refugee migrants in high-income countries. *Journal of Economic Perspectives*, 34(1), 94-121.
- Büber, Ö., & Kutlu, İ. (2024). Türkiye’de bakım yükü ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *The Journal of Academic Social Science*, 137(137), 272–291.
- Castles, S., Korac, M., Vasta, E., & Vertovec, S. (2003). *Integration: mapping the field*. London: Home Office. Research, Development and Statistics Directorate. Erişim adresi: https://pure.mpg.de/pubman/faces/ViewItemOverviewPage.jsp?itemId=item_3607495
- Ceceli Köse, S. (2012). *Çokkültürcülük politikalarından entegrasyon politikalarına geçiş: Hollanda’daki Türkiye kökenli göçmenler üzerine bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara.
- Cormoş, V. C. (2022). The processes of adaptation, assimilation and integration in the country of migration: A psychosocial perspective on place identity changes. *Sustainability*, 14(16), 10296.
- Council of the European Union. (2010, April 15–16). *Zaragoza Declaration: Declaration of the European Ministerial Conference on Integration*. European Commission. Erişim adresi: https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/zaragoza-declaration-integration_en
- Crul, M. (2024). Integration into diversity theory: Renewing – once again – assimilation theory. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 50(1), 257–271. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2023.2258688>

- Çakmak, Ö. (2018). *Okul yöneticilerinin gözüyle Suriyeli öğrencilerin eğitimi-
minde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri (Kilis örneği)* [Yayımlan-
mamış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Çetin, İ. (2016). Türkiye’de Suriyeli sığınmacıların sosyal ve kültürel
entegrasyonu. *Sosyoloji Dergisi*, (34), 197–222.
- Dağlı, K. (2020). *Suriyeli sığınmacı öğrencilerin matematik dersi kazanımları
elde etme sürecinde ikinci sınıf öğretmenlerinin karşılaştığı sorunlar*
[Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Doğanay, M., & Demiraslan, H. (2016). Refugees of the Syrian Civil War: Im-
pact on Reemerging Infections, Health Services, and Biosecurity in Tur-
key. *Health security*, 14 4, 220-5. <https://doi.org/10.1089/hs.2016.0054>.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021).
How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines.
Journal of business research, 133, 285-296.
- Ellegaard, O., & Wallin, J. (2015). The bibliometric analysis of scholarly pro-
duction: How great is the impact?. *Scientometrics*, 105, 1809-1831. <https://doi.org/10.1007/s11192-015-1645-z>.
- Erdoğan, H. (2019). *Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere bakış açısının
toplumsal uzaklık bağlamında incelenmesi: Sakarya ili örneği* [Yayımlan-
mamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü.
- Essex, R., Kalocsányiová, E., Rumyantseva, N., & Jameson, J. (2022). Trust
amongst refugees in resettlement settings: A systematic scoping review
and thematic analysis of the literature. *Journal of International Migra-
tion and Integration*, 23(2), 543-568.
- Göker, G. (2015). *Göç, Kimlik, Aidiyet: Kültürlerarası İletişim Açısından İs-
veçli Türkler*. Konya: Literatürk Academia.
- Gürer, C. (2019). Refugee perspectives on integration in Germany. *American
Journal of Qualitative Research*, 3(2), 52–70. <https://doi.org/10.29333/ajqr/6433>
- Heckmann, F. (2005). *Integration and integration policies: IMISCOE network
feasibility study*. Europäisches Forum für Migrationsstudien (efms),
Institut an der Universität Bamberg. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-192953>

- Holloway, K., & Sturridge, C. (2022). *Social cohesion in displacement: The state of play* (HPG Working Paper). Overseas Development Institute. <https://www.odi.org/en/publications/social-cohesion-in-displacement-the-state-of-play>
- Ibragimova, I., & Žužak, M. (2020). Refugee health in Europe: mapping review of research literature (2015–2019). , 25, 349-369. <https://doi.org/10.1108/ijhg-04-2020-0031>.
- Karataş, K., & Ayyıldız, A. A. (2021). Bugünün Türkiye’inde göç gerçeği: Küresel hareketliliğin neresindeyiz. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 473-500.
- Kaya, A. (2022). Türkiye’de entegrasyon tartışmaları: Aktörler ve rolleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(Özel Sayı), 335–359.
- Kayaoglu, A., Şahin-Mencütek, Z., & Erdoğan, M. M. (2022). Return aspirations of Syrian refugees in Turkey. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 20(4), 561–583. <https://doi.org/10.1080/15562948.2021.1955172>
- Khosa, M., Waqas, A., Javaid, M., Singh, J., Naveed, S., Majeed, S., & Khosa, F. (2018). Bibliometrics of the 100 most-cited articles on refugee populations. *F1000Research*, 7, 878. <https://doi.org/10.12688/f1000research.15106.1>.
- Klarenbeek, L. M. (2021). Reconceptualising “integration as a two-way process”. *Migration studies*, 9(3), 902-921.
- Kuhlman, T. (1991). The economic integration of refugees in developing countries: A research model. *Journal of Refugee Studies*, 4(1), 1–20. <https://doi.org/10.1093/jrs/4.1.1>
- Kutlu, İ., & Alsancak, F. (2018). Çokkültürcülük kimin sorunudur? *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(3), 295–303.
- Kürekçi, B. (2009). *Körfez Savaşı sonrası Irak’lı Türkmenlerin Türkiye’ye göçü ve entegrasyonu* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Mesoudi, A. (2018). Migration, acculturation, and the maintenance of between-group cultural variation. *PloS one*, 13(10), e0205573. <https://doi.org/10.1101/234807>.

- Modood, T., Parekh, B., Tyler, C., Uberoi, V., & Connelly, J. (2024). Multicultural conversations: The nature and future of culture, identity and nationalism. *Ethnicities*, 25, 125 - 148. <https://doi.org/10.1177/14687968241264814>.
- Mukherjee, D., Lim, W. M., Kumar, S., & Donthu, N. (2022). Guidelines for advancing theory and practice through bibliometric research. *Journal of business research*, 148, 101-115.
- Müller-Funk, L. (2021). Research with refugees in fragile political contexts: How ethical reflections impact methodological choices. *Journal of Refugee Studies*, 34(2), 2308-2332.
- Namata, C., Hatzidimitriadou, E., & Mccallum, E. (2025). Integration of Refugees and Asylum Seekers in Europe: A Scoping Review of Interventions. *Journal of International Migration and Integration*, 1-29.
- Nambuya, S. S., Okumu, J., & Pagnucco, R. (2018). Refugee socio-cultural integration and peaceful co-existence in Uganda. *The Journal of Social Encounters*, 2(1), 81-92.
- Nurdoğan, A. K., Dur, A. İ. B., & Öztürk, M. (2016). Türkiye'nin mülteci sorunu ve Suriye krizinin mülteci sorununa etkileri. *İş ve Hayat*, 2(4), 217-238.
- Oelke, N. D., Van Vliet-Brown, C., Suter, E., Dias da Silva Lima, M. A., Janke, R., Stiphout, M., Hepp, S., Schill, K., Rostami, M., Al-Roubaiai, F., Marck, P., Rigatto Witt, R., Rush, K., & Oyedele, O. (2016). Results of a knowledge synthesis identifying indicator domains and measures of health system integration. *International Journal of Integrated Care*, 16(6). 1-8 <https://doi.org/10.5334/ijic.2479>
- Oksal, H., Büber, Ö., & Demirci, H. T. (2024). Türkiye'de alkol kullanım bozukluğu üzerine yapılan tezlerin bibliyometrik analizi. *Current Addiction Research*, 8(2), 14-22.
- Organization of American States (OAS). (2023). *Refugee and migrant integration in the Americas: Context, practices, and guidelines*. Pan American Development Foundation (PADF), International Organization for Migration (IOM), & United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). https://www.padf.org/wp-content/uploads/2023/04/Report_OAS_PADF_IOM_UNHCR.pdf
- Öznay, G. (2019). *Suriyeli Arap mültecilerin ve Suriyeli Türkmen mültecile-*

rin entegrasyon sürecinin karşılaştırmalı analizi: İstanbul örneği [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Page, M. J., Forbes, A., Chau, M., Green, S. E., & McKenzie, J. E. (2016). Investigation of bias in meta-analyses due to selective inclusion of trial effect estimates: empirical study. *BMJ open*, 6(4), e011863. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-011863>
- Parekh, B. (2001). Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory. *Ethnicities*, 1(1), 109–115. <https://doi.org/10.1177/146879680100100112>
- Penninx, R. (2005). Integration of migrants: Economic, social, cultural and political dimensions. *The new demographic regime: Population challenges and policy responses*, 5(2005), 137-152.
- Penninx, R., & Garcés-Masareñas, B. (2016). The concept of integration as an analytical tool and as a policy concept. In R. Penninx, M. Berger, & K. Kraal (Eds.), *Integration processes and policies in Europe: Contexts, levels and actors* (pp. 11–29). Springer International Publishing.
- Phillimore, J. (2021). Refugee-integration-opportunity structures: Shifting the focus from refugees to context. *Journal of Refugee Studies*, 34(2), 1946-1966.
- Phillimore, J., Morrice, L., & Strang, A. (2024). Walking a tightrope between policy and scholarship: reflections on integration principles in a hostile environment. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 50(20), 4943-4965.
- Salinas-Ríos, K. (2022). Bibliometrics, a useful tool within the field of research. *Journal of Basic and Applied Psychology Research*, 3(6), 9-16.
- Sezik, M., & Ağır, O. (2015). Suriye’den Türkiye’ye yaşanan göç dalgasından kaynaklanan güvenlik sorunları. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 95-124.
- Strang, A. B., & Quinn, N. (2021). Integration or isolation? Refugees’ social connections and wellbeing. *Journal of Refugee Studies*, 34(1), 328-353.
- Strang, A., & Ager, A. (2010). Refugee integration: Emerging trends and remaining agendas. *Journal of refugee studies*, 23(4), 589-607.

- Suter, E., Oelke, N. D., da Silva Lima, M. A. D., Stiphout, M., Janke, R., Witt, R. R., Van Vliet-Brown, C., Schill, K., Rostami, M., Hepp, S., Birney, A., Al-Roubaiai, F., & Marques, G. Q. (2017). Indicators and measurement tools for health systems integration: A knowledge synthesis. *International Journal of Integrated Care*, 17(6), 4. <https://doi.org/10.5334/ijic.3931>
- Sweileh, W., Wickramage, K., Pottie, K., Hui, C., Roberts, B., Sawalha, A., & Zyoud, S. (2018). Bibliometric analysis of global migration health research in peer-reviewed literature (2000–2016). *BMC Public Health*, 18. <https://doi.org/10.1186/s12889-018-5689-x>.
- Şen, H. (2020). *Zorunlu göçle Türkiye'ye gelen Suriyelilerin entegrasyonu: İstanbul ili örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tang, L., & Zhang, C. (2024). Analysis and Mapping of Scientific Literature on Cross-Cultural Adaptation of Global Immigrants (1963–2022). *SAGE Open*, 14. <https://doi.org/10.1177/21582440241255684>.
- Türkcan, B. (2017). Suriye krizi sonrası göçün Türkiye'de bölge ekonomilerine etkileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 769–795.
- UNHCR. (2013). *Integration of resettled refugees: Essentials for establishing a resettlement programme and fundamentals for sustainable resettlement programmes*. <https://www.unhcr.org/media/integration-resettled-refugees-essentials-establishing-resettlement-programme-and>
- Unutulmaz, O. (2016). Gündemdeki kavram göçmen entegrasyonu: Avrupa'daki gelişimi ve Britanya örneği. In S. G. İ. Öner & N. A. Ş. Öner (Eds.), *Küreselleşme çağında göç* (ss. 483–500). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Valtonen, K. (2008). *Social work and migration: Immigrant and refugee settlement and integration* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315609669>
- Van Raan, A. (2005). For your citations only? Hot topics in bibliometric analysis. *Measurement: Interdisciplinary Research and Perspectives*, 3(1), 50–62. https://doi.org/10.1207/s15366359mea0301_7

Kırsal Bölgelerde Göçün Toplumsal Kabul Düzeyinin Araştırılması: Iğdır Kırsalı Üzerine Bir Araştırma

Investigating The Level Of Social Acceptance Of Migration In Rural Areas: A Study On Iğdır Rural Area

Erol AKYILDIRIM

Dr, Iğdır Üniversitesi

akyildirimerol@gmail.com

<https://orcid.org/000-0003-2333-6044>

Makale Başvuru Tarihi: 13.10.2025

Makale Kabul Tarihi: 10.12.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler:

*Aşiret,
Göç,
Köy,
Sosyokültürel, Sosyoeko-
nomik*

ÖZET

Çalışmada kırsal bölgelerde göçün kabul düzeyinin araştırılması amaçlanmıştır. Göçün kabul edilmesi ile birlikte ne tür durumların oluşacağı hususu irdelenmiştir. Çalışma kırsal bölgelerde ikamet eden on katılımcı ile gerçekleştirilmiş olup nitel araştırmalarda kullanılan (mülakat) teknik aracılığı ile yapılmıştır. Bu bölge insanların daha önceki deneyimleri sonucu göç hususunda önemli düzeyde problemler yaşadığı görülmüştür. Farklı aşiret yapısına bağlı bireylerin kabul edilmesi köyde politik, ekonomik ve kültürel anlamda dengelerin değişmesine yol açmaktadır. Bu durum köylü tarafından kabul edilmediğinden dışarıdan yapılacak göçlere olumsuz bakılmaktadır. Aşiret kimliğinin toplumsal ve ekonomik düzene yön verdiği görülmektedir. Köy yerleşkelerin dışarıdan yapılan göçlere karşı kapalı bir yapısı bulunmakla birlikte dışa açıklık önemli düzeyde düşüktür. Çünkü göçmenlerin sürgün, suç, siyasi farklılık gibi sebeplerle geldiği gibi bir önyargı bulunmaktadır. Bu durumlar köy yerleşkelerinde sosyal uyum, komşuluk ilişkilerinde çatışmalar ve huzursuzluk olarak kendisini göstermektedir. Köydeki kitleler arasında aşiret dayanışmanın güçlü olduğu, toplumsal homojenliğin korunmaya çalışıldığı, geçmişte yaşanan olumsuz durumların göç karşıtı tutumların pekiştirdiği ve göçün sadece ekonomik temelli olmadığı aynı zamanda kültürel ve güvenlik temelli bir tehdit olarak da algılanabileceğini göstermektedir. Bu durum köyün dış göçlere kapalı ve kendi içine dönük bir yapısı olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak köy büyüklerinin kararı, aşiret yapısı ve içe kapanıklık, köydeki arazilerin yetersiz oluşu, geçmişte göçün kabul edilmesi sonucu oluşan olumsuz deneyimler, göçün kırsal bölgelere kabul edilmemesinin önemli nedenleri olarak gelmektedir.

Keywords:

*Tribe,
Migration,
Village,
Sociocultural, Socioeco-
nomic*

ABSTRACT

The aim of the study was to investigate the level of acceptance of migration in rural areas. The issue of what kind of situations will arise with the acceptance of immigration has been examined. The study was carried out

with ten participants residing in rural areas and was conducted through the (interview) technique used in qualitative research. It has been observed that the people of this region have experienced significant problems regarding migration as a result of their previous experiences. The acceptance of individuals from different tribal structures leads to a change in the political, economic and cultural balances in the village. Since this situation is not accepted by the villagers, migration from outside is viewed negatively. Tribal identity appears to shape the social and economic order. Although village settlements have a closed structure against external migration, their openness to the outside world is significantly low. Because there is a prejudice that immigrants come for reasons such as exile, crime, political differences. These situations manifest themselves as social harmony in village settlements, conflicts and unrest in neighborly relations. It shows that tribal solidarity is strong among the masses in the village, that social homogeneity is tried to be preserved, that the negative situations experienced in the past reinforce the anti-immigration attitudes and that immigration can be perceived not only as an economic but also as a cultural and security-based threat. This situation shows that the village has an introverted structure and is closed to external migration. As a result, the decision of the village elders, the tribal structure and introversion, the inadequacy of the land in the village, and the negative experiences that arose as a result of accepting migration in the past are the important reasons for not accepting migration to rural areas.

Önerilen Alıntı (Suggested Citation): AKYILDIRIM, Erol (2025), “Kırsal Bölgelerde Göçün Toplumsal Kabul Düzeyinin Araştırılması: İğdır Kırsalı Üzerine Bir Araştırma”, **Middle East Journal of Refugee Studies** S.10(2), ss.32-56, Doi: <https://doi.org/10.70045/mejrs.1802808>

Giriş

İç göç, ülke içerisinde yapılan hareketlilik olarak tanımlanabilir. Genel olarak belli bir süre kalmak koşulu ile bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine yapılan göç türü, iç göç olarak ifade edilebilir (Bostan, 2017, s. 5). İç göçler bireyin hayatında ülke içinde çeşitli nedenler doğrultusunda yapılan eylemler olarak ifade edilebilir. Ülke içinde kırdan kente yapılan göçler olağan bir durum olmakla birlikte, yapılan göçler genel olarak hedef bölge –göç edilen bölge- tarafında kabul edilmektedir. Fakat kırsal bölgeler arasında-örneğin köyden köye- pek de mümkün olmadığı geçirgen olmayan bir yapısının olduğu söylenebilir.

Kırsal bölgelerde ekonomik, kültürel ve politik bağlamdaki hâkimiyetlerinin son bulacağı ya da eksileceği düşüncesi dışarıdan köye yapılabilecek olan göçlerin kabulünü olumsuz etkilemektedir. Çünkü kırsal bölgelerde yaşayan toplulukların örneğin ekonomik anlamda elde ettikleri bir gelir hâkimiyeti bulunmaktadır. Bu gelir kaynağının dışarıdan yapılacak olan göçle birlikte azalacağı muhtemeldir. Örneğin kırsal bölgelerde maddi gelir, ilgili yerleşim bölgesinin meralarına bağlı olduğundan kırsal yerleşim bölgesine dışarıdan kabul edilecek göçlerle birlikte yerleşim bölgesinde hayvanların otlak alanların azalmasına yol açabilmektedir. Başka bir misal ise politik anlamda bir hâkimiyet söz konusu iken göçlerin gelmesi ile birlikte bu dengelerin değişmesine yol açabilmektedir. Ayrıca kültürel anlamda da benzer dengelerin bozulmasında dolayı kırsal bölgeye yapılacak göçler bu nedenle genel anlamda kabule

edilmediği söylenebilir. Dolayısı ile göçlerin kırsal bölgelerde kabul edilmediğinin altında yatan neden, söz konusu yerleşim yerinde var olan dengelerin, düzenin değişmesi ve huzurun bozulması şeklinde ifade edilebilir.

Kırsal bölge topluluklarının genel anlamda benzer toplumsal dokuları bulunmaktadır. Bu benzerlikler genel olarak aynı kan bağına sahip ailelerden oluşmaktadır. Göçlerin bu toplumsal dokulara gelmesi ile homojen sosyal yapı ile birlikte birçok alanda dengelerin bozulmasına yol açması muhtemeldir. Bu nedenle köy yerleşim alanlarına dışarıdan yapılacak olan göçmenlerin kabul edilmediği görülmektedir.

Bu çalışmada, kırsal alanda yerel halkın göç eden gruplara yönelik sosyal kabul ve dışlanma mekanizmaları, aşiret yapısı ve toplumsal ilişkiler bağlamında nitel saha verileriyle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada kırsal bölgenin toplumsal yapısı, köye göçmen kabul edip etmedikleri, göç kabul edilirse nasıl karşılanır ve nasıl sonuçlar doğurabileceği, daha önce kabul edilen göçlerle birlikte ne tür yaşanmış olaylar yaşandığı gibi sorular katılımcılara sorularak, kırsal bölgelerde göçün kabul düzeyi araştırılmıştır. Başka bir ifade ile kırsal yerleşim bölgelerin göçmenleri niçin kabul etmedikleri gibi başlıca açık uçlu sorular sorularak irdelenmeye çalışılmıştır. Kırsal bölgelerin kendi toplumsal yapısından olmayan göçmenleri kabul edip etmedikleri hususu önem arz etmektedir. Ayrıca mevcut literatürde göç genel olarak kırdan kente şeklinde ele alınmış olup kırsal alanların kendi içindeki göçleri sosyal kabul açısından inceleyen araştırmalar sınırlı olduğu görülmüştür. Bu nedenle kırsal bölgelerin göçün kabul düzeyi ile alakalı hususların bilinmesi ve bu kapsamda köylerin kendi yaşam alanları arasında göçün kabul sınırlarının araştırılmasının literatür açısından önem arz ettiği düşünülmektedir.

Başlıca Göç Türleri

Göç olgusu kadim bir geçmişi bulunmakla birlikte beşerin başlangıcına kadar götürülebilir. Genel olarak göç eylemi ekonomik, kültürel, politik, sosyal ve çevresel nedenlerden kaynaklı yapıldığı bilinmektedir. Göç kavramına bakıldığında durağan bir yapısının olmadığı söylenebilir. Küresel ölçekte barış, demokrasi, istihdam olanakları, düşünce özgürlüğü ve gelir dağılımı gibi alanlarda gerekli hukuksal düzenlemeler gerçek anlamda oturmadığından stabil bir göç sürecinden bahsetmenin çok erken olduğu ifade edilebilir (Adıgüzel, 2016). Bireyin ihtiyaçları değişkenlik arz etmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanması ya da talep edilmesi sürecinde çeşitli engeller ortaya çıkabilmektedir. Bu durum bireyin ihtiyaçlarını karşılayacağı mekânlara doğru göç etmesine neden olmaktadır. Bu nedenle göç, varlığını sürekli koruyan ve beşerin de sürekli gerçekleştirdiği sosyolojik bir eylem ifade edilebilir. Başka bir ifade ile göç, bireyin arzularına bağlı olarak süreç içerisinde ortaya çıkan bir eylem olarak bakılabilir.

Göç tanımına bakıldığında gönüllü ya da bireyin iradesinin dışında çeşitli yaşam alanlarına yapılan eylem olarak tanımlanmaktadır. Göç olgusu ülke içinde gerçekleş-

şeceli gibi ülke dışına yapılabilir. Göç, genel olarak ekonomik temelli gereksinimler kapsamında yapılabilir gibi beyin göçü, mevsimlik göç ve emek göçü vb. birçok nedenden kaynaklı olarak da yapılabilir. Göç kavramının genel geçer bir tanımının olmamasının altında yatan temel etkenin her bilimsel çalışmanın kendi bilimsel sonucuna göre göç tanımı geliştirmesi olarak ifade edilebilir. Bu durum literatürde birden çok göç tanımının olmasına yol açmaktadır (Yılmaz ve Mecek, 2023).

Bir ülkenin sınırları içerisinde gerçekleşen hareketlilik iç göç olarak ifade edilmektedir (Sağlam, 2006). Ülke sınırları içerisinde gerçekleşen bu göç türü, kentten kıra, kırdan kıra, kentten kente, kırsal bölgeden kentsel alana, yapılan geçici ya da sürekli göç olarak tanımlanmaktadır. İç göç ile birlikte göç edilen toplum ve göçmenin kendisi de süreç içerisinde değişime uğrayabilmektedir. İç göç ile birlikte söz konusu ülke nüfusunda herhangi bir değişim olmamakla birlikte çeşitli nedenlerle az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere yapılan hareketlilik olarak nitelenmektedir (Erol ve Ersever, 2014: s. 47–68). Genel olarak ekonomik, politik ve kültürel faktörlerden kaynaklı yapılan bireysel ya da kitlesel göç, dış göç olarak ifade edilmektedir. İstihdam amaçlı yapılan bu göç türü ayrıca savaş, ülkenin jeopolitik konumu da göç hususunda etkili olmaktadır. Başka bir ifade ile dış göç, bireyin yaşadığı ülkeyi terk ederek başka ülkeye yaptığı eylem olarak ifade edilebilir (Sayın ve ark., 2016: s. 3).

Bireyin iradesi doğrultusunda gerçekleştirdiği eylem gönüllü göç olarak ifade edilebilir. Gönüllü göç zorunlu göçe sebep olan nedenlerin tersi bir durumun yaşandığı süreç olarak nitelendirilebilir. Bireyin ya da kitlelerin herhangi bir baskıya, eziyete, zulme maruz kalmadan yalnızca kendi iradeleri ile göç etmek istedikleri bölgelerin daha faydalı olduğu düşüncesi sonucu yapmış oldukları göç şekli olarak ifade edilebilir (Ekici ve Tuncel, 2015: s. 14). Gönüllü göç türü kapsamında yapılan göçlerde, hedef bölgede genel olarak çekici etkenlerin çok olması önem arz etmektedir. Zorunlu göç ise bireyin iradesi dışı yaptığı hareketliliklerdir. Bireyin tercihi dışı yapılan bu göç şekli terör, savaş, baskı, kıtlık, çatışma ve doğal afetler gibi sebepler sonucu ülkeler arası ve ülke için yapılan eylemler olarak tanımlanabilir (Şemşit, 2018: s. 278).

Göçmenlerin yılın belirli zaman dilimlerinde ekonomik, turistik gibi nedenlerle gerçekleşmiş oldukları yer değiştirme eylemi, geçici ya da mevsimlik göç olarak ifade edilebilir. Bu göç türü, işçilerin hasat dönemine bağlı olarak gerçekleşmiş oldukları göç hareketi olarak tanımlanabilir. Ayrıca turist amaçlı gelen bireyler de geçici göç kapsamında ele alınabilir (Başar, 2015). Bireyin ekonomik, kültürel, politik, doğal-çevresel nedenler sonucu, sosyal imkânların fazla olduğu hedef bölgedeki yerleşim yerine yapılan göç şekli ise kalıcı göç olarak ifade edilebilir (Özyakışır, 2013).

Bireysel göç, bireyin bağlı olduğu duruma göre yapmış olduğu zorunlu ya da isteğe bağlı gönüllü göç olarak tanımlanabilir. Kitlesel göç türü ise bireysel bir göç türünün dışında kitlesel olarak yapılan toplu göç şekli söz konusudur. Sürekli göç, türü zorunlu olabileceği gibi gönüllü göç şekli olarak da ele alınmaktadır. Genel olarak ekonomik, politik, doğal afet, savaş ve sosyal refah düzeyi yüksek coğrafyalara yapılan

daimi, temelli ve kesin mekân değişikliği olarak nitelenmektedir. Bu göç şeklinde tersine göçün olmadığı bir durum bulunmaktadır (Gürsoy, 2013).

Göçü kabul eden ülkeler, çalıştırmak üzere istihdam alanları çeşitlilik arz etmektedir. Kol gücüne yönelik ücretli emeğe ihtiyaç olduğu gibi, beyin gücü olarak ifade edilen -bilgi, teknoloji ve yatırım alanlarında deneyimli- bilgi sınıfı göçü de yapılmaktadır (Gökbayrak, 2008: s. 69–70). Beyin göçü, göç edilen bölgede ekonomik ve sosyal yaşam olarak daha konforlu faktörlerin sunulması sonucu, Avrupa ülkelerine yapmış oldukları göç şekli olarak ifade edilebilir. Göç edilen ülkelerde çekici etkenlerin fazla olması, göç eyleminde önemli rol oynamaktadır (Canatan, 1990).

Kırsal Toplumsal Yapı

Köy kavramının tanımlanmasında Mübeccel Kıray, bu bölgelerin sadece tarımsal alanlarda yaşayanlar olarak tanımlanmaması gerektiğini vurgulayarak köylüleri kendi kendisine yeten, izole ve kültürel değerlerle yaşayabilen, sınırlı üretim yapabilen yerleşim alanları olarak tanımlamaktadır. Kırsal bölgeler sadece vergi ve askerlik vb. işlemler ile kent merkezleri ile iletişim içerisinde bulunmaktadır. Bu temasın dışında kendi içerisinde kapalı bir yapısı bulunmaktadır (Kıray, 2003). Kırsal bölge ile şehir yaşamı kıyaslandığında birçok hususta farklılıkların yaşandığı görülmektedir. Bu farklılıkların ortaya çıkarılmasında Durkheim'in öne sürdüğü fikir önem arz etmektedir. Durkheim'e göre geleneksel toplumlarda yüz yüze samimi ilişkiler bulunmaktadır. Benzer çalışma şekillerinin olduğu basit iş bölümü bulunmaktadır. Yaşam tarzlarına bakıldığında benzer durumların olduğu ortak adetler, gelenekler bulunmaktadır. Kırsal bölgelerde uzlaşıya (konsensüs) dayalı bir yaşam şekli hakimdir. Toplumsal yaşamda ortak kolektif bir bilinç söz konusudur. Sosyal kontrol, kolektif bilincin ile sağlanmaktadır. Kolektif bilinç toplumsal dayanışmaya dayalı olarak, toplumsal düzenin yapılmasında bir güç olarak işlev görmektedir. Kırsal bölgeleri mekanik toplumlar olarak adlandırmakla birlikte, bu mekânlarda kolektif bilincin hâkim olduğunu ifade etmektedir. Bireyciliğin toplumsallık içinde eridiği bir düzen bulunmaktadır. Sosyal kontroller, toplumsal düzenlemeler, toplumsal olgular (din, aile vb.) tarafından yapılmaktadır. Toplumsal düzenin sağlanabilmesi için çatışma, anemi gibi durumlar toplum (kolektif şuur) tarafından kontrol altına alınmaktadır (Slattery, 2014). Durkheim'in kırsal dokuyu tanımlayan mekanik dayanışma tanımlamasına benzer olarak Ferdinand Tönnies'in Gemeinschaft-Gesellschaft kavramları öne çıkmaktadır. Gemeinschaft terimi kırsal bölge toplumlarını ifade eden 'topluluk/cemaat' olarak değerlendirmektedir. Bu kavramla geleneksel toplumsal yapıların uyumlu, istikrarlı ve düzenli yapısı anlatılmaktadır. Tönnies bu kavramla kırsal bölge toplumlarının sıcak ve yakın samimi ilişkilerini dile getirmektedir. Kırsal dokuda bireysel ve kitlesel hareketliliğin sınırlı olduğu, sosyal düzenin ahlak kuralları ile sağlandığı, benzer (homojen) bir yaşam şeklinin hâkim olduğu bir düzen bulunmaktadır. Bu toplumsal yapılarda bireylerin birbirlerini tanıdığı ve toplumsal ilişkilerin önemli oranda kan bağı ile birbirlerine bağlandığı evlilik yolu ile yapılmaktadır. Sosyal kontrolün sağlanmasında Durkheim'in Mekanik toplum

tanımlamasında olduğu gibi aile ve din olgusu ile gerçekleşen sanayi öncesi toplum olarak ifade edilmektedir (Slattery, 2014).

Kırsal bölgeler kent merkezlerine kıyaslandığında kendi bünyesinde hem maddi hem de manevi yapısı bulunmaktadır. Bu topluluklarda sıcak ilişkilerin, biz duygusunun hâkim olduğu bir yapı söz konusudur. Sosyal kontrollerin (eğitim, aile, din, evlilik vb.), sosyal yaşamı kontrol etmedeki işlevi devam etmektedir. Toplumsal olguların birbiri ile sıkı ilişkisinin olduğu bütüncül yapı bulunmaktadır. Bu topluluklarda çatışmacı bir toplumsal sistemin aksine, yardımlaşmanın hâkim olduğu imece sistemi bulunmaktadır. Dini inançların tümü köylü tarafından benimsenerek toplumun bilinci olarak yer edinmiştir. Durkheim, geleneksel topluluklarda manevi güçlerin var olduğunu ve bu güçlerin toplumda sosyal kontrol görevi gördüğünü ifade etmektedir. Sekülerizm ile birlikte modern toplumlarda bu manevi güçlerin ortadan kalktığını savunmaktadır. Din kurumunun geleneksel toplumlarda zengin ve fakir arasında köprü gördüğünü ifade etmektedir. Modern toplumlarda din kurumunun yerine başka bir kurumun alması gerektiğini ifade etmektedir (Durkheim, 1986).

Kırsal dokuyu daha anlaşılır bir ifade ile Durkheim'in "Toplumun acısı zorunlu olarak bireylerin acısı olur" (Durkheim, 1986) şeklindeki yaklaşımında bulabiliriz. Bu ifadede bireyin aklı ve şuuru üzerinde, toplumun kolektif bir güç oluşturduğunu anlayabiliriz. Bireyin maruz kaldığı problemlere karşı toplumun birey üzerinde manevi destek gördüğü söylenebilir. Bu destek bireyin hem zor günlerinde hem de neşeli günlerinde, toplumsal şuur tarafından birey üzerinde etki oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile kırsal bölgelerde birey acı çekiyorsa bu acı sadece bireyi bağlamakla kalmayarak, toplumun da ortak acısı olmaktadır. Toplumun birey üzerinde ebeveyn görevi gördüğü söylenebilir. Durkheim'in İntihar isimli çalışmasında geleneksel toplumlardaki yapının, intiharı önlemede tampon vazifesi gördüğünü söyleyerek toplumsal şuurun işlevsel boyutuna dikkati çekmektedir. Bu nedenle geleneksel toplumlarda intihar vakaların modern toplumlara göre az olduğunu dile getirmektedir (Durkheim, 1986).

Sosyal kabul ve dışlanma

Sosyal kabul birey veya grupların göç edilen toplum tarafından kabul edilerek sosyal yaşama eşit biçimde katılım göstermesi olarak ifade edilebilir. Sosyal kabul toplumsal bütünleşmenin temel koşulu olarak kabul edilmektedir (Ülken, 1969). Sosyal kabul bireyin dışlanmadan karşı toplum tarafından kabul edilmesi olarak tanımlanabilir. Bu durumda sosyal kabul, dâhil olunan toplumca ötekileştirilmemesi, eşit muamele, güvenilir ve aidiyet bakımından kabul görmesi olarak nitelendirilebilir. Sosyal dışlanma ise bireyin içinde bulunduğu toplumsal yapı tarafından ekonomik, kültürel ve sosyal ilişkilerden mahrum bırakılarak uzaklaştırılması olarak ifade edilebilir. Toplumsal yapı tarafından üretilen yapısal bir sorun olarak ele alınmaktadır (Berkas, 19978). Kısaca sosyal kabul, bireyler ya da gruplar tarafından bizden biri olarak sosyal dokuya kabul edilmesi; sosyal dışlanma ise bireyin çeşitli haklara ulaşmasında engellenmesi ve toplumsal yapının dışına itilmesi olarak ta-

nımlanabilir.

Başlıca Kuramsal Temeller

Çalışmaya yakın başlıca kuramlar aşağıda verilmiştir.

İtme çekme kuramı

Everett Lee tarafında ilk olarak 1966 yılında “İtme-Çekme Kuramı” olarak ortaya çıkmış olup süreç içerisinde birçok araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Lee, kuramında genel olarak göçün itici ve çekici etkenlerini ortaya koymaktadır. Göçmenlerin yaşadığı bölgedeki olumsuz durumlar itici, göç etmek durumunda kaldıkları bölgedeki olumlu etkenler ise çekici konumunda bulunmaktadır. Göçmenlerin yaşadığı ve gitmek istediği bölgelerde itici ve çekici etmenler bulunmaktadır (Çağlayan, 2006: s.72-73). Everett Lee’nin İtme-Çekme kuramı bağlamında bakıldığında ekonomik temelin kırsal iticiliği hususunda önemli bir yer teşkil ettiği görülmüştür. Bununla birlikte tarımda toprak yetersizliği, nüfus artış hızı, tarımda makineleşme, alt yapı hizmetleri, işsizlik vb. birçok etkenin etkili olduğu söylenebilir. Kentin çekici etmenleri olarak kalkınmışlık düzeyi, gelişmiş alt yapı hizmetleri, ulaşım, haberleşme imkânları vb. durumlarda çekici faktörler olarak görülmektedir (Akyıldız ve Ertürk, 2021, s.1-17).

Parekh’in üçlü göç kuramı

Parekh’in Üçlü göç kuramında göç edilen bölgelerde göçmenlerin herhangi bir ayrıma ve dışlanmaya maruz kalmadan, etnik sınıf ve din bağlamında zorluklarla karşılaşmadan kabul edilme süreci olarak görülmektedir. Göçmenlerin göç ettiği toplumlarda o bölgenin toplumsal dokusu ile uyum sağlayıp sağlamadığı hususu önem arz etmektedir. Göçmenlerin hedef bölgede kan ya da etnik unsur bağlamında benzer topluluklarla bir arada yaşamaları ve tarihsel süreçte ortak yaşanmışlıkların olması uyum sürecini önemli oranda etkilemektedir (Türkkan, 2019: s.36). Aynı kültürel dokuya sahip olan gurupların birbirlerine yaptıkları göç eylemlerinde uyum bağlamında genel olarak sorun yaşamadıkları söylenebilir. Çünkü etnik ve kültürel benzerlikler bireylerin kısa sürede kaynaşmasına olanak tanımaktadır.

Kesişen fırsatlar kuramı

Samuel A. Stouffer Kesişen Fırsatlar kuramında göç olgusunu mesafe kapsamında ele almaktadır. Göç olgusu ile mesafe arasında herhangi bir zorunlu bağlantının olmadığını ifade etmektedir. Bu kuramda temel iddia olarak göç edilecek bölgedeki çekici etkenlerin ve fırsatların fazla olması, göç hareketliliği üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Hedef bölgedeki imkânların ve çeşitliliklerin fazla olması göç olgusu üzerinde belirleyici olacağı düşünülmektedir. Misal olarak ekonomik, sosyal durumlar ve istihdam olanakları göç üzerinde etkili olmaktadır (Özyakışır, 2012). Göçmen açısından göç edilecek bölgelerdeki fırsatların fazla olması duru-

munda mesafenin etkili olmadığı görülmektedir. Fırsatların ya da çekici etkenlerin durumuna bağlı olarak göç gerçekleşmektedir (Çağlayan, 2006). Göçmen açısından hedef bölgede oluşacak olan fırsatların kendi yaşadığı mekana göre fazla olması, göç etmesinde etkili olacağı söylenebilir. Bu durumda mesafe kavramının çok belirleyici olmadığı görülmektedir.

Petersen'in göç tipi sınıflandırması

William Petersen (1958), göç olgusunu bireyin iradesi ve zorunluluk derecesine bağlamında sınıflandırarak beş temel göç türü olarak tanımlamıştır: ilkel, zoraki, yönlendirilmiş, serbest ve kitlesel göç olarak ifade etmektedir. İlkel göç, doğal koşullara bağlı olarak ortaya çıkan göçlere karşılık gelirken; zoraki göç ise bireyin genel olarak iradesinin dışında yapılan yer değişikliği olarak tanımlanmaktadır. Yönlendirilmiş göç, hukuki açıdan zorunlu olmamakla birlikte ekonomik, siyasal ve toplumsal baskılar sonucu mecburi olarak yapılan göç şekli olarak tanımlanmaktadır. Serbest göç ise bireylerin kendi arzuları ile yapmış oldukları gönüllü göçe karşılık gelmektedir. Savaş, büyük toplumsal krizler ve devrim gibi krizler sonucu topluluklar şeklinde ortaya çıkan göçleri ifade etmektedir. Petersen, göçün yalnızca çevresel bir hareketlilik olmadığı, bunun yanında baskı, zorunluluk ve gönüllülük düzeyi bağlamında anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır (Petersen, 1958).

Yöntem

Bilimsel çalışmalarda kullanın yol ve yöntemin amaca uygun olması önem arz etmektedir (Karasar, 2012). Araştırmanın amaca uygun yapılabilmesi için izlenen yol, zihinsel davranış, yaklaşım ve araştırma planının düzgün olması önemli bir durum olarak görülmektedir (Günay, 2016). Başka bir ifade ile gerçekliğe ulaştıran yol ve harita, yöntem olarak ifade edilebilir (Arslantürk, 2016). Nitel araştırmada toplumsal gerçeklik kültürel anlam meydana getirmektedir. Olaylara ve süreçlere odaklanmaktadır. Bu yöntemde hakiki olma kilit düzeydedir. Ayrıca değerler açıkça görülmektedir (Neuman, 2014). Bu çalışma, nitel araştırma modellerinden fenomenolojik desen ile araştırmanın analizi yapılmıştır. Edmund Husserl, fenomenolojiyi “özü görüleme” yöntemi olarak görmektedir (Öktem, 2005). Yani bilginin özüne, dokusuna dokunma olarak açıklanabilir. Başka bir deyişle fenomenoloji kavramı: “*birey ve onun bilinçli deneyimleri ile başlayan ve daha önceden var olan kabuller, ön yargılar ve felsefi dogmalardan kaçınmaya çalışan bir yöntemdir*” ve ayrıca kavramı “*olayları (görünüşleri) toplumsal aktör tarafından ‘doğrudan doğruya’ algılandığı şekilde inceler*” şeklinde tanımlanmaktadır (Wallace & Wolf, 2012). Bu bağlamda çalışmada katılımcıların kırsal bölgelerde göçlerin kabul düzeyi, yaşanmışlıkları, deneyimleri ve düşünceleri fenomenolojik bir yaklaşım ile anlamaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın evrenini, Iğdır kırsalında ikamet eden katılımcılar ile yapılan görüşmeyi oluşturmaktadır. Evren hakkındaki tahmin için, örneklem seçimi için kartopu örneklem tekniği kullanılmıştır. Kartopu örneklem tekniği evrene ulaşmanın zor olduğu ve evren hakkındaki bilgilerin eksik olduğu koşullarda kullanılan

bir tekniktir (Turhanoğlu ve ark., 2012). Kartopu örnekleme mevcut katılımcıların sosyal ağları vasıtası ile diğer aktörlere ulaşması şeklinde yapılmaktadır (Aksoy ve ark., 2018). Örneklem seçimi sürecinde örneklemin belirlenmesinde belirli deneyim ve vasıfların olması elde edilen verilerin zengin olmasında önem arz etmektedir (Berg et al., 2015, Gürbüz ve Şahin, 2018). **Çalışmanın verilerine ulaşmada nitel araştırmalarda kullanılan (mülakat) teknik aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Görüşme süreci, sözlü iletişim aracılığı ile derinlemesine veri toplama tekniği oluşturmaktadır** (Lamont and Swidler, 2014, s. 153-171). Yapılan görüşmeler ile insanların konu hakkındaki deneyim, bilgi, düşünce, algı ve tutumları ve bunların nedenlerinin bilinmesi ve anlaşılması olanaklı hale gelmektedir (Karasar, 2012). Bu bağlamda çalışmada kartopu tekniği kullanılarak Iğdır kırsalında göçün kabul düzeyinin araştırılması amaçlanmıştır. Dolmuşçuluk yapan ve insanlar ile iletişimi güçlü olan evli 43 yaşında aşiret mensubu bir katılımcı ile ilk görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeci vasıtası ile diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Sosyal iletişim ağları ile diğer katılımcılara ulaşılarak Iğdır merkezde müsait, kapalı bir ortamda görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla 10 katılımcı ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcılara rumuz verilerek isimleri saklı tutulmuştur. Ayrıca katılımcılara K1, K2, K3... olarak kodlar verilmiş olup görüşmecilerin isimleri anonimleştirilmiştir.

Görüşme sürecinde verilere ulaşılması için kullanılan araç yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Görüşme formunda toplamda 13 soru bulunmakla birlikte soruların 5'i demografik ve 8'i ise araştırmaya konu sorulardan oluşmaktadır. Soru oluşturmada literatür bilgisi ile birlikte uzman görüşleri yer almaktadır. Katılımcılara görüşme formundaki sorularak yöneltilmeden önce, görüşmenin konusu hakkında önceden bilgi verilmiştir. Görüşmeler sessiz bir ortamda ses kaydı cihazı kullanılarak yapılmıştır. Katılımcılardan veriler alınırken ilgili soru hakkında sahip olduğu bilgi kadar vakit ayrılmıştır. Sessiz ve müsait kapalı bir ortamda görüşmeler yapılmıştır. Ses kayıtların gizli kalacağı ile ilgili katılımcılara gerekli bilgi verilmiştir. Katılımcıların kırsal bölgelerdeki göçün kabul edilmemesinin nedeni, açık uçlu sorular sorularak, ayrıntılı bir şekilde elde edilmiştir.

Görüşme tekniği ile verilere ulaşılarak, betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analizdeki temel amaç görüşme tekniğinde elde edilen verilerin düzenlenmesi, raporlanması ve yorumlanması olarak ifade edilebilir. Betimsel analizde veriler kategorileştirilir, bulgular özetlenir, sınıflandırılır ve araştırmacı tarafından yorumlanır (Kitzinger, 1995, Kvale, 1996, Baltacı, 2019). Betimsel analiz dört aşamalı bir süreç ile gerçekleştirilmektedir. Kategori ve temalar ilk aşamada, verilerin işlenmesi ikinci aşamada, bulguların tanımlanması ve ilgili çalışmalarla alıntılanması ise üçüncü aşamada gerçekleşmektedir. Bulguların açıklanması, anlamlandırılması, yorumlanması ve ilişkilendirilmesi ise son aşamada yapılmaktadır (Baltacı, 2019, s. 368-388). Çalışmada elde edilen verilerin özgün şekline mümkün olduğunca bağlı kalınarak ve katılımcıların beyanlarına doğrudan alıntı yapılarak gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın ana düşüncesi etrafında konu başlıkları oluşturulmuştur. Katılımcılardan alınan ses kayıtları araştırmacı tarafından dinlenerek titizlikle –anlatım bozuklukları ile-yazıya aktarıldıktan sonra, veriler aynı sorular altında kategorileşti-

rilmiştir. Her soruya ait alınan cevaplar, soru başlığı altından bir araya getirilmektedir. Bu sayede her sorudaki tüm cevaplar alt alta sıralanmaktadır. Ayrıca elde edilen verilerden çalışmanın ilgili konu başlığına uygun ve net olan temalar tırnak işareti ile doğrudan alıntılanmıştır.

Etik kurul beyanı

Bu çalışma, araştırma ilke ve kurallarına riayet edilerek, yayın ve araştırma etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışmada faydalanılan kaynaklar, kaynakçada usulüne uygun olarak gösterilmiştir. Bu çalışmanın etik kurul kararı Iğdır Üniversitesi 31.07.2025 tarih ve 2025/34 karar sayılı etik kurul kararı ile izin alınmıştır.

Araştırmanın amacı ve önemi

Bu çalışma, kırsal alanda yerel halkın göç eden gruplara yönelik sosyal kabul ve dışlanma mekanizmaları, aşiret yapısı ve toplumsal ilişkiler bağlamında nitel saha verileriyle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada kırsal bölgelerin göçü kabul durumun önceden bilinmesi, güvenlik önlemlerinin alınması açısından önem arz etmektedir. Göç kabul edilirse kırsal bölgelerde ne tür olumlu ve olumsuz durumların yaşandığı önemli bir bilgi olduğu düşünülmektedir. Kırsal bölgelere yapılacak olan göçler ile birlikte sosyokültürel ve ekonomik bağlamda nasıl bir tepkinin olduğunun ölçülmesi politikacılar, yöneticiler açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın Bulguları

Demografik bilgiler

Katılımcıların çoğu köyde yaşamaktadır (Tacirli, Evcî, Elmagöl, Yüzbaşılar, Kavaktepe, Panik, Harmandöven vb.). Fakat bir kısmı (K3, K6, K10) şehir merkezinde çalışsa da kırsal yerleşim yerinde ikamet ettiği anlaşılmıştır. Fakat kent merkezinde yaşayan katılımcıların kırsal bağları devam etmektedir. Özellikle tarımla olan ilişkileri ve kabileler arasındaki bağların devam ettiği görülmüştür. Bu demografik bilgiler bireylerin köyde yaşadığı-şehirden çalıştığı şeklinde bir yaşam şeklini göstermektedir. Katılımcıların çoğu evli olup sadece K6 ve K7 bekârdır. K3 yedi kardeş olduklarını ifade etmiştir. Bu durum geniş aile yapılarını ve kırsal bölgelerde geleneksel aile yapılarının sürdüğü bilgisini vermektedir. Katılımcılar Iğdır ovasına bağlı merkez köylerde yaşayanlar olduğu gibi kırsal bölgelerde de ikamet edenlerden de oluşmaktadır.

Tablo 1.*Katılımcıların demografik özellikleri*

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Medeni Durum	Köyü
K1	43	Erkek	İlkokul	Evli	Hoşhaber Beldesi
K2	60	Erkek	İlkokul	Evli	Yukarı Çarıkcı
K3	39	Erkek	Ön Lisans	Evli	Evcı
K4	52	Erkek	Lise	Evli	Tacirli
K5	42	Erkek	Ön Lisans	Evli	Elmagöl
K6	40	Erkek	Ön Lisans	Bekâr	Yüzbaşılar
K7	40	Erkek	Ön Lisans	Bekâr	Taşlıçay
K8	42	Erkek	Lise	Evli	Kavaktepe
K9	31	Erkek	Ortaokul	Evli	Harmandöven
K10	56	Erkek	Lise	Evli	Panik

Katılımcıların tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 44,5 olarak ortaya çıkmıştır. Medeni durum olarak 8 evli ve 2 bekârdan oluşmaktadır.

Kırsal bölgelerde toplumsal yapılaşma

Katılımcılar ile yapılan görüşme sonucunda aşiret ve kabileciliğin yaygın olduğu görülmüştür. Toplumsal yapı aşiret ve kabile sistemi ile şekillenmiştir. Bu yapılar başlıca: Gelturan, Retkan, Motan, Murikan, Şemkan, Burukan, Gıskan, Halkan, Alemboğa, Gendik, Torunu, Zeri gibi aşiret ve kabileler şeklinde görülmüştür. Bir katılımcı da Azeri etnik sınıfa ait olduğunu ifade etmiştir.

Kırsal bölgelerin toplumsal yapısı, homojen bir yapılaşmayı göstermekte olup toplum içi uyum ya da çatışmalar, aşiret içi ilişkiler üzerinden belirlenmektedir. Yapılan görüşmeler sonucunda aşiret yapısının halen çok güçlü olduğu ve sosyal kimlik oluşumunda aşiretin önemli düzeyde işlevsel boyutu bulunmaktadır. Köyler homojen sosyal yapıya ve heterojen aşiret yapısına sahiptir. Toplumsal yapısının bu şekilde olması bir taraftan toplumsal bütünleşmeyi desteklerken, diğer cihetten çatışma potansiyelini barındırmaktadır. Bu yapılaşma doğal olarak köylünün dışındaki birey ya da grupların köye kabulünü engellemektedir.

Aşiret ve kabile temelli örgütlenme şekli, grupları yalnızca soy bağı ile değil bunun yanında kimlik, dayanışma, güven ve aidiyet ilişkilerini de belirleyen temel sosyal olgular olarak görülmektedir. Katılımcıların neredeyse tamamı kırsal bölgelerde aşiret yapılanmasının yaygın olduğunu ifade etmiştir. Bu sosyal yapı bireylerin evlilik ilişkilerine kadar birçok toplumsal süreci etkilediği görülmektedir. Birçok katılımcı

(K1, K2, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10) köylerde bir ya da baskın birkaç aşiret ya da kabile etrafında toplumsal yapının şekillendiğini ifade etmiştir:

“Köyümüz iki aşiretten oluşmaktadır. Ki bu aşiret de belli bir şeyden sonra yine birleşmektedir. Saka aşiretinin iki kolundandır. Köyümüzün %99 Gıskan aşiretindendir. % 1 Mala Goze’dir. Bundan elli yıl önce bir musibet oldu aralarında. Tabi o olaylardan sonra herhangi bir husumet olmadı” (K5, Erkek, 42 yaşında, Ön Lisans, Evli).

“Köyümüzün toplumsal yapısı önce Azeri kesimi var idi. Azeriler daha önce göç ettiler. 1-2 Azeri evi var. Aşiretçilik var. Burukan aşireti var, Celali Aşireti, bir de Retkan aşireti, Mısırkan aşireti. %70-80’i Burukan aşiretidir. Bu şekilde bir toplumsal yapısı var” (K4, Erkek, 52 yaşında, Lise, Evli).

“Köyümüz genelde Helkan aşiretinden oluşmaktadır. Bir iki aile var. Onlarda azınlık. Bir Hindrisan aşireti. Bide Sipkiler var. Bunlarda azınlık sayıda.” (K7, Erkek, 40 yaşında, Ön Lisans, Bekâr).

K4, K5 ve K7’nin beyanlarında da görüldüğü gibi kırsal bölgelerde genel olarak tek aşiretin daha da baskın olduğu görülmektedir. Bu durum sosyal yapının inşasında baskın grupların daha da belirleyici olduğu söylenebilir. Ayrıca kırım başka bir bölgesinde kabul edilecek olan göçlerin, baskın aşiret yapısının izni doğrultusundan kabul edileceği yorumu yapılabilir.

Tek aşiretlerin baskın olduğu sosyal yapılara karşılık (K1, K2, K10) kırsal bölgelerin bazılarında birden fazla aşiret veya kabileye (Retkan, Motan, Murikan, Celali, Mısırkan vb.) rastlanmak mümkündür. Bu durum bazı bölgelerde çok katmanlı heterojen sosyal yapılanmayı göstermektedir. Çok katmanlı yapı bir noktada kültürel çeşitliliği artırırken diğer yandan da aşiretler arası sınırları keskinleştirmektedir. Aşiret kimliği modern yaşamdaki kimliklerden daha baskın olarak bir aidiyet şekli olarak varlığını göstermektedir.

Etnik ve kültürel açıdan bakıldığında Kürt ve Azeri (K3 ve K4) toplulukların bazı bölgelerde aynı kırsal bölgelerde yaşadığı saptanmıştır. Bu durum Iğdır’ın etno-kültürel açıdan heterojen bir yapıda olduğunu göstermektedir. Etnik farklılıkların bir arada yaşaması her zaman sosyal uyumu ifade edemeyebilir. Örneğin K3’ün ifade ettiği gibi etnik gruplar arası ilişkilerin ekonomik koşullara bağlı olduğu ve kültürel bağlamda mesafenin olduğu dile getirilmiştir.

Aşiret yapısının göçlerin kıra kabul edilmesinde doğrudan etkisinin olduğu söylenebilir. Bu sosyal yapı, köye dışarıdan yapılacak olan göçleri zorlaştırmaktadır. K6’nın belirttiği gibi, “son 20 yıldır köye hiçbir gelinin kabul edilmemesi” aşiret dayanışmasının sosyal kapalılığa dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum ayrıca “biz” ve “öteki” farklılığını daha da belirginleştirmektedir. Bu nedenle aşiret yapısı, toplumsal dayanışmayı güçlendirdiği kadar, sosyal dışlanma mekanizmalarını da üretmektedir.

K8 ve K9, köyde tek aşiretin olduğunu ifade etmektedir:

“Toplumsal yapısı aşiretçiliği ile ön plandadır. Toplumsal yapısı da biraz kabadır. Biraz ılımlı değildir. Bizim köyümüzde bir tane aşiret var zaten. Bunların kendi kabalığı kendi arlarındadır yani. Kendi çekememezliklerindendir yani. Alemboğa aşiretidir” (K8, Erkek, 42 yaşında, Lise, Evli).

“Abi köyün toplumsal yapısı aşirettir. Tek bir aşirettir. Hepsi akrabadır. Yani aile dostlarıdır. Tek aşirettir. Gendiği aşireti.” (K9, Erkek, 31 yaşında, Ortaokul, Evli).

Bu ve benzeri aşiret yapılarının dışarıdan kendi kültürlerine göçleri kabul edemeyecekleri yorumu yapılabilir. Bu nedenle dışarıdan gelen göçlere karşı temkinli bir tutum sergilenmekte, köyün huzuru ve düzeninin ancak “aynı aşirete mensup” bireylerle sürdürülebileceğini fikri hâkim görülmektedir. Bu bulgu, kırsal alanda sosyal kabulün temel ölçütünün akrabalık ve soy bağı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

K6’nın ifadesinde görüldüğü üzere, tarımın gerilemesiyle birlikte köyden merkeze ve yurtdışına göçler çoğalmış olup aşiret yapısı çözülemediği görülmüştür. Tersine göç sonrası köyde kalan nüfusun büyük kısmı tek bir aşiret etrafında daha homojen bir yapı meydana getirmiştir. Bu durum, ekonomik faktörlerin sosyal yapıyı kısmen etkilediğini, ancak aşiret aidiyetinin toplumsal düzeni korumada hâlen belirleyici etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel olarak bakıldığında Iğdır kırsalındaki aşiret yapılanmalarının toplumsal yapısının geleneksel aşiret yapılanması üzerine kurulu olduğunu ve bu yapının toplumsal ilişkilerde hâlâ işlevsel bir kimlik belirleyicisi olduğunu görülmüştür. Aşiret, bireylerin toplumsal konumunu, sosyal kabul düzeyini ve hatta göç eğilimleri üzerinde belirleyici etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. 21. yüzyılın toplumsal değişim süreçlerine rağmen (modernleşme, eğitim ve ekonomik) aşiret yapısı, kırsal toplumlarda kolektif aidiyetin, sosyal dayanışmanın ve dışlayıcılığın temel eksenini belirlemede hala etkili olmaktadır.

Kırsal bölgelerde göç kabullerinin olumlu ve olumsuz sonuçları

Köy toplumlarında dışarıdan gelen göçlere karşı genel olarak çekinceli ve olumsuz bir tutum içerisinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların görüşlerinden yola çıkarak göç kabullerinin olumlu ve olumsuz yönleri aşağıda maddeler halinde yazılmıştır.

Göç kabullerinin olumsuz yönleri

Güven sorunları ve uyum eksikliği bağlamında K1, K3, K4, K7 ve K10’un ifadelerinde dışarıdan gelen kişilere karşı güven eksikliği olduğu anlaşılmaktadır. Göç eden kişilerin “neden geldikleri” sorgulanmakta; suç, sürgün, siyasi farklılık gibi nedenlerle geldikleri öne çıkmıştır. Bu durum, sosyal uyum sorunları, komşuluk ilişkilerinde çatışmalar ve huzursuzluk olarak kendini göstermektedir. Köylünün topra-

ğının daralmasına yol açması, göçün kabul edilmemesinin önemli sebepleri arasında gelmektedir. Katılımcılara daha önce köyünüze yapılan göçler sonucu oluşan olaylar yaşandı mı? Sorusu yöneltildi. Katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir:

“...1970’ler ile 80 yılları arasında işte bizim oralara gelen, komşu dediğimiz yerlere gelen, ilk önce (köylünün) onların izni ile geldiler. Belli bir zaman sonra hiç onları kaideye almadan geldiler. En son o gelen aşiret dedi ki siz artık buraları bizlere (bütün ordaki kabilelere) buraları terk edeceksiniz. Buralar bizimdir diye. Tabi bundan sonra olaylar, kavgalar oluştu ve bu olaylar neticesinden 2 kişinin ölümüne sebep olundu. Ve bundan sonra dışarıdan gelebilecek göçleri kesinlikle o bölge halkı istemiyor ve tamamıyla karşıdılar. Herkes karşıdır dışarıdan gelebilecek göçlere” (K5, Erkek, 42 yaşında, Ön Lisans, Evli).

K5, kırsal bölge topluluklar arasında göçlerin kabul edilmemesinin en büyük nedeni olarak toprak daralmasına neden olan başka baskın grupların olduğunu ifade etmektedir. Göçmen olarak geçici bir süreliğine köyde kabul edilen aşiret mensubu kitlelerin, belli bir süre sonra köyün yerlilerini çatışmaya zorlayacak eylemlere kalkıştığı görülmektedir. Derin sosyal çatışmalarla sonuçlanan bu olaylar kırsal bölgeler arasında göçlerin kabul edilmemesine neden olmuştur.

“İki tanesi yaşandı. Biri terörden dolayı yaşanmıştır, ikincisi ise mera alanlarımızın daraldığından dolayı hayvanlar bu manada geri kalınıyordu gelişmesinde. Bu manada göçler oldu. Nüfus artı, hayvanların köyde sayısı artı, bundan dolayı mera alanları baya bir daraldı.” (K5, Erkek, 42 yaşında, Ön Lisans, Evli).

Mera alanlarının daralması ile birlikte köylülerin ekonomik bağlamda problem yaşamasına neden olmaktadır. Bu durum göçlerin kabul edilmemesinin temel nedeni olarak görülmektedir.

“Köyümüzde göç şöyle: göç değil de daha önce köyümüzde Doğubayazıt tarafından gelip de yazları merayı otlatmak için, köy nüfusu az olduğu için, hayvan az olduğu için, koyun merası yeterli, hatta fazla olduğu için başka, Doğubayazıt tarafından başka aşiret gelip otlatınsınlar amacıyla misafir etmek için, adamlar iki üç yıl geldikten sonra köyünün merasına sahip çıkmaya başladılar. Bu da yaklaşık 30 yıldır köylünün onlarla kavgası, mahkemesi, davası işte yoksul köylünün yıllardır avukatlar, ora buraya mahkemeye para yetiştirmeye gibi bir derdi oluştu. Yıllardır biz onun belası ile uğraşıyoruz. Balıklı Göl Yaylacık köyü.” (K7, Erkek, 40 yaşında, Ön Lisans, Bekâr).

Köyün merasının yeterli olması ve bunun sonucunda başka hayvanların geçici olarak merada otlamasına köylüler tarafından müsamaha gösterilmesi, ileride birtakım problemlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu nedenle göçlerin kabul edilmemesi temel etkeni olarak ekonomik etkenler ve köylülerin kendi köylerindeki liderlik rollerinin yok olması olduğu anlaşılmaktadır.

“Kan davasına kadar gittiler. Yani örnek vereyim gerçi kendi köyümüzde de sadece kendi köyümüzde bahsetmeyelim. Civar köylerde de Tuzluca’nın mesele Âşık Hüseyin köyü var biliyor musun? Adam başka köy de yaşıyordu. 40 yıldır, 50 yıldır, 60 yıldır en sonunda bir kaç gündür gitmiş o köye. Bundan bir ay önce bir olay çıktı. O olayda iki tane genç öldü. Bir iki kişide ağır yaralıydı. Yaralının durumunda hiç nasıl oldu bilmiyorum. Önce köyden başka yerde yaşadı. Sonra tekrar köye dönüş yaptı. Dönüş yapınca köylü ile uyuşmadı. Direkmen de olay çıktı. İlk tane genç öldürüldü. Kurşun çenesine vurmuş başka yerden çıkmış. Göç olayı güzel bir şey değil.” (K10, Erkek, 56 yaşında, Lise, Evli).

“Daha önce dediğim gibi olay tam çıkmak üzereyken, tüm köy toplandı birleşti jandarma da haber verdiler. Yani bir iki defa sürtüşme oldu. Adam ben geleceğim dedi. Bunlar da (köylü) gelemezsin dedi. Jandarma devreye girdi. Kabul etmedi. Ve adamın parasını geri iade etti. Adam gelmedi, köy kabul etmedi yani” (K6, Erkek, 37 yaşında, Lise, Bekâr).

Sosyal gerilim ve husumet kapsamında K5, K6, K7 ve K10’un belirttiği gibi daha önceki göç deneyimlerinde kavgalar, davalık durumlar, hatta kan davalarına varan gerilimlerin yaşandığı görülmüştür. Bu nedenle köylülerin tekrar aynı sorunları yaşamak istemediği anlaşılmaktadır.

Ekonomik ve doğal kaynak kısıtları olarak K5 ve K6 özellikle meraların yetersizliği, arazi sıkıntısı, hastalık riski gibi ekonomik ve çevresel gerekçelerle göçe karşı çıkmaktadır. Hayvancılıkla geçinen bir köyde, gelen yeni göçmenlerle mera gibi kaynakları paylaşması, mevcut köylülerin gelirini tehdit ettiği anlaşılmaktadır.

Aşiret, siyasi ve etnik gerilimler bağlamında ele alındığında K4 ve K7, dışarıdan gelen kişilerin farklı aşiret yapılarından, siyasi görüşlerden ya da düşman gruplardan olabileceği endişesi taşımaktadır. Bu durum, toplumsal yapının bozulmasına ve çatışmaların çıkmasına neden olabilmektedir. K1’in düşüncesine bakıldığında göçün kabul edilmesi sonucunda bazı sorunların oluşmasına yol açtığını ifade etmektedir:

“Şimdi dışardan gelen göçlerin köyün huzuru ve refahı için biraz sıkıntılı olur. Daha önce yaşadık biz bunu. Bir iki ev dışardan aldık göç olarak. Huzuru ve refahı biraz sıkıntılı oldu. Dışardan gelen insanlar insanların huzurunu kaçırdı.” (K1, Erkek, 43 yaşında, İlkokul, Evli).

K1’de anlaşıldığı gibi bazı farklı toplumsal grupların göç etmesi ile birlikte hedef bölgede doku uyuşmazlığı problemine yol açtığı söylenebilir. Bu nedenle kırsal bölgelerde farklı bölgelerde göçün kabul edilmesi sonucu hedef bölgede sosyal, kültürel ve politik bağlamda ifade edeceğimiz birtakım dengelerin değişmesine yol açtığı yorumu yapılabilir. K3, K4 ve K5 kabul edilecek göçmenler hususunda daha çok güven anlamında endişe duyduğu anlaşılmaktadır:

“Daha çok güven anlamında. Güven anlamında, tanımadığımız insanlardır. Acaba

bunlar bulundukları kendi ortamlarından niye gelmişler? Sürgün mü yemişler, yoksa cinayetten dolayı mı oradan çıkmışlar gelmişler. Malum biliyorsunuz bir yerden birileri başka bir köye gittiği zaman sebep oluyor ya bir kavgadan ya bir cinayetten dolayı ya da ya da sürgün edilmiş. Pek bir güven ortamı oluşturulmuyor.” (K3, Erkek, 39 yaşında, ön lisans, Evli).

“Daha önce köyümüze bir iki ev, köye göç olarak geldiler, köylü bırakmadı. İstemedi. Sıkıntılı durum olur. Başka köyde düşman sahibidir. Yahut normal siyasi şeylerden farklı bir ailedir. O tür şeylerden bırakmadılar. Yani köye dışarıdan gelen göç olmadı. Daha önce göç etmiş gidip gelenler olabilir. Ona kimse müdahale edemez” (K4, Erkek, 52 yaşında, Lise, Evli).

“Olumlu değil, daha çok olumsuz yönleri olur. Özellikle malumdur bizim geçim kaynağımız hayvancılıktır. O da meralar üzerinden kullanmaktayız. Dışarıdan gelebilecek özellikle hayvan üzerinden yapılabilecek göçlerden bizi bu manada çok olumsuz etkiler ekonomik olarak. Yani meralarımızın daraltılmasına sebep olur. Özellikle dışarıdan hırsızlık olayların çoğalmasına sebebiyet verilebilir. Farklı hayvanlardaki oluşan dışardaki, malum bizim köy dışarıda olan bir köy olduğu için hastalıklar nadir bulunan bir yerde iken özellikle, merkezi yerlerden gelebilecek göçlerden hastalıkların köyümüzün hayvanlarını tehdit etmesi, buna benzer durumlar bizi olumsuz etkilemektedir” (K5, Erkek, 42 yaşında, Ön Lisans, Evli).

K3, K4 ve K5 için göçmenlerin hangi nedenlerle geldikleri hususu önem arz etmektedir. Herhangi bir olaydan dolayı göç eden göçmenlerin hedef bölge açısından kültürel, ekonomik ve politik anlamda tehdit unsuru olarak görülmektedir. Kırsal bölgeler ekonomik anlamda oluşabilecek daralma ile birlikte köydeki siyasi anlamda iktidarın da önem arz ettiği söylenebilir. Gruplar arasındaki dengeler, nüfus bakımından önem arz etmektedir. Bu nedenle, köydeki muhtarlık gibi politik sebepler de göçün kabul edilmesinde belirleyici olabilmektedir.

Göç kabullerinin olumlu yönleri

Ekonomik katkı ve yatırım olarak K1 göçle birlikte toprak değerlerinin artabileceğini, yükselebileceğini söylemektedir. Bu durum dışarıdan köye yapılan göçlerin ekonomik anlamda köyün kalkınmasına katkı sunabilecek bir faktör olarak görülmektedir. Örnek olarak K4’ün anlattığı iş adamı örneği, yatırım potansiyelinin göçle birlikte ortaya çıkabileceğini bilgisini vermektedir. Ayrıca nüfus artışı ve altyapı ıslahı bakımından K6, nüfusun azalmasının köyün altyapı sorunlarına, ilçe statüsü kaybına ve mahallesizleşmeye yol açtığını ifade etmektedir. Bu nedenle, göçün köyü canlandırabileceği düşüncesi söz konusudur (K1, K6):

“Göç gelse olumlu olarak daha iyidir. Hem köy gelişir. 600 haneden 300 haneye düşmek çok kötü. Yani gelseydi belki şu an köyümüzde şuan Iğdır’da altyapısı olan tek köy yüzbaşılar köyüdür” (K6, Erkek, 37 yaşında, Lise, Bekâr).

“Yani olumlu anlamda birtakım şeyler tabi ki değişebilir. Mesela göçlerin oraya gelmesi toprağın değerinin yükselmesi, nüfus bakımında beldemiz için aylık iller bankasının gönderdiği kişi başı gelir artması, bu takım şeyler gibi olumlu yönleri de var” (K1, Erkek, 43 yaşında, İlkokul, Evli).

Sonuç olarak köy toplumlarında göç kabullerinin olumlu ve olumsuz sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde köylülerin büyük çoğunluğu, geçmişte yaşanan kavgalar, davalar, husumetler gibi birtakım olumsuz deneyimler ve kültürel, sosyal, ekonomik çekincelerin etkisiyle köye yapılan göç kabullerine olumlu bakmamaktadır (K8, K10). Çünkü dışarıdan kabul edilen göçlerin uyum bağlamında çatışma ve huzursuzluk oluşturmaya neden olmaktadır (K1, K8, K10). Ayrıca mera paylaşımı ve ekonomik rekabet sorunları (K5, K7), yabancıların sosyal olarak kabul edilmemesi ve dışlanması sık görülmektedir (K4, K6, K9). Bu durum, kapalı toplum yapısı, güven odaklı sosyal ilişkiler ve kaynakların sınırlı oluşu gibi kırsal yaşamın özellikleriyle uyumlu olduğu söylenebilir.

Bazı katılımcılar, kontrollü ve uyumlu şekilde gerçekleşecek göçlerin ekonomik kalkınma, altyapı iyileştirme ve nüfusun canlı tutulması gibi avantajlar sağlayabileceğini söylemektedir. Ayrıca köyün ekonomik ve fiziksel bağlamda canlı olmasına neden olmaktadır (K1, K6). Göçün köye alınması ile birlikte arsa ve tarım arazilerinin değer kazanması (K1) ve alt yapı olanaklarının da gelişmesine yol açabilmektedir (K6). Son olarak köyde farklı kültürlerin bir arada yaşamasına sağlamaktadır (K3).

Köye yapılacak göçün kabul düzeyi ve deneyimler

Katılımcıların tamamına yakını köylerine yapılacak olan göçün kabul edilmediği belirtmişlerdir. Gerekçeler arasında köy büyüklerinin olumsuz kararı (K1, K4, K6), aşiret yapısı ve içe kapanıklık (K4, K8), kendi köylerindeki arazilerin, yayların yetersiz olması (K2, K5, K9) gibi birtakım etkenlerin engel olduğu görülmüştür.

Geçmişte göçün kabul edilmesi sonucu oluşan olumsuz deneyimler (K5, K6, K10) göçün köylere kabul edilmemesi nedeni olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Bu sonuçlardan hareketle köyün kapalı bir toplumsal yapısı olduğu ve köye dışarıdan yapılabilecek olan göçlere karşı köylünün güçlü bir direnç gösterdiğini ortaya koymaktadır. Başka bir ifade ile dışarıdan yapılacak göçmenlerin hoş karşılanmayacağı (K2, K5, K7, K9, K10), toplumsal bütünleşmeyi, düzeni bozabileceği (K4, K6) ve devlet baskısı ile de olsa kabul edilmeyeceğini ortaya koymaktadır (K8). Katılımcılardan K1 ve K2 köye yapılacak olan göçlere daha esnek yaklaşıyor olsa da bu durum köy geneli adına mümkün olmadığı söylenebilir.

Bazı katılımcılar (K1, K3, K5) köye yapılacak olan göçlerin kültürel zenginlik açısından faydalı olabileceğini düşünürken, çoğunluk bu düşüncenin karşısını benimsemektedir. Çünkü göçün kabul edilmesi ile birlikte toplumsal dengenin bozulacağı (K7, K10), akrabalık temelli uyumu tehdit edeceğini (K4, K6) ve uyum problemleri-

rinin oluşacağını (K2, K6, K9) ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar kapalı toplumsal yapıyı göstermekle birlikte kırsal dokunun sosyokültürel homojenliği koruma eğiliminde olduğunu ve “öteki”ne karşı temkinli olduğu bilgisini vermektedir.

Katılımcılara yerleşim alanlarına kabul ettiğiniz göçlerin ne tür problemler ortaya çıkardığı yönünde soru yöneltildi. Genel anlamda katılımcıların geçmişteki arazi kavgası, cinayet (K2, K10), mera sorunu nedeniyle uzun süren hukuki mücadele (K5, K7) gibi olumsuzluklar köylünün birleşerek göçmenleri engellemesi (K6) ile neticelenmiştir. Elde edilen verilerden hareketle, kırsal bölge halkının köye göç edenleri, sosyokültürel ve ekonomik bir risk kaynağı olarak görmektedir:

“Olay olmadı. Olan da oldu, olamayan da oldu. Arazi üstünde kavga ettiler. Hatta cinayet oldu. Ondan çıktı gitti. İkincisi de burda idare etmediler büyük şehre gittiler. Böylesi de oldu” (K2, Erkek, 60 yaşında, İlkokul, Evli).

“İki tanesi yaşandı. Biri terörden dolayı yaşanmıştır. İkincisi ise mera alanlarımızın daraldığından dolayı, hayvanlar bu manada geri kalınıyordu gelişmesinde. Bu mana da göçler oldu. Nüfus artı hayvanların köyde sayısı artı, bundan dolayı mera alanları baya bir daraldı.” (K5, Erkek, 42 yaşında, Ön Lisans, Evli).

Köydeki ekonomik anlamdaki çekici nedenlerin, dışarıdan yapılacak göçlerin önemli sebepleri arasında görülmektedir. K2, K5 açıklamalarına bakıldığında mera kaynaklı problemlerin yaşandığı görülmektedir. Çünkü köylünün temel geçimi genel anlamda tarım ve mera arazisine bağlı olduğundan insanları ekonomik anlamda endişelendirdiği görülmektedir. Baskı ile köye yerleşmeye çalışan göçmenlerin zamanla kanlı süreçlerin yaşanmasına yol açtığı anlaşılmaktadır (K4, K10).

Katılımcılar köyden dışarıya yapılan göçlerin başlıca sebepleri olarak, terör baskısı (K1), ekonomik problemler, iş ve yaşam koşullarına (K2, K3, K4) ilave olarak aşiretler arası anlaşmazlıklar (K5) olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumda köylü dışarıya göçü vermekte, fakat dışarıdan göçü kabul etmediği yorumu yapılabilir.

Genel olarak bakıldığında köydeki kitleler arasında aşiret dayanışmanın güçlü olduğu, toplumsal homojenliğin korunmaya çalışıldığı, geçmişte meydana gelen travmatik deneyimlerin (şiddet, mülkiyet anlaşmazlığı) göç karşıtı tutumları pekiştirdiğini, göçün sadece ekonomik olmadığı kültürel ve güvenlik temelli bir tehdit olarak algılandığını saptanmıştır. Ayrıca göçü olumlu kabul eden katılımcılar olsa da köydeki kolektif bilinç, köye yapılacak olan göçlere önemli oranda karşı çıkmaktadır. Bu durum köyün kapalı ve kendi içine dönük bir yapısı olduğunu göstermektedir. Netice olarak köye dışarıdan yapılacak olan göçmenlerin hiçbir şekilde kabul edilmediği saptanmıştır. Bu hususta tüm katılımcılar ortak tutum sergilediği görülmüştür. Bu durumun temel sebebi olarak köyün huzurunun bozulacağı ve bu bağlamda sosyal düzenin tehdit altında kalacağı düşünce bulunmaktadır. Dolayısı ile aşiret yapısının baskın olması (K4, K6), geçmişte yaşanan olumsuz olaylar (K5), Toplumsal güven eksikliği ve yabancılara karşı temkinli tutum (K1, K3), arazi yetersizliği ve ekono-

mik kaygılar (K2, K8) gibi nedenler göçün kabul edilmemesinin temel nedenleri arasında bulunmaktadır.

Literatür Değerlendirmesi

Göçü değişken yapan temel neden, bireyin arzu ve hayal dairesinin kapitalizm tarafından kötüye kullanılması olarak ifade edilebilir. Bireyin elinde olmayan olanakların arzu ve hayalinde bulunmaktadır. Arzu ve hayalindeki isteklerin sosyal medya, reklamlar aracılığı ile zorunlu ihtiyaç konumuna gelen bir süreç söz konusudur. Popüler kültür, sosyal medya aracılığı ile zorunlu olmayan ihtiyaçları internet gibi sosyal ağlarla zorunlu ihtiyaç konumuna getirmektedir. Başka bir ifade ile bireyin elinde sahip olmadığı arzuların kapitalizm tarafından zamanla zorunlu ihtiyaç durumuna getirildiği bir süreç yaşanmaktadır (Akyıldırım, 2024, s.255-266). Bu nedenle kırsal bölge sakinlerinin göçüne yol açan asıl nedenin kapitalizmin kent merkezlerindeki olanakları, sosyal medya aracılığı ile kırsal topluluklara çekici konuma getirerek göç etmelerinde önemli rol oynadığı ifade edilebilir.

Göç eylemlerinde çekici konumda bulunan yerleşim bölgelerinin, göç üzerinde önemli oranda etkili olduğu söylenebilir (Akyıldız ve Ertürk, 2021, s.14). Kent merkezlerindeki olanaklar nispetinde kırdan kente göç akımlarının yapıldığı söylenebilir. Başta istihdam olanakları olmak üzere, eğitim, sağlık, ulaşım ve alt yapı gibi olanakların gelişmiş olması, kentin çekici faktörleri kapsamında ele alınabilir (Recepoglu ve Değer, 2021, s.59-61).

Göç ile birlikte göçmen ile yerel halk arasında farklılıklar oluşabilmektedir. Bazı göçmen gruplar yerel yaşama uyum sağlama eğiliminde iken yerel halkın göçmenlere temkinli ya da olumsuz baktığı söylenebilir. Bu durum göçmenlerin tam anlamı ile toplumsal kabul görmesinin önünde engel teşkil etmektedir (Orhan ve ark., 2024). Toplumsal dışlanma sadece yasal ya da ekonomik olmamakla birlikte aynı zamanda kültürel ve psikososyal boyutları da bulunmaktadır. Göçmenler kültürel farklılık, toplumsal önyargılar, belirsizlikler ve bürokrasi gibi etkenlerden dolayı öteki konumuna düşebilmektedir. Bu durum hem psikolojik hem de toplumsal zararlarının oluşmasına yol açmaktadır (Güldalı ve Topçuoğlu, 2025).

Kuramsal temeller bağlamında temellendirilmesi

İbn Haldun'un Asabiyet kavramına bakıldığında buradaki temel işlevin sosyal yardımlaşma ve dayanışma olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile yaşamın zorluklarına karşı bireylerin yardımlaşma ve dayanışma içerisinde olduğu gerçeği bulunmaktadır (Batur, 2021, s.152-161). Çalışma verilerine bakıldığında kırsal bölgelerde ötekine karşı kabile yapısının yardımlaştığı, birleştiği saptanmıştır. Bu durum Asabiyet kavramı ile temellendirilebilir.

Emile Durkheim'in Mekanik Dayanışma kavramına bakıldığında kırsal geleneksel toplulukların yapısını göstermektedir. Burada birey, toplum-topluluk içerisinde eri-

miş durumdadır. Bireylerin rolleri ve davranışlarının benzerlik gösterdiği bir yapı söz konusudur. Farklılıklardan ziyade benzerliklerin olduğu bir durum bulunmaktadır (Çoban, 2022, s. 115-130). Çalışmada farklı olana karşı, kolektif olarak karşı duruş söz konusudur. Başka bir ifade ile dışardan gelenlerin kabul edilmemesi, homojen yapının bozulması ile ilişkilidir. Bu durum Mekanik Dayanışma kavramı ile ilişkilendirilebilir.

Fredrik Barth'ın Etnik Sınırlar Teorisinde grupların fiziksel sınırlardan çok sosyal bağlamda sınırlarının olduğunu ifade etmektedir. Burada kültürün, etnitisenin sınırların belirlenmesinde önemli olduğu söylenebilir. Grupların kendilerini bir gruba ait olarak görmeleri ve ötekine karşı bizden değil, dışardan geldi gibi tutumlar Etnik Sınırlar Teorisi bağlamında ele alınabilir (Taştan, 2022, s. 199-228). Çalışmada kırsal bölge topluluklarının aynı aşiret yapılanmasına bağlı olduğu görülmüştür. Dışarıdan gelen grupları, kendilerinden olmayan olarak görmektedir. Bu durumu Etnik Sınırlar Teorisi bağlamında ilişkilendirilebilir.

Anthony Giddens Yapılaşma Teorisinde bireylerin ve yapıların karşılıklı olarak birbirleri ile etkileşim içerisinde olduğunu ifade etmektedir. Başka bir ifade ile özne ile nesnenin karşılıklı olarak birbirlerini etkilediğini ve ikisi paranın iki yüzü olarak eşit görülmektedir. Birey hem toplumsal yapılar tarafından etkilenir hem de yapıları etkiler (Slattey, 2014). Çalışmada köylerdeki aşiret yapısı da hem bireyi şekillendirmektedir hem de birey tarafından yeniden üretilen bir yapı (aşiret) söz konusudur. Göçmenlerin kırsal bölge tarafından kabul edilmemesi mevcut yapının yeniden üretilmesi olarak bakılabilir. Bu durum Yapılaşma Teorisi ile ilişkilendirilebilir.

Kırsal bölgeler arasında göçün kabul edilmemesi göçmenler açısından itici bir durumu göstermektedir. Everett Lee'nin (1966) çekici ve itici faktör olarak nitelediği hususlar kapsamında göçü tetikleyen asıl nedenin, kırsal bölgenin dışındaki yerleşim yerlerinin daha cazip hale getirilmesi şeklinde ifade edilebilir. Başka bir ifade ile olumlu etkenler göçmenler açısından çekici bir konumda iken, olumsuz durumlar itici faktör olarak değerlendirilmektedir. İtici ve çekici etkenler değişkenlik gösteren bir durumda bulunmaktadır. Lee, göç sürecinde sadece itme ve çekme etkenlerin olmadığını bunun yanında göçün daha da ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Sonuç olarak güç sürecinde Lee'nin kuramının yanında her toplumsal sınıf için ayrı bir hesaplamanın olması gerektiğini ifade etmektedir (Çağlayan, 2006, s. 68-77). Çalışmaya bakıldığında herhangi bir kırsal yerleşim yerine yerleşmek isteyen aşiret mensubu bir bireyin genel olarak kabul edilmeyeceği söylenebilir. Bu durum ilgili göçmen için itici bir durumu oluşturmaktadır. Aynı zamanda köye yerleşmeye çalışan göçmenlerin de köylü açısından itici olarak görülmektedir. Bu her iki cihetteki iticilik Lee'nin İtme Çekme kuramı bağlamında temellendirilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Kırsal bölgelerde genel olarak aşiret yapısını koruyan ve dışa kapalı homojen bir sosyal dokusu bulunmaktadır. Bu nedenle taşra bölgesine yapılacak olan göçlerin bu

dokuya uyum sağlaması zorlaşacağı söylenebilir. Ayrıca göçün bu yerlere kabul edilmesi halinde uzun vadede huzursuzluk, çatışma çakacağı söylenebilir. Çatışmanın ileri düzeye çıkmasının en büyük etkeni olarak göç eden bireyin farklı bir aşiret yapılanmasına ait olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Çünkü köye göç eden bireyin sadece kendi gücü söz konusu olmamakla birlikte göçmenin başka kabile yapılanmasına bağlı oluşu, çatışmanın büyümesini tetiklemektedir. Bu durum köye yapılan göçlerin kabul edilmemesinde en büyük etken olarak görülmektedir. Diğer önemli bir husus olarak köylü kesimin kendi hayvanlarına yetecek düzeyde olan meralarının köye kabul edilebilecek olan göç ile birlikte yetersiz kalmasıdır. Başka bir ifade ile ekonomik bağlamda arazi daralmaların yaşanması düşüncesi bulunmaktadır. Bu durum köylü halkın yeter düzeydeki meralarının göçün kabul edilmesi ile birlikte daralmasına yol açmaktadır.

Aşiret yapısının sadece bireyi bir arada tutan bir toplumsal bağ olmadığı, aynı zamanda sosyal düzenin, aidiyetin ve güvenliğin temeli olarak görülmektedir. Bu durumda göç hem sosyal hem de ekonomik açıdan istenmeyen bir yaklaşım olarak ele alınabilir. Kırsal bölgelere yapılacak olan göçlere, gruplar arasında biz ve onlar ayrımını keskinleştiren bir süreç olarak bakılabilir. Göçün kabul edilmemesi sadece kültürel etkenlere bağlı olmamakla birlikte deneyimlere dayalı savunma mekanizması olarak görülmektedir.

Sonuç olarak köye göçün kabul edilmemesinde huzur ve uyum problemlerine yol açması, güvenlik açısından sorunların oluşması, hayvancılıkla alakalı ekonomik kaygılar (meraların daralması gibi), aşiret dengesi, yönetim dengeleri arasındaki bozulmalar ve sosyal düzenin bozulması gibi birtakım olumsuzlukların oluşmasından dolayı dışarıdan kırsal bölgelere neredeyse göç hiç kabul edilmemektedir. Göçün kabul edilmemesinde geçmişte yaşanan tecrübeler önemli rol oynamaktadır. Başka bir ifade ile tanınmayan yabancıların “sürgün, suç, husumet” gibi nedenlerden köye yerleşmeye çalışıldığı düşüncesinden dolayı kabul edilmemektedir.

Bu çalışmayı özgün kılan kırsal alanlardaki aşiret yapısı, dışlanma mekanizmaları ve kırsal bölgeleri sosyal kabul bakımından ele alması, özgün olduğunu göstermektedir. Türkiye’de göç üzerinde yapılan birçok çalışma nicel ve kırdan kent merkezlerine yapılan göçlerin nedenlerini oluşturur iken, bu çalışmada yerel kırsal bölgelere göçün kabul edilmeme nedeni, toplumsal ilişkiler, geleneksel yapılar ve gündelik ilişkiler nitel saha verileri ile ortaya konulmaktadır. Ayrıca göçmen kabulünün sadece bireysel değil akrabalık, aşiret ve yerel güç ilişkileri üzerinde şekillendiği görülmüştür. Bu veriler, literatürde önemli bir boşluğu doldurarak çalışmaya özgün bir katkı sağlamaktadır.

Öneri olarak sosyal kontrollerin, köye dışarıdan yapılacak olan göçlere -köylünün tepkisi de dikkate alınarak- gerekli müdahaleleri yapması gerekmektedir. Kırsal bölgelerin sosyolojik yapısı da göz önünde bulundurularak, kırsal bölgelerin kendi aralarında yapılacak olası göçlerin kontrol altına alınması önem arz etmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki başlıkların icra edilmesi önem arz etmektedir:

- Kırsal bölgelerde aşiret yapılanmaların, toplumsal grupların belirgin bir

şekilde varlıklarının görüldüğü ve göç hususunda sosyal kabul sürecinde etkili olduğu saptanmıştır. Kırsal bölgelerdeki toplumsal yapılanmaların geçirgen olmadığı hususu göz önünde bulundurulmalıdır.

- Köyler arasında ya da kabileler arasında iletişim eksikliğinin derin toplumsal tahrişlerin oluşmasına yol açabilmektedir. Bu durum toplumsal bütünleşmeyi olumsuz etkilemektedir. Aşiret ya da topluluk öncülerinin barış ve huzuru güçlendirmek adına ortak toplantılar, dayanışma projeleri ya da kültürel etkinlikler düzenlenmelidir.
- Katılımcıların önemli bir kısmı göçlerin olumsuz etkileri olarak ekonomik nedenlere dayandırdıkları görülmüştür. Yerel istihdamın artırılması, üretim kooperatiflerin ve hayvancılığın canlandırılması sosyal çatışmayı, gerilimi azaltacağı düşünülmektedir.
- Kırın aşiret yapılanmasında ya da toplulukların sosyal kabul hususunda göç bağlamında geçirgenliğin katı olduğu sosyal yapılarda, göçün yapılmamasına özen gösterilmelidir. Bu durumda sosyal kontrollerin gerekli uyarıyı muhtarlar aracılığı ile köylüye iletmesi elzem görülmektedir.
- Göçün kabul bağlamında geçirgenliğin olduğu, sosyal kabulün olumlu karşılandığı bölgelerde göç, kültürel çeşitlilik ve zenginlik olarak görülmektedir. Bu olumlu yaklaşım desteklenerek, farklı etnik grupların, sosyal yapıların, toplulukların bir arada yaşaması, eğitimlerle güçlendirilmelidir.
- En önemli husus olarak; kırsal bölgelerde hâkim olan düzene başka bölgelerde yapılacak olan göçlerle huzurunun bozulmaması gerektiği, Türkiye toplumunun tüm toplumsal kurumları tarafından bilinmesi önem arz etmektedir.
- Gelecek çalışmalar için öneri olarak;
- Iğdır ve çevresi ile sınırlı olan bu çalışmaya benzer olarak farklı bölgelerde ve farklı etnik ve sosyoekonomik yapılarla yürütülerek karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.

YAZAR BEYANI / AUTHORS' DECLARATION:

Bu makale Araştırma ve Yayın Etiğine uygundur. Beyan edilecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Araştırmanın ortaya konulmasında herhangi bir mali destek alınmamıştır. Makale yazım ve intihal/benzerlik açısından kontrol edilmiştir. Makale, “en az iki dış hakem” ve “çift taraflı körleme” yöntemi ile değerlendirilmiştir. Makalede kullanılan ölçek için yazar tarafından ölçeğin orijinal sahibinden izin alındığı beyan edilmiştir. Yazar, dergiye imzalı “*Telif Devir Formu*” belgesi göndermiştir. Bu araştırmanın yapılması ile ilgili olarak Iğdır Üniversitesi Etik Komisyonundan 31/07/2025 tarih ve 2025/34 sayılı “*Etik İzni Belgesi*” alınmıştır.

Ekleneccek Metinler: “Yazar, çalışmanın tüm bölümlerine ve aşamalarına tek başına katkıda bulunmuştur. / The author contributed to all sections and stages of the study alone”.

Kaynaklar

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aksoy, E. & Dülger, S. & Köksal, A. (2018). Bilimsel Araştırmalarda Evren, Örneklem, Varsayım ve Değişken. Ö. Güngör (Ed.), *Bilimsel Araştırma Süreçleri-Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akyıldırım, E. (2024). Tüketim Kültürünün Göç Üzerinde Oluşturduğu Başlıca Faktörlerin İrdelenmesi. *Asya Studies*, 8(27), 255-266.
- Akyıldız, İ.E. & Ertürk, E. (2021). Lee Kuramı Perspektifinden Kırdan Kente Göçün Mekanığı: Bursa Örneği. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30(2), 1-17.
- Arslantürk, Z. (2016). *Uygulamalı sosyal araştırma metot ve teknikler SPSS* (4. Basım). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Başar, Y. (2015). *Türkiye’de iller bazında iç göçü belirleyen faktörlerin ekonomik analizi: 2008–2013* (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Batur, B. (2021). İbn-i Haldun’un Asabiyeti: Bir Kavramın Sosyolojik İzdüşümleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 152-161.
- Berg, B. L., & Lune, H., (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Aydın H., (Çev) Konya: Eğitim Yayınevi.
- Berkes, N. Kuyaş, A., & Erdem, A. (1978). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. Doğu-Batı Yayınları.
- Bostan, H. (2017). Türkiye’de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Coğrafya Dergisi*, (35), 5.
- Canatan, K. (1990). *Göçmenlerin kimlik arayışı*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal*

Bilimler Enstitüsü, 17, 68-77.

Çoban, B. (2022). Durkheim'in Bilgi ve Toplum Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmalar Dergisi*, 9, 115-130.

Durkheim, E. (1986). *İntihar*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum*, 5(9), 14.

Erol, M., & Ersever, O. G. (2014). Göç krizi ve göç krizine müdahale. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 24(1), 47-68.

Gökbayrak, Ş. (2008). Uluslararası göç ve kalkınma tartışmaları: Beyin göçü üzerine bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 63(3), 69-70.

Güldalı, O., & Atasü-Topçuoğlu, R. (2025). Sivil Toplum Perspektifinden Göçmen ve Sığınmacılara Yönelik Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma: Nitel Bir Araştırmadan Yansımalar. *Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences*, 27(2).

Günay, Ü. (2006). Kuramsal yaklaşım ve Türk sosyolojisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 509-542.

Gürsoy, M. (2013). *Kentleşme sürecinde göç-suçluluk ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (23. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kıray, M. B. (2003). *Topraktan Kopan Köylülerin Kentlerde Yaşama Stratejisi, Kentleşme Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kitzinger, J. (1995). *Qualitative Research: Introducing Focus Groups*. *Bmj*, 311(7000), 299-302.

Lamont, M. & Swidler, A. (2014). Methodological Pluralism And The Possibilities And Limits Of Interviewing. *Qualitative Sociology*, 37, 153-171.

Orhan, Ü. G., Albayrakoğlu, Ö., & Adıgüzel, A. (2024). Göçmenlerin Sosyokültürel Uyumu ve Yerel Halkın Göçmenlere Yönelik Tutumu. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 20-37.

Özyakışır, D. (2013). *Göç, Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Özyakışır, D., (2012). İç Göç Hareketleri Ve Geriye (Tersine) Göçün Belirleyicileri: Tra2 Bölgesinden (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) İstanbul'a Gerçekleşen Göç Üzerine Bir Saha Araştırması. Doktora Tezi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Erzurum.
- Petersen, W. (1958). A General Typology Of Migration. *American Sociological Review*, 23(3), 256-266.
- Recepoğlu, M., Değer, M. K., (2021). Türkiye'nin Az Gelişmiş İllerinde İç Göçün Belirleyicileri: Panel Çekim Modelinden Bulgular (2008-2013). *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 59-61.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye'de İç Göç Olgusu Ve Kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 5, 33-44.
- Sayın, Y., Usanmaz, A., & Aslangiri, F. (2016). Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkileri: Suriye Göçü Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 3.
- Slattery, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Şemşit, S. (2018). Avrupa Birliği politikaları bağlamında uluslararası göç olgusu ve türleri: Kavramsal bakış. *Yönetim ve Ekonomi*, 25(1), 278.
- Taştan, Y. K. (2022). Etnitise Kuramları. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 1(6), 199-228.
- Turhanoglu, A. & Suğur, N. & Gönç Şavran, T. & Çetin, O. (2012). *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Türkkan, B. (2019). *Uluslararası göç olgusu: Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki ekonomik ve sosyal yapı üzerine etkileri* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. Milli Eğitim.
- Wallace, R. & Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları-klasik geleneğin genişletilmesi* (M. R. Ayas ve L. Elburuz, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yılmaz, V. & Mecek, M. (2023). *Türkiye'de Göç Yönetimi Politikaları*. Kavramsal ve Kuramsal Açından Göç (Ed. Vedat Yılmaz, Müzaffer Bimay). Ankara: Nobel Yayınları.

2023-2024 Akademik Dönemde Türkiye’de Üniversite Eğitimi Alan Uluslararası Öğrencilerin Türk Ekonomisine Katkısı

Contribution of International Students Receiving University Education in Turkey to the Turkish Economy in the 2023-2024 Academic Period

Mehmet Ali BOLAT

Dr. Öğretim Üyesi,

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

mehmet.bolat@izu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6897-5336>

Makale Başvuru Tarihi: 03.11.2025

Makale Kabul Tarihi: 14.12.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Mehmet BAYDEMİR

Dr, Sakarya Üniversitesi,

baymehmet@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6375-9549>

Anahtar Kelimeler:

Uluslararası öğrenciler,

Türk ekonomisi,

Ekonomik katkı,

Eğitim ekonomisi,

Eğitim ihracatı

ÖZET

Günümüzde yükseköğretim ülkelerin ekonomik ve kültürel etkileşimini güçlendiren önemli bir dinamiktir. Türkiye jeopolitik konumu, kadim tarihi ve misafırperver sosyolojisiyle uluslararası öğrenciler için önemli bir eğitim merkezi olmuştur. Uluslararası öğrencilerin Türkiye’deki varlığı akademik olduğu kadar ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan da önem arz etmektedir. Türkiye üniversitelerinde eğitim alan 336 bini aşkın uluslararası öğrenci, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda ciddi bir etkileşimin paydaşıdır. Bu çalışmada, çok geniş bir alana yayılan bu etkileşimin, 2023-2024 akademik dönemi çerçevesinde, sadece ekonomik boyutu ele alınmıştır. Cevap aranan soru, söz konusu dönemde üniversitelerde eğitim alan uluslararası öğrencilerin Türk ekonomisine ne kadar ve nasıl katkı sağladıklarıdır. Üniversite eğitim ücretlerinden barınma giderlerine, temel tüketim harcamalarından sosyal ve kültürel aktivitelere kadar geniş bir perspektiften ele alınan bu çalışmada, Türkiye’deki uluslararası öğrencilerin ekonomik etkileri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Ortaya çıkan sonuca göre uluslararası öğrenciler Türk ekonomisine doğrudan ve dolaylı katkı sunmaktadır. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) verilerine göre bu dönem üniversitelerde kayıtlı olan 336.291 öğrencinin, yapılan bu çalışmaya göre yıllık kişi başı 8.412 ABD doları harcama yaptığı hesaplanmıştır. Bu rakam dikkate alındığında toplamda Türk ekonomisine 2,83 milyar ABD doları katkı sağla-

dıkları görülmektedir. Dolaylı katkıyı hesaplayarak rakamsal olarak ifade etmek ise bu çalışmanın boyutunu aşmaktadır.

Keywords:

*International students,
Turkish economy,
Economic contribution,
Economics of education,
Education export*

ABSTRACT

Today, higher education is an important dynamic that strengthens the economic and cultural interaction of countries. Turkey has become an important education centre for international students with its geopolitical position, ancient history and hospitable sociology. The presence of international students in Turkey is important not only academically but also economically, socially and culturally. More than 336 thousand international students studying in Turkish universities are stakeholders in a serious economic, social and cultural interaction. In this study, only the economic dimension of this interaction, which spreads over a very wide area, is discussed within the framework of the 2023-2024 academic period. The question sought to be answered is how much and how international students studying at universities in the period in question contribute to the Turkish economy. In this study, the economic impact of international students in Turkey has been analysed in detail from a broad perspective ranging from university tuition fees to accommodation expenses, from basic consumption expenditures to social and cultural activities. According to the results, international students contribute directly and indirectly to the Turkish economy. According to the data of the Council of Higher Education (YÖK), 336,291 students enrolled in universities in the 2023-2024 academic year have been calculated to spend 8,412 USD per person per year according to this study. When this figure is taken into account, it is seen that they have contributed 2,83 billion dollars to the Turkish economy in total. Calculating the indirect contribution and expressing it numerically is beyond the scope of this study.

Önerilen Alıntı (Suggested Citation): BOLAT, Mehmet Ali ve BAYDEMİR, Mehmet (2025), “2023-2024 Akademik Dönemde Türkiye’de Üniversite Eğitimi Alan Uluslararası Öğrencilerin Türk Ekonomisine Katkısı”, **Middle East Journal of Refugee Studies** S.10(2), ss.58-78, Doi: <https://doi.org/10.70045/mejrs.1816803>

1.Giriş

Uluslararası öğrenciler, küresel ölçekte ekonomik açıdan giderek daha belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İngiltere ve Avusturya gibi ülkeler, uluslararası öğrencileri ekonomik büyümeyi teşvik eden ve önemli bir gelir kaynağı oluşturan bir araç olarak değerlendirmektedir. ABD, 2022/23 akademik yılında bir milyondan fazla uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapmış ve bu öğrenciler ekonomiye 38 milyar ABD doları doğrudan katkı sağlamış, yaklaşık 338 bin kişilik istihdam yaratmıştır (U.S. Department of State, 2023). Benzer şekilde, 2021/22 akademik yılında İngiltere ekonomisine uluslararası öğrenciler 41,9 milyar İngiliz sterlini katkıda bulunmuş, AB üyesi olmayan her 11 öğrencinin eğitim süreleri boyunca ülke ekonomisine yaklaşık 1 milyon sterlin net etki sağladığı belirtilmiştir (The Pie News, 2023).

Avustralya’da pandemi öncesinde yaklaşık 40 milyar dolar seviyesinde olan eğitim ihracatı, 2023 yılı sonunda 20 milyar dolara gerilemiştir (Ministers’ Media Centre, 2023). Yeni Zelanda Eğitim Bakanı Chris Hipkins, 2018 yılında uluslararası eğitimin ülkenin dördüncü en büyük ihracat sektörü olduğunu ve 5,1 milyar dolar ekonomik katkı sağladığını belirtmiştir (The official website of the New Zealand Government, 2018). Öte yandan, 2021 yılında 324 bin uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapan Rusya Federasyonu, bu öğrencilerden yaklaşık 1,2 milyar dolar gelir elde etmiştir (Kabirova, 2023). OECD verilerine göre, 2019 yılında uluslararası öğrencilere yönelik eğitim hizmetlerinin ihracatı, toplam ihracatın Avustralya’da yüzde 8’ini, Yeni Zelanda’da yüzde 5’ini ve Kanada, İngiltere ile ABD’de yaklaşık yüzde 2’sini oluşturmaktadır (OECD, 2022). OECD genelinde, 2010 yılında uluslararası öğrencilerden elde edilen nominal doğrudan ihracat geliri 50 milyar Avro’nun üzerindeyken, 2019 itibarıyla bu rakam 115 milyar Avro’yu aşmıştır (OECD, 2022). Küresel ölçekte, 2020 yılı itibarıyla uluslararası öğrencilerin ekonomilere sağladığı katkının yaklaşık 370 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir (ApplyBoard, 2023).

Dünya genelindeki bu eğilime paralel olarak, uluslararası öğrencilik Türkiye açısından da önemli bir ivme kazanmıştır. 2021/22 akademik yılında İngiltere’deki üniversitelere 381 bin uluslararası öğrenci kaydolurken (Universities UK, 2023), aynı dönemde Türkiye’deki üniversitelere 85.341 uluslararası öğrenci kayıt yaptırmıştır. Oysa 2002/03 öğrenim yılında Türkiye yalnızca 3.070 yeni uluslararası öğrenci kabul edebilmiştir. 2000 yılında tüm dünyada eğitim gören uluslararası öğrencilerin yalnızca yüzde 0,83’ü Türkiye’de eğitim görmektedirken, 2022 yılında bu oran yüzde 2,9’a yükselmiştir (YÖK, 2022).

Bu gelişmeler, Türkiye ekonomisine olan olumlu katkıları doğal olarak beraberinde getirmektedir. Eğitim sektörü başta olmak üzere barınma, ulaşım, gıda ve sağlık hizmetleri gibi birçok alan doğrudan etkilenmektedir. Turizm, hizmet ve perakende sektörlerinin gelir elde etmesi beklenen bir sonuçtur. Bunun yanı sıra, mezun olup ülkelere dönen Türkiye mezunlarının iş gücü piyasasında oynadığı rol de giderek önem kazanmaktadır. Türkiye’nin daha fazla uluslararası öğrenci çekmesi, sadece eğitim ve diğer sektörlerle ekonomik katkı sağlamakla kalmayıp, iş gücüne katılan nitelikli insan sayısının artması bakımından toplumsal bir dönüşüm niteliği taşımaktadır.

Uluslararası öğrenciler, Türkiye’nin ulusal refahına katkı sağlamakla birlikte, akademik, kültürel, sosyal ve ekonomik boyutlarda ülkenin uluslararası görünürlüğünü artırmakta ve küresel etkinliğini güçlendirmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, 2023/24 eğitim öğretim döneminde Türkiye’de öğrenim gören uluslararası öğrencilerin ekonomik katkısını tahmini bir değerle ortaya koymaktır. Analiz, altı aydan uzun süreyle Türkiye’de kalan ve eğitimlerine devam eden uzun dönemli öğrencileri kapsamaktadır. Çalışmada, Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi’nden elde edilen veriler ile öğrencilerin harcamalarına ilişkin anket bulguları temel alınmıştır.

1.1.Literatür Taraması

Literatür taraması yapıldığında uluslararası öğrencilerin Türkiye'deki ekonomik etkilerini konu alan sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar da genellikle öğrencilerin karşılaştığı sorunlara odaklanmıştır. Öne çıkan bazı çalışmalar uluslararası öğrencilerin ekonomik katkılarına dair önemli bulgular sunmaktadır. Örneğin, Apaydın ve diğerleri (2012), Ankara ili özelinde yaptıkları çalışmada, uluslararası öğrencilerin şehir ekonomisinde önemli bir yer tuttuğunu ve bu öğrencilerin tüketim harcamalarının şehre katkı sağladığını belirtmişlerdir. Gümüş ve Onurlubaş (2019) ise Kastamonu'daki uluslararası öğrencilerin harcamalarının şehir ekonomisine katkısını inceledikleri çalışmalarında, öğrencilerin doğrudan harcamalarının yanı sıra dolaylı katkılarının da kent için önemli olduğunu vurgulamışlardır. Tekin (2019), İstanbul'daki uluslararası öğrencilerin istihdam süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları ele almış ve bu öğrencilerin iş gücü piyasasındaki yerini araştırmıştır. Ayrıca Baş ve Eti (2020), Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin istihdamını hukuki bir bakış açısıyla incelemişlerdir. Baydemir ve Bolat (2024), İstanbul'da kendi hesabına eğitim alan yani burs almayan uluslararası öğrencilerin ekonomik katkılarını ele almışlardır.

Bunun yanı sıra Süygün ve Kaplan (2021) ise uluslararası öğrencilerin uluslararası ticaretin gelişimine katkısını inceleyerek bu öğrencilerin sayısındaki artışın ihracat üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bu bulgu uluslararası öğrenci hareketliliğinin Türkiye'nin dış ticaretini ve ekonomik ilişkilerini nasıl dönüştürebileceğine dair önemli bir ipucu sunmaktadır. Ayrıca, uluslararası öğrencilerin karşılaştığı ekonomik ve kültürel zorluklar üzerine yapılan çok sayıda çalışmada, bu öğrencilerin yaşamış olduğu finansal sıkıntılar, sosyalleşme sorunları ve kültürel uyum problemleri gibi konulara değinilmiştir (Kıroğlu, Kesten ve Elma, 2010; Ghranbary, 2017; Usta vd., 2017; Yardımcıoğlu, Başel ve Savaşan, 2017; Gönültaş, Kul ve Al-Khatib, 2023; Sayıkoğlu Uçar, Yıldırım ve Güngör, 2022; Güzel, 2021; Karaca, 2021; Kandemir ve Aydın, 2020; Topal ve Tauscher, 2020). Bu çalışmalar, uluslararası öğrencilerin yaşadığı ekonomik sıkıntıların, onların genel yaşam kalitelerini nasıl etkilediği ve ekonomik katkılarının ne şekilde sınırlı kaldığı üzerine de ışık tutmaktadır.

Sonuç olarak, uluslararası öğrencilerin Türkiye'ye yaptığı ekonomik katkılar sadece doğrudan harcamalarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda sosyal ve kültürel süreçlere de etki etmektedir. Literatürdeki bu tür çalışmalar, Türkiye'nin uluslararası öğrencilere yönelik daha etkili politika ve stratejiler geliştirmesi için önemli veriler sunmaktadır. Çalışma, uluslararası öğrencilerin Türk ekonomisine sağladığı katkıları daha iyi anlamak ve bu alanda yapılacak gelecek çalışmalara bir temel oluşturmak amacıyla bir analiz yapmayı amaçlamaktadır.

Uluslararası öğrenci hareketliliğinin ekonomik etkileri, öncelikle Becker'ın (1964) İnsan Sermayesi Teorisi çerçevesinde açıklanabilir. Bu yaklaşıma göre, eğitim yatırımları bireysel verimliliği artırdığı gibi, ev sahibi ülkenin beşerî sermaye birikimine ve uzun vadeli ekonomik büyümesine de katkı sağlar. Uluslararası öğrenciler, eğitim harcamaları ve yaşam giderleri yoluyla doğrudan ekonomik hareketlilik yaratırken,

bilgi ve beceri transferi aracılığıyla dolaylı faydalar üretirler. Bunun yanında, uluslararası eğitim hizmetleri literatürde bir “hizmet ihracatı” olarak ele alınır ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde döviz girdisi, istihdam ve sektörel büyüme açısından ekonomik değer yaratır (Mazzarol & Soutar, 2002). Push-pull modeli ise öğrencilerin ülke tercihlerini ekonomik ve yapısal çekicilik faktörleri üzerinden açıklar. Bu kuramsal çerçeveler, uluslararası öğrencilerin doğrudan harcamalarının ötesine geçen çok boyutlu ekonomik etkilerini analiz etmede güçlü bir temel sunmaktadır.

Literatürde uluslararası öğrencilerin ekonomik katkıları genellikle ulusal veri tabanları ve ekonomik modellemeler kullanılarak incelenmektedir. ABD’de NAFSA (2023) tarafından yayımlanan International Students Economic Value raporu, SEVIS verilerini kullanarak uluslararası öğrencilerin doğrudan harcamalarını, istihdam etkilerini ve ekonomik çarpan değerlerini hesaplamaktadır. İngiltere’de London Economics, Universities UK International ve Higher Education Policy Institute (2021) raporu, HESA veri tabanı ve bölgesel harcama katsayılarını temel alarak uluslararası öğrencilerin doğrudan ve dolaylı ekonomik katkılarını input–output modeli ile analiz etmiştir. Avustralya’da Austrade (2023) ise uluslararası öğrencilerin harcamalarını ve hizmet ihracatına katkılarını zaman serisi analizleri ile değerlendirmiştir. Bu çalışmalar, uluslararası öğrencilerin ekonomik etkilerini ölçmede anket verileri, resmi istatistikler ve ekonomik çarpan modellerinin yaygın ve güvenilir yöntemler olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada da benzer bir yaklaşım benimsenmiş; ancak Türkiye bağlamında yüksek enflasyon ve döviz kuru dalgalanmaları hesaba katılarak harcama kalemleri güncellenmiş ve ülke geneli örneklem kullanılmıştır.

1.2.Yöntem

Bu çalışma, Türkiye’de öğrenim gören uluslararası öğrencilerin ekonomik katkıları ve harcama alışkanlıklarını incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemiyle tasarlanmıştır. Araştırmanın temel amacı, öğrencilerin farklı harcama kalemleri üzerinden Türk ekonomisine sağladıkları doğrudan katkıyı belirlemektir. Bu doğrultuda anket tekniği kullanılmış ve veriler betimsel istatistik yöntemleriyle analiz edilmiştir.

Örneklem ve Katılımcılar

Örneklem, amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiş ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) verilerine göre Türkiye’de öğrenim gören 336.291 uluslararası öğrenciden erişilebilir olan öğrencilere odaklanılmıştır. Veri toplama sürecinde üniversite dernekleri ve sosyal medya grupları aracılığıyla 3.000 öğrenciye ulaşılması hedeflenmiştir. Elde edilen 2.757 veri analize dâhil edilirken 243 veri eksikliği nedeniyle elenmiştir.

Katılımcıların üniversite bazlı dağılımı, büyükşehirler ve Anadolu dengesi göz önünde bulundurularak planlanmış olup, İstanbul merkezli üniversiteler yüzde 40 (1.114 öğrenci), Ankara yüzde 25 (684 öğrenci), İzmir ve diğer büyük şehirler yüzde 20 (542 öğrenci), Anadolu üniversiteleri yüzde 15 (417 öğrenci) şeklindedir. Bu dağılım, ulusal temsil gücünü artırmakta ve hem büyükşehirlerdeki öğrenci yoğunluğu

hem de Anadolu’daki yerel ekonomik etkileri kapsayacak biçimde yapılandırılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Veriler, 2024 Şubat–Mart döneminde yüz yüze (üniversite kampüsleri ve uluslararası öğrenci dernekleri lokalleri) ve çevrimiçi (Google Forms) yöntemlerin kombinasyonu kullanılarak toplanmıştır. Anket uygulaması, UDEF Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’nun 04.03.2024 tarihli ve 202440403-01 sayılı onayı ile gerçekleştirilmiştir.

Anket, 25 sorudan oluşmakta olup; demografik bilgiler (ülke, burs durumu, çalışma durumu, aylık gelir), harcama kalemleri (eğitim ücretleri, barınma, gıda, giyim, fatura, eğlence, kişisel bakım, ulaşım, sağlık, alkol/sigara) ve ekonomik durumla ilgili kategorik sorular içermektedir. Harcama soruları açık uçlu olarak “Aylık ortalama harcama miktarı (TL)” şeklindedir.

Veri Analizi

Toplanan veriler, Microsoft Word ve Excel yazılımları kullanılarak betimsel istatistik yöntemleriyle analiz edilmiştir. Analiz kapsamında ortalama, yüzde ve toplam değerler hesaplanmış ve harcama verileri döviz bazına çevrilirken Merkez Bankası kuru (1 ABD Doları $\approx$ 31,1 TL) esas alınmıştır. Bulgular, tablo ve grafiklerle sunulurken Türkiye ekonomisine sağlanan doğrudan katkının nicel ölçümü yapılmıştır.

Etik İlkeler

Araştırma, etik kurallara uygun olarak yürütülmüş; katılımcıların verileri anonimleştirilmiş, gönüllülük esasına dayalı olarak toplanmış ve katılımcılar istedikleri zaman yanıtlarını geri çekme hakkına sahip olacak şekilde bilgilendirilmiştir.

Metodolojik Sınırlılıklar

Çalışmanın sınırlılıkları arasında, katılımcıların kendi raporlama yanlılıkları ve enflasyon etkisinin tam olarak yansıtılamaması bulunmaktadır. Örneklem, nicel araştırmalar için geniş olsa da, Türkiye’deki tüm uluslararası öğrencilerin harcama alışkanlıklarını temsil etme kapasitesi sınırlıdır. Bununla birlikte, ülke geneli dağılım ve büyükşehir–Anadolu dengesi, bulguların ulusal temsil gücünü artırmaktadır.

Çalışmanın Özgünlüğü

Bu çalışma, önceki araştırmalardan farklı olarak Türkiye geneli bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiş olup, 83 ülkeden 2.757 öğrenciyi kapsamaktadır. Bu durum, araştırmanın hem büyükşehirlerdeki hem de Anadolu’daki ekonomik etkileri analiz edebilmesine imkân tanımaktadır.

2. Türkiye'nin Uluslararası Öğrenci Varlığı

Türkiye’de son yıllarda uluslararası öğrenci hareketliliğinde büyük bir artış yaşanmıştır. Tablo 1’e göre 2002/03 yılında Türkiye’de eğitim gören uluslararası öğrenci sayısı yalnızca 15.017’yken 2023/24 yılı itibarıyla bu sayı 336.291’e ulaşmıştır.

Tablo 1: 2002-2024 yılları arası Türkiye’de uluslararası öğrenci sayısı ve profili

Yıllar	Toplam Öğrenci Sayısı	Yeni Kayıt	Mezun
2002/03	15.017	3.070	1.813
2015/16	87.903	23.614	7.369
2016/17	108.076	25.827	9.579
2017/18	125.138	33.226	10.692
2018/19	154.505	52.835	12.562
2019/20	185.047	63.734	13.417
2020/21	224.048	80.110	17.714
2021/22	260.289	85.341	-
2022/23	301.549	-	-
2023/24	336.291		

Kaynak: Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi’nden alınmıştır.

Tablo 2, anket katılımcılarının Türkiye’deki bursluluk durumlarını göstermektedir. Anket verilerine göre, katılımcıların yüzde 4,93’ü (136 kişi) Türkiye Bursları kapsamında eğitim gördüğünü belirtirken, yüzde 83,96’sı (2315 kişi) burslu olmadığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, katılımcıların yüzde 11,1’i (306 kişi) burs durumu hakkında herhangi bir yanıt vermemiştir.

Tablo 2: Türkiye Burslusu musunuz?

Yanıt	Öğrenci Sayısı	Yüzdelik Oran (%)
Evet	136	4,93%
Hayır	2.315	83,96%
Yanıt Yok	306	11,11%
Toplam	2.757	100%

Türkiye genelinde toplam 336.291 uluslararası öğrenci bulunurken, 15.000 öğrencinin Türkiye Bursları kapsamında eğitim aldığı bilinmektedir (YTB, Uluslararası Öğrenciler). Bu durumda, Türkiye’deki toplam uluslararası öğrenci nüfusu içinde burslu öğrencilerin oranı yüzde 4,46 olarak hesaplanmaktadır. Anket verilerinde

burslu öğrenci oranının yüzde 4,93 olması, örneklem grubunun genel öğrenci popülasyonu ile büyük ölçüde uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu veriler Türkiye’de uluslararası öğrencilerin büyük çoğunluğun öğrenimlerini kendi imkânlarıyla sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

3.Uluslararası Öğrencilerin Ekonomik Durumları

Tablo 3 anket katılımcılarının bir işte çalışma durumu ile ilgili soruya verdikleri yanıtların dağılımını göstermektedir. Verilere göre, katılımcıların yüzde 58,5’lik büyük bir kısmı hiçbir zaman bir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Bu oran Türkiye’deki uluslararası öğrencilerin çoğunluğunun akademik faaliyetlerine odaklandıklarını ve çalışma gereksinimlerinin olmadığını ya da uygun çalışma imkânlarının kısıtlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Ankete katılan uluslararası öğrencilerin herhangi bir işte çalışma durumu

Çalışma Durumu	Öğrenci Sayısı	Yüzdelik Oran (%)
Hiçbir Zaman	1.613	58,50%
Ara Sıra	703	25,50%
Yarı Zamanlı	213	7,73%
Sürekli	198	7,18%
Toplam	2.757	100%

Bir diğer dikkat çekici bulgu, yüzde 25,5’lik oranla ara sıra çalıştığını belirten öğrencilerin varlığıdır. Bu öğrenciler eğitim süreçlerinde zaman zaman çalışma fırsatlarından yararlanmakta, ancak bu çalışmaların sürekli ve uzun süreli bir istihdam ilişkisi oluşturmadığı anlaşılmaktadır. Yarı zamanlı çalışma, özellikle öğrencilerin gelir elde etme ve sosyal deneyim kazanmalarına olanak tanırken sürekli çalışan öğrenci oranı ise yüzde 7,2 gibi görece düşük bir seviyededir.

Anket verilerine göre, Türkiye’deki uluslararası öğrencilerin büyük bir kısmının çalışmaya yönelik düşük bir katılım oranına sahip olması çeşitli faktörlerden kaynaklanabilir. Bu faktörler arasında öğrenci vizesi sınırlamaları, dil engelleri, yasal çalışma izinlerinin kısıtlı olması ve akademik yoğunluk gibi etkenler yer alabilir. Ayrıca, Türkiye’deki uluslararası öğrenciler, çoğunlukla tam zamanlı eğitim alırken, çalışmayı tercih edenlerin sayısının sınırlı olması da eğitim hayatlarının akademik odaklı olduğunu ve ek gelir elde etme ihtiyaçlarının genellikle az olduğunu gösterebilir. Öte yandan izinsiz çalışmanın da yaygın olduğu ülkemizde bu durumda olan öğrencilerin “hiçbir zaman” seçeneğini işaretlemeleri söz konusu olabilir. Bu şekilde izinsiz çalışma durumları gizlenmek istenmiş olabilir.

Bir diğer önemli nokta, anket verilerine göre Türkiye’deki üniversitelerde eğitim gören uluslararası öğrencilerin bir kısmının ara sıra ya da yarı zamanlı olarak çalışmaya

karar vermeleri, aynı zamanda Türkiye'nin ekonomik yapısı ile de bağlantılı olabilir. Öğrenciler eğitim süreçlerinde kendi masraflarını karşılamak veya daha fazla sosyal deneyim elde etmek amacıyla zaman zaman iş gücüne katılmayı tercih edebilirler. Ancak, bu durum öğrencilerin eğitimden ne kadar zaman ayırabileceklerini de etkileyebilecek bir faktördür. Sonuç olarak, Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin çalışma durumu daha fazla araştırma yapılması gereken önemli bir konu olup, öğrencilerin eğitim-çalışma dengesini nasıl kurdukları, Türkiye'deki uluslararası öğrenci politikaları açısından değerlendirilmelidir.

Tablo 4. Ankete katılan uluslararası öğrencilerin aylık geliri

Aylık Gelir Aralığı	Öğrenci Sayısı	Yüzdelik Oran (%)
5.000 TL ve altı	1.425	51,69%
5.001 - 10.000 TL	755	27,38%
10.001 - 15.000 TL	296	10,74%
15.000 TL ve üstü	281	10,19%
Toplam	2.757	100%

Tablo 4, anket katılımcılarının aylık gelir seviyelerinin dağılımını göstermektedir.¹ Aylık gelir, öğrencilerin ekonomik durumlarını yansıtan önemli bir parametre olup, aynı zamanda çalışma durumlarıyla da ilişkili olabilmektedir. Verilere göre, anketin büyük bir kısmında yer alan öğrencilerin aylık gelirleri 5000 TL ve altı seviyededir; bu grup toplam katılımcıların yüzde 51,6'sını oluşturmaktadır. Bu, Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin önemli bir kısmının düşük gelirle yaşamlarını sürdürdüklerini ve gelir elde etmek için çalışma gereksinimlerinin olabileceğini düşündürmektedir. Bu grup içinde yer alan öğrenciler, genellikle ailelerinden destek alan, burslu öğrenciler ya da düşük gelirli işlerde çalışan bireyler olabilir.

Aylık geliri 5001-10000 TL arasında olan öğrenci sayısı 755 olup, bu grup katılımcıların yüzde 27,3'ünü oluşturmaktadır. Bu gelir aralığı, öğrencilerin bir kısmının Türkiye'deki yaşam giderlerini karşılayacak düzeyde bir gelir elde ettiğini ve bu öğrencilerin ara sıra çalışarak ya da burslu olarak eğitimlerini sürdürdüklerini gösteriyor olabilir. Ayrıca, bu gelire sahip öğrenciler, Türkiye'deki yaşam standartlarına ve eğitim masraflarına uyum sağlayabilecek bir düzeyde gelir elde etmektedirler.

Aylık geliri 10001-15000 TL arasında olan 296 öğrenci, toplam katılımcıların %10,7'sini oluştururken, bu gelir aralığına sahip öğrenciler genellikle eğitim masraflarını ve yaşam giderlerini karşılamak için daha az zorlanabilirler. Bu öğrenciler

1 Anket 2024 Şubat-Mart döneminde yapılmıştır. Türkiye'de bu dönem yüksek enflasyon yaşandığı için rakamların alım gücü tam anlaşılamamaktadır.

muhtemelen ailelerinden gelen destekle veya belirli bir işte çalışan kişilerdir. Türkiye'deki yaşam maliyetlerinin yüksek olduğu göz önüne alındığında, bu gelire sahip öğrencilerin yaşam kalitesinin ve eğitim deneyimlerinin düşük gelire sahip öğrencilere kıyasla daha rahat olabileceği söylenebilir.

Son olarak, aylık geliri 15.000 TL ve üstü olan 281 öğrenci, toplam katılımcıların yüzde 10,2'sini oluşturmaktadır. Bu grup en yüksek gelir aralığında yer almakta olup, ya iş gücüne katılan ve düzenli gelir elde eden ya da ailesinden destek alan öğrencileri temsil etmektedir. Yüksek gelir düzeyine sahip bu öğrenciler, genellikle kendi masraflarını karşılama noktasında daha bağımsızdır ve eğitim sürecinde daha az ekonomik zorlukla karşılaşabilirler. Ayrıca, bu grup içinde yer alan öğrenciler, ailelerinden destek almadıkları takdirde, genellikle tam zamanlı veya sürekli çalışma imkânı bulan bireylerdir.

Aylık gelir ile çalışma durumu birlikte değerlendirildiğinde, daha düşük gelir düzeyine sahip öğrencilerin genellikle çalışmaya ihtiyaç duydukları ve eğitim masraflarını karşılamak amacıyla ekonomik faaliyetlerde bulundukları anlaşılmaktadır. Bu, özellikle gelir aralığı 5000 TL ve altı olan öğrenciler için geçerlidir. Öte yandan ailesinden ötürü daha yüksek gelir seviyelerinde yer alan öğrenciler, eğitim giderlerini karşılayabilmek için daha az çalışmaya ihtiyaç duyarlar. Bu durum, gelir ve çalışma durumu arasında güçlü bir ilişki olduğunu ve uluslararası öğrencilerin ekonomik koşullarının eğitim süreçleri üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin ekonomik durumlarının analiz edilmesi hem öğrencilerin yaşam standartlarını hem de Türkiye ekonomisine olan katkılarını daha iyi anlamak için önemli bir veri kaynağı sunmaktadır. Bu analiz, aynı zamanda Türkiye'deki eğitim sisteminin uluslararası öğrencilere sunduğu olanaklar ve zorluklar hakkında da önemli bilgiler sağlamaktadır.

4.Uluslararası Öğrencilerin Harcama Kalemleri

Türkiye'de öğrenim gören uluslararası öğrencilerin ekonomik katkıları, onların günlük ve eğitimsel harcamaları üzerinden değerlendirildiğinde, çok boyutlu bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde, 2.757 uluslararası öğrenciye uygulanan anket verileri temel alınarak öğrencilerin aylık harcama kalemleri sistematik bir biçimde incelenmiştir. Araştırma kapsamında, harcamalar 11 ana kategoride toplanmış olup, hesaplamalarda 2024 Şubat-Mart dönemine ait ortalama döviz kuru (1 ABD Doları $\approx$ 31,10 TL) esas alınmıştır. Bu yaklaşım, Türkiye'nin yüksek enflasyon ve döviz kuru dalgalanmaları bağlamında harcamaların gerçekçi bir şekilde döviz bazına çevrilmesini sağlamaktadır. Anket sonuçları, öğrencilerin aylık ortalama harcamasının 701 ABD Doları olduğunu ortaya koymakta olup, bu tutar yıllık bazda 8.412 ABD Doları'na ulaşmaktadır. Harcamaların dağılımı, temel ihtiyaçlara odaklanan bir yapı sergilemekte; üniversite öğrenim ücretleri toplam harcamaların yüzde 32,95'ini (aylık ortalama 231 ABD Doları), barınma giderleri yüzde 22,40'ını (aylık 157 ABD

Doları) ve gıda ile alkolsüz içecekler yüzde 14,55'ini (aylık 102 ABD Doları) oluşturmaktadır. Bu üç kalem, toplam harcamaların yaklaşık yüzde 69,9'unu temsil etmekte ve öğrencilerin finansal kaynaklarını öncelikle zorunlu gereksinimlere tahsis ettiğini vurgulamaktadır.

Tablo 5. Uluslararası öğrencilerin aylık ortalama harcama kalemleri

Sıra	Harcama Kalemi	Kişi Başı Aylık (Dolar)	Yıllık Kişi Başı (Dolar)	Toplam Harcamalar-daki Payı (%)	Harcama Yapmayan Öğrenci Sayısı
1	Üniversite öğrenim ücreti	231	2.772	32,95	442 (burslu + yanıt yok)
2	Barınma	157	1.884	22,40	227
3	Gıda ve alkolsüz içecek	102	1.224	14,55	116
4	Giyim ve ayakkabı	50	600	7,13	516
5	Kitap, kırtasiye, fotokopi vb.	41	492	5,85	268
6	Fatura (elektrik, su, internet, telefon)	34	408	4,85	613
7	Eğlence ve sosyal aktiviteler	26	312	3,71	723
8	Kişisel bakım	24	288	3,42	368
9	Ulaşım (şehir içi)	16	192	2,28	322
10	Sağlık	16	192	2,28	231
11	Alkol ve sigara	4	48	0,57	2.538
	TOPLAM	701 Dolar	8.412 Dolar	100%	

Anket verileri incelendiğinde, burslu olmayan öğrencilerin (2.315 kişi) üniversite öğrenim ücretlerine yıllık toplam 172 milyon 814 bin 750 TL (yaklaşık 6 milyon

417 bin 180 ABD Doları) katkı sağladığı görülmektedir. Kişi başı yıllık ortalama ödeme 74 bin 650 TL (2.772 ABD Doları) olup, aylık bazda 231 ABD Doları'na denk gelmektedir. Bu rakamlar, uluslararası öğrencilerin eğitim masraflarının önemli bir kısmını kendi imkânlarıyla karşıladığını ve Türkiye'nin yükseköğretim sistemine döviz girdisi sağladığını göstermektedir. OECD verilerine göre, Türkiye'deki lisans programları için öğrenim ücretleri OECD ülkeleri arasında en düşük seviyelerde yer almaktadır (OECD, 2021). Bu da ülkeyi uluslararası öğrenciler için cazip kılmakta ancak yine de bireysel mali yükü artırmaktadır. Öğrencilerin bu harcamaları karşılamak için aile desteği veya ek istihdam gibi kaynaklara başvurduğu, anketin demografik bulgularıyla uyumlu olup, ekonomik zorlukları da öne çıkarmaktadır.

Eğitim giderleri yalnızca öğrenim ücretleriyle sınırlı kalmamakta; öğrenciler ayrıca ders kitapları, kırtasiye, fotokopi ve benzeri materyallere aylık ortalama 1.274 TL (41 ABD Doları) harcamaktadır. Toplamda 3 milyon 511 bin 990 TL'ye ulaşan bu kalem, öğrencilerin akademik süreçlerini sürdürebilmeleri için vazgeçilmez niteliktedir. Ancak, 268 öğrencinin bu alanda harcamaya yapmadığı beyan edilmesi, üniversitelerin sağladığı materyallerin veya alternatif yöntemlerin (örneğin dijital kaynaklar) önemini vurgulamaktadır. Bu durum, uluslararası öğrencilerin eğitim maliyetlerini minimize etme stratejilerini yansıtmakta olup, Türkiye'deki üniversitelerin dijital altyapı yatırımlarının bu bağlamda katkı sağlayabileceğini işaret etmektedir.

Barınma giderleri, uluslararası öğrencilerin en büyük ikinci harcaması olarak öne çıkmakta olup, aylık ortalama 4.884 TL (157 ABD Doları) seviyesindedir. Toplamda 13 milyon 465 bin 188 TL'ye ulaşan bu harcaması, öğrencilerin konaklama tercihlerine göre değişkenlik göstermektedir. Anket sonuçlarına göre, 226 öğrenci ailesi yanında veya burslu vakıf yurtlarında kalırken, 1 öğrenci kendi mülküne sahip olduğunu belirtmiştir. Bu da toplam hesaplamanın 2.530 öğrenci üzerinden yapıldığını göstermektedir. Ancak, genel ortalama tüm örneklem üzerinden hesaplandığında, barınma maliyetlerinin özellikle büyükşehirlerde (İstanbul, Ankara gibi) yüksek olduğu görülmektedir. Devlet yurtları, özel yurtlar ve kiralık konut seçenekleri arasında tercih yapan öğrenciler, kira fiyatlarındaki enflasyon kaynaklı artışlardan doğrudan etkilenmekte olup, bu durum onların bütçe yönetimini zorlaştırmaktadır. Araştırma, Anadolu üniversitelerindeki öğrencilerin barınma maliyetlerinin büyükşehirlerle kıyasla daha düşük olduğunu ima ederken bölgesel ekonomik etkilerin çeşitliliğini vurgulamaktadır.

Beslenme harcamaları, temel ihtiyaçlar arasında üçüncü sırada yer almakta olup, aylık ortalama 3.153 TL (102 ABD Doları) olarak hesaplanmıştır. Toplamda 8 milyon 692 bin 820 TL'ye ulaşan bu kalem, öğrencilerin gıda fiyatlarındaki artış ve enflasyon baskısından etkilendiğini göstermektedir. 116 öğrencinin bu alanda harcamaya yapmadığı beyan etmesi, yurt yemekhanelerinin veya aile desteğinin rolünü öne çıkarmaktadır. Bu durum öğrencilerin beslenme alışkanlıklarını ekonomik koşullarına göre uyarladığını belirtmektedir. Gıda giderleri, uluslararası öğrencilerin kültürel uyum sürecinde de etkili olmakta; örneğin, helal gıda tercihleri veya ev yemekleri hazırlama eğilimi, harcaması düzeylerini şekillendirmektedir.

Giyim ve ayakkabı harcamaları, aylık ortalama 1.566 TL (50 ABD Doları) ile toplam harcamaların yüzde 7,13'ünü oluşturmakta olup, toplamda 4 milyon 317 bin 460 TL'ye ulaşmaktadır. 516 öğrencinin bu kalemden harcama yapmadığı belirtilmesi, mevsimsel ihtiyaçların (örneğin kış ayları) ve kişisel tercihlerin etkisi altında olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, fatura giderleri (elektrik, su, internet, telefon vb.) aylık 1.050 TL (34 ABD Doları) ortalama ile yüzde 4,85 paya sahip olup, toplam 2 milyon 894 bin 850 TL'dir. 613 öğrencinin bu alanda harcama yapmaması, yurt veya aile yanı konaklamanın altyapı maliyetlerini azalttığını vurgulamaktadır.

Eğlence ve sosyal aktiviteler, aylık ortalama 813 TL (26 ABD Doları) ile yüzde 3,71'lik bir paya sahiptir ve toplamda 2 milyon 241 bin 440 TL'ye ulaşmaktadır. 723 öğrencinin bu kalemden harcama yapmadığı beyan edilmesi, ekonomik kısıtlamaların sosyal yaşamı sınırladığını göstermektedir. Kişisel bakım harcamaları ise aylık 741 TL (24 ABD Doları) ortalama ile yüzde 3,42'lik paya sahip olup, toplam 2 milyon 42 bin 940 TL'dir. 368 öğrencinin sıfır harcama bildirmesi, bu alanda da tasarruf stratejilerinin uygulandığını ima etmektedir.

Ulaşım giderleri, aylık ortalama 496 TL (16 ABD Doları) ile yüzde 2,28 pay almakta olup, toplamda 1 milyon 367 bin 470 TL'dir. Bu harcama yalnızca şehir içi hareketliliği kapsayıp, ülkeler arası seyahatleri içermemekte olup, 322 öğrencinin sıfır harcama beyanı, kampüslere yakın konaklamanın avantajını yansıtmaktadır. Sağlık harcamaları da benzer şekilde aylık 503 TL (16 ABD Doları) ortalama ile yüzde 2,28 paya sahip olup, toplam 1 milyon 386 bin 770 TL'dir. 231 öğrencinin değişken veya sıfır harcama bildirmesi, sağlık hizmetlerinin öngörülemez doğasını ve sigorta kapsamlarının sınırlılığını vurgulamaktadır. Bir öğrencinin "Hasta olunca hastaneye gitmiyorum çünkü çok pahalı" ifadesi, erişim sorunlarını somutlaştırmaktadır. Uluslararası öğrenciler genellikle öğrenci sağlık sigortalarından yararlanmakta, ancak ek masraflar nedeniyle kendi ceplerinden ödeme yapmaktadırlar.

Son olarak, alkol ve sigara harcamaları aylık ortalama 126 TL (4 ABD Doları) ile en düşük paya (%0,57) sahip olup, toplam 347 bin 380 TL'dir. Yalnızca 219 öğrencinin harcama yapması, öğrencilerin büyük kısmının (Suriye, Filistin, Irak gibi Müslüman çoğunluklu ülkelerden gelenler) dini ve kültürel normlar nedeniyle bu kalemden kaçındığını göstermektedir.

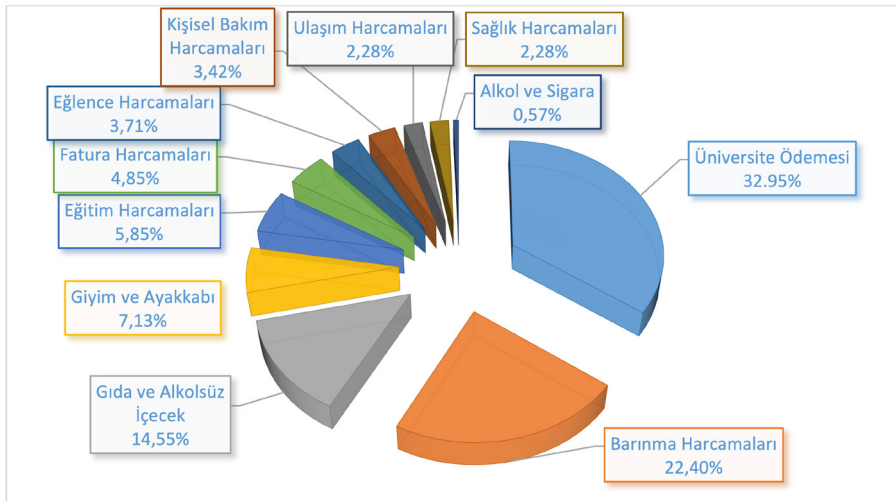
Bu bulgular, uluslararası öğrencilerin ekonomik davranışlarını şekillendiren faktörleri aydınlatmakta olup, Türkiye'deki eğitim maliyetlerinin OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında lisans programları için nispeten düşük seviyede olduğu (OECD, 2021) gerçeğiyle birleştiğinde, öğrencilerin toplam katkılarını daha da anlamlı kılmaktadır. İlgili veriler, Türkiye'nin eğitim sektöründe uluslararası öğrencilere yönelik önemli bir pazar oluşturduğunu ortaya koymaktadır. IEFT (International Education Fairs of Turkey) Yurt Dışı Eğitim Fuarları Genel Müdür Yardımcısı Elif Deveci, 2019 yılında yaptığı açıklamalarda, Türkiye'de eğitim gören 170 bin uluslararası öğrencinin, Türkiye ekonomisine yıllık 1 milyar dolar civarında bir katkı sağladığını bildirmiştir (Yıldız, 2019). Deveci'nin açıklamalarına göre, Türkiye'ye gelen her bir öğrenci-

nin eğitim ve diğer temel ihtiyaçları için ortalama 7.000 Amerikan Doları harcama yaptığı belirtilmiştir. Bu veriler, Türkiye'nin eğitim alanında uluslararası öğrencilere yönelik sunduğu hizmetlerin ekonomik değeri hakkında bir fikir vermektedir.

Yapılan anket çalışması ile elde edilen verilere göre ise uluslararası öğrencilerin yıllık harcamalarındaki artış dikkat çekicidir. 2019 yılında 7.000 dolar olan yıllık harcama tutarı, 2024 yılı başlarına gelindiğinde 8.412 dolara yükselmiştir. Bu durum, özellikle Türkiye'deki eğitim ve yaşam koşullarının değişmesi, döviz kurlarındaki dalgalanma, enflasyon ve diğer ekonomik faktörlerin etkisiyle uluslararası öğrencilerin Türkiye'deki yaşam maliyetlerinin arttığını göstermektedir. Ayrıca 1.412 dolarlık fark, öğrencilerin artan yaşam giderlerini ve harcama alışkanlıklarındaki değişiklikleri yansıtmaktadır.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) verilerine göre 2023-2024 döneminde Türkiye'de kayıtlı 336.291 uluslararası öğrenci bulunduğu dikkate alındığında, bu harcamalar toplamda yaklaşık 2,83 milyar ABD Doları doğrudan ekonomik katkı sağlamakta olup, burslu öğrencilerin (yaklaşık 15.000 kişi, toplamın yüzde 4,5'i) öğrenim ücreti ödemediği hesaba katıldığında bile katkı 2,75 milyar ABD Doları'nın üzerindedir. Bu muhafazakâr tahmin, uluslararası öğrencilerin Türk ekonomisine olan etkisini somutlaştırmakta ve eğitim politikalarının bu katkıyı sürdürülebilir kılacak şekilde optimize edilmesini gerektirmektedir.

Şekil 1: Uluslararası öğrencilerin yıllık harcamalarının oransal dağılımı

5.Uluslararası Öğrencilerin Türk Ekonomisine Dolaylı Ekonomik Katkıları

Uluslararası öğrenciler, eğitim sürecinde çeşitli sektörlerde istihdam oluşturan önemli bir nüfus grubudur. Öğrencilerin barınma, ulaşım ve diğer günlük ihtiyaçları için harcama yapmaları, doğrudan istihdama katkı sunmaktadır. Yurtlar, kafeler, restoranlar, kütüphaneler, çeviri hizmetleri, dil okulları, danışmanlık hizmetleri gibi birçok işletme, öğrenciler sayesinde iş gücü ihtiyacını karşılamaktadırlar. Ayrıca, öğrencilerin eğitim hayatları sırasında çalıştıkları yarı zamanlı işler, Türkiye'deki iş gücü piyasasında önemli bir rol oynamaktadır. Turizmden sağlık sektörüne çok sayıda sektörde uluslararası öğrenciler istihdama etki etmektedirler.

Öte yandan mezun olup ülkesine dönen uluslararası öğrenciler Türkiye'yi ve Türk kültürünü hayatları boyunca tanıtmaktadırlar. Türkiye'de eğitim almış insanlar olarak sosyal ve kültürel çevrelerinde Türkiye uzmanı olarak kabul edilen bu kişiler, ister istemez, Türkiye ile ilgili sorulara muhatap olmakta ve sözleri Türkiye algısının oluşumuna önemli katkı sunmaktadır. Türkiye'ye dair sorusu olanlar, Türkiye ile ticaret yapmak isteyenler, Türkiye'ye sağlık veya turistik amaçlı ziyaret etmek isteyenler ve benzeri çoğu kişi ilk önce uluslararası öğrenciler ve Türkiye mezunlarına başvurumaktadırlar.

Uluslararası öğrenciler, Türkiye'nin farklı bölgelerinde yerel ekonomileri olumlu şekilde etkilemektedirler. Üniversitelerin bulunduğu şehirlerdeki küçük işletmeler, kafe ve restoranlar öğrenciler tarafından yoğun bir şekilde tercih edilmektedir. Bu durum, yerel ticaretin canlanmasına ve küçük işletmelerin sürdürülebilirliğine katkı sağlarken aynı zamanda öğrencilerin çeşitli şehirlerde kalması, o şehirlerin kalkınmasına da katkı sağlamaktadırlar. Özellikle barınma, ulaşım ve perakende sektörleri o şehirdeki uluslararası öğrenci sirkülasyonundan müspet anlamda etkilenmektedir.

Uluslararası öğrenciler Türkiye'de eğitim aldıktan sonra genellikle ülkelerine dönmektedirler. Ancak, Türkiye ile ülkeleri arasındaki uzun süreli ticari ve kültürel bağları devam etmektedir. Bu bağlar, dış ticaret, turizm, yatırım ve teknoloji transferi gibi alanlarda daha fazla fırsat sunmaktadır. Öğrenciler, Türkiye'de aldıkları eğitimi ve deneyimleri kendi ülkelerine taşıırken Türk iş dünyasına yönelik fırsatları da artırmaktadırlar. Bu durum Türkiye'nin uluslararası ilişkilerine çok yönlü katkı sunmaktadır. Böylece rekabetin gün geçtikçe arttığı uluslararası piyasalarda Türkiye'nin ekonomik ve ticari büyümesine olumlu sinyaller ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de eğitim alan uluslararası öğrenciler ve mezun olarak ülkelerine dönen Türkiye mezunları, Türkiye'ni tanıtımına her alanda katkı sunmaktadır. Sosyal medyadan ülkelerin ulusal medyalarına kadar tüm mecralarda onları görmek mümkündür. Kültürel, sosyal, ticari, siyasi ve diğer açılardan Türkiye'yi dünyaya açan önemli bir kapı olmaktadır.

6.Sonuç

Elde edilen bulgular, İnsan Sermayesi Teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, Türkiye’de yükseköğrenim gören uluslararası öğrencilerin ekonomik etkisinin yalnızca doğrudan harcamalarla sınırlı kalmayıp çok katmanlı bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Yapılan analizler, bir uluslararası öğrencinin yıllık ortalama 8.412 ABD Doları harcadığını ve 2023-2024 akademik yılında Türkiye’de kayıtlı 336.291 öğrencinin toplamda yaklaşık 2,83 milyar ABD Doları doğrudan döviz girdisi yarattığını göstermektedir. Türkiye Bursları kapsamında öğrenim ücreti ödemeyen yaklaşık 15.000 burslu öğrenci hesaptan çıkarıldığında bile doğrudan katkı 2,75 milyar ABD Doları’nın üzerinde kalmakta olup, bu rakam çalışmada sunulan 2,83 milyar ABD Doları tahmininin muhafazakâr niteliğini teyit etmektedir.

Bu doğrudan harcama, eğitim, barınma, gıda, ulaşım, sağlık ve eğlence gibi çok çeşitli sektörlerde etkili olmakta; özellikle üniversite öğrenim ücretleri (yüzde 32,95), barınma (yüzde 22,40) ve gıda (yüzde 14,55) kalemleri toplam harcamaların yaklaşık yüzde 70’ini oluşturarak temel yaşam ihtiyaçlarının önceliğini vurgulamaktadır. Harcamaların yüzde 30,1’lik kısmının ise giyim, kişisel bakım, eğlence ve sosyal aktiviteler gibi daha esnek alanlara yönelmesi, öğrencilerin ekonomik kısıtlamalara rağmen sosyal ve kültürel uyum süreçlerini de sürdürdüğünü göstermektedir.

Dolaylı etkiler açısından bakıldığında, uluslararası öğrenciler hizmet, perakende, konaklama, ulaştırma ve sağlık turizmi gibi sektörlerde önemli bir talep yaratmakta; bu talep ise yaklaşık 50-100 bin dolaylı istihdam ve yerel ekonomilerde çarpan etkisi üretmektedir. NAFSA (ABD) ve London Economics (İngiltere) raporlarında kullanılan 1,5–1,8 ekonomik çarpan değerleri, Türkiye’nin hizmet sektörü ağırlığı, yüksek enflasyon ortamı ve döviz girdisine duyulan ihtiyaç gibi yerel koşullara uyarlandığında, uluslararası öğrencilerin toplam (doğrudan + dolaylı) ekonomik katkısının 4,2–5,1 milyar ABD Doları bandında olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu çarpanların Türkiye bağlamında tam olarak doğrulanması, gelecekteki araştırmalarda input-output tablosu veya multiplier analysis gibi daha sofistike modellerle test edilmesini gerektirmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’nin 2002’den bu yana uluslararası öğrenci sayısını 15.000’lerden 336.000’in üzerine çıkaran başarısı, yalnızca bir eğitim politikası zaferi değil, aynı zamanda stratejik bir ekonomik kazanımdır. Uluslararası öğrenciler, sağladıkları döviz girdisiyle cari açığın finansmanına, yarattıkları taleple yerel istihdama, mezuniyet sonrası kurdukları ağlarla dış ticaret ve turizm gelirlerine, ülkelerine döndüklerinde ise Türkiye’nin yumuşak gücünün küresel elçileri olarak uzun vadeli katkı sunmaktadır. Bu çok boyutlu ekonomik değerin sürdürülebilirliği; burs mekanizmalarının güçlendirilmesi, barınma altyapısının geliştirilmesi, sağlık ve sosyal hizmetlerin iyileştirilmesi ve uluslararası öğrenci politikalarının ihracat odaklı bir stratejiyle yeniden tasarlanmasıyla daha da artırılabilir.

Türkiye, uluslararası yükseköğretim pazarında sahip olduğu maliyet avantajını, kültürel yakınlığı ve jeopolitik konumunu doğru değerlendirerek, yakın gelecekte uluslararası öğrencilerden elde ettiği ekonomik katkıyı rahatlıkla iki katına çıkarabilecek

potansiyeye sahiptir. Bu çalışma, söz konusu potansiyelin somut rakamlarla ortaya konması açısından bir başlangıç niteliği taşımakta olup, ileriki araştırmalara daha kapsamlı çarpan analizleri ve sektörel etki değerlendirmeleri için güçlü bir temel sunmaktadır.

Kaynakça

- Apaydın, A., Erhan, Ç., Kestel, S., Hazar, S. ve Çörtoğlu, F. S. (2012). Ankara Kenti Yabancı Öğrencilerle Zenginleşiyor. Türk İstatistik Derneği Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Avrasya Endüstri Eğitimi ve Araştırma Vakfı.
- Austrade. (2023). International education data and insights: Export income and student trends. Australian Trade and Investment Commission. <https://www.austrade.gov.au/news>
- ApplyBoard. (2023). The Impact of International Students on Destination Economies in 2023. 11 Şubat, 2024 tarihinde <https://www.applyboard.com/applyinsights-article/the-impact-of-international-students-on-destination-economies-in-2023> adresinden alındı.
- Baş, H. ve Eti, S. (2020). Türkiye’de uluslararası öğrencilerin istihdamı: Hukuki boyut ve koşullara dair bir araştırma. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(46), 105-132.
- Baydemir, M., & Bolat, M. A. (2024). Türkiye’nin Uluslararası Öğrenci Politikası (2002-2024). Cihannüma Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi, 3(1), 70-95.
- Baydemir, M., & Bolat, M. A. (2024). Uluslararası Öğrencilerin Türk Ekonomisine Katkıları: İstanbul’da Kendi Hesabına Okuyan Öğrenciler Örneği. Turkish Journal of Diaspora Studies, 4(2), 203-220. <https://doi.org/10.52241/TJDS.2024.0078>
- Becker, G. S. (1964). Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education. University of Chicago Press.
- Ghanbary, R. (2017). Hacettepe Üniversitesinde Eğitim Gören Uluslararası Öğrenci-

lerin Profili, İhtiyaçları ve Sorunları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Gönültaş, M., Kul, A., & Al-Khatib, A. (2023). Uluslararası Öğrencilerin Uyum Problemleri ve Bu Problemlerle Baş Etme Stratejileri: Bir Durum Çalışması. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(1), 60-69. <https://doi.org/10.21666/muefd.1096957>

Gümüş, N., & Onurlubaş, E. (2019). Uluslararası Öğrencilerin Tüketim Harcamalarının Şehir Ekonomisine Katkısının İncelenmesi: Kastamonu Üniversitesi Örneği. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 174-192.

Güzel, B. (2021). Yükseköğretimde Toplum Örgütlenmesi: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Topluluğu Örneği. Toplum Ve Sosyal Hizmet, 32(3), 1215-1240. <https://doi.org/10.33417/tsh.755297>

ICEF Monitor. (2019). International students generate global economic impact of US\$300 billion. 15 Şubat, 2025 tarihinde <https://monitor.icef.com/2019/08/international-students-generate-global-economic-impact-of-us300-billion/> adresinden alındı.

International Affairs Canada. (2020). Economic impact of international education in Canada – 2020 Update Final Report. Canmac Economics Limited

İstanbul Planlama Ajansı (İPA). (2023). Öğrenci Yaşam Maliyeti Araştırması. 15 Şubat, 2024 tarihinde <https://ipa.istanbul/yayinlarimiz/genel/arastirma-ogrenci-yasam-maliyeti-arastirmasi-2/> adresinden alındı.

Kabirova, A., Arpachiev, A., Narlı, S. (2023). Uluslararası Öğrencilerin Türkiye'ye Ekonomik Katkısı, UDEF AR-GE. 12 Ekim, 2024 tarihinde <https://udef.org.tr/yayinlar/uluslararasi-ogrencilerin-turkiyeye-ekonomik-katkisi/> adresinden alındı.

Kandemir, A., & Aydın, B. (2020). Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Eğitimi ile İlgili Yönetici ve Öğretmen Görüşleri. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(2), 497-521. <https://doi.org/10.19171/uefad.554653>

- Karaca, A. (2021). Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerine Yönelik Tutum Ölçeği'nin Geliştirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(1), 465-486. <https://doi.org/10.37217/tebd.847558>
- Kıroğlu, K., Kesten, A. ve Elma, C. (2010). Türkiye'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Lisans Öğrencilerinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Sorunları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), ss. 26-39.
- Levent, F. & Karaevli, Ö. (2014). Uluslararası Öğrencilerin Eğitimine Yönelik Politikalar ve Türkiye İçin Öneriler. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 38 (38). 97-118. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/387/2626>.
- London Economics; Universities UK International; Higher Education Policy Institute. (2021). The costs and benefits of international higher education students to the UK economy. <https://www.universitiesuk.ac.uk/universities-uk-international/insights-and-publications/uuki-publications/costs-and-benefits-international-higher-0>
- Mazzarol, T., & Soutar, G. N. (2002). Push–pull factors influencing international student destination choice. *International Journal of Educational Management*, 16(2), 82–90.
- Ministers' Media Centre. (2023). Interview - ABC Melbourne Mornings. <https://ministers.education.gov.au/clare/interview-abc-melbourne-mornings>.
- NAFSA: Association of International Educators. (2023). International students economic value tool. <https://www.nafsa.org/policy-and-advocacy/policy-resources/international-students-economic-value-tool>.
- OECD. (2021). Turkey. Education at a Glance 2021 : OECD Indicators. 18 Eylül, 2025 tarihinde <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/bf1a85fe-en/index.html?itemId=/content/component/bf1a85fe-en>. adresinden alındı.
- OECD. (2022). International Migration Outlook 2022. 10 Ekim, 2025 tarihinde https://www.oecd-ilibrary.org/sites/30fe16d2-en/1/3/7/index.html?itemId=/content/publication/30fe16d2-en&_csp_=97175d429ae5e4e04cd3ccbbf-c84945&itemIGO=oecd&itemContentType=book. adresinden alındı.

- Sayıkoğlu Uçar, M., Yıldırım, N. H., & Güngör, A. (2022). Düzce Üniversitesinde Lisans Eğitimi Alan Afrika Kökenli Öğrencilerin Problem Alanları ve Başa Çıkma Yöntemleri. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 654-672. <https://doi.org/10.55179/dusbed.1020579>
- Süygün, M. S., & Kaplan, F. (2021). Uluslararası Öğrencilerle Uluslararası Ticaret. *Gümrük Ve Ticaret Dergisi*, 8(25), 25-35.
- Tekin, E. (2019). Çalışma hayatında uluslararası öğrenciler: İstanbul örneği (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- The official website of the New Zealand Government. (2018). International education contributes \$5.1 billion to New Zealand economy. 8 Ekim, 2025 tarihinde <https://www.beehive.govt.nz/release/international-education-contributes-51-billion-new-zealand-economy> adresinden alındı.
- The Pie News. (2023). UK international student contribution soars to £42bn. 13 Ekim, 2025 tarihinde <https://thepienews.com/news/uk-international-student-contribution-soars-to-42bn/>. adresinden alındı.
- Topal, F. - Tauscher, S. (2020). Uluslararası Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine İnceleme. *Akademik İncelemeler Dergisi* 15/1 (Nisan 2020), 309-344. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.624380>.
- Universities UK. (2023). International students boost UK economy by £41.9 billion. 20 Eylül, 2025 tarihinde <https://www.universitiesuk.ac.uk/latest/news/international-students-boost-uk-economy>. adresinden alındı.
- U.S. Department of State. (2023). United States Announced as Leading Destination for International Students, Annual Impact to U.S. Economy is \$38 Billion and 335,000 Jobs. 12 Şubat, 2024 tarihinde <https://www.state.gov/united-states-announced-as-leading-destination-for-international-students-annual-impact-to-u-s-economy-is-38-billion-and-335000-jobs/>. adresinden alındı.
- Usta, S., Sayın, Y. ve Güzelipek, Y.A. (2017). Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kente ve Üniversiteye Uyumu: Karaman İli Örneği. *Yükseköğretim Ve Bilim Dergisi*(3), 565-577.

Yardımcıoğlu, F., Beşel, F. ve Savaşan, F. (2017). Uluslararası Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözüm Önerileri (Sakarya Üniversitesi Örneği). Akademik İncelemeler Dergisi 12 (1), ss. 203-254

Yıldız, M. (2019). Türkiye'ye Eğitim Amacıyla Gelen Yabancı Öğrenciler Ekonomiye 1 Milyar Dolar Kazandırıyor!. 12 Ekim, 2025 tarihinde <https://paratic.com/turkiye-yabanci-ogrenci-ekonomi-1-milyar-dolar-kazandiriyor>. adresinden alındı.

YÖK. (2022). Yükseköğretimde Uluslararasılaşma ve Türkiye'deki Üniversitelerin Uluslararası Görünürlüğü Çalıştayı Düzenlendi. 19 Ekim, 2025 tarihinde <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2022/yuksekogretimde-uluslararasilasma-ve-turkiye-deki-universitelerin-uluslararasi-gorunurlugunu-artirma-calistayi.aspx>. adresinden alındı.

YTB. Uluslararası Öğrenciler. 30 Eylül, 2025 tarihinde <https://ytb.gov.tr/daireler/uluslararasi-ogrenciler>. adresinden alındı.

Yabancıların Sınır Dışı Edilmelerinin İşkence ve Kötü Muamele Görmeme Hakkı Perspektifinde İncelenmesi

Examining the Deportation Procedures of Foreigners from the Perspective of the Right to Be Free from Torture and Inhuman Treatment

Zeynep ERTEKİN

Avukat

zeynep.ertekin1592@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-9527-8529>

Makale Başvuru Tarihi: 02.11.2025

Makale Kabul Tarihi: 27.12.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler:

Sınır dışı etme,
Avrupa İnsan Hakları
Sözleşmesi,
Anayasa,
Anayasa Mahkemesi,
Avrupa İnsan Hakları
Sözleşmesi

Keywords:

Deportation,
European Convention on
Human Rights,
Constitution,
Constitutional Court,
European Convention on
Human Rights

ÖZET

Sınır dışı etme kavramı en genel ve somut şekilde bir yabancıнын bulunduğu ülkeden çeşitli nedenlerle ülke dışına çıkarılmasını ihtiva eden tek taraflı idari işlemler olup bu bağlamda devletlere geniş takdir yetkisi tanınmıştır. Bununla beraber yabancıнын sınır dışı edilmesi sürecinde korunması ve her ne şartla olursa olsun ihlal edilmemesi gereken temel haklar bulunmaktadır. İşkence ve Kötü Muamele Görmeme hakkı ise mutlak bir şekilde her durumda korunması gereken non-refoulment prensibi ile paralel nitelikte değerleri koruma altında tutan temel bir hak olup bu çalışmamızda yabancıların sınır dışı edilmelerine yönelik işlemlerin İşkence ve Kötü Muamele Görmeme hakkı perspektifinde değerlendirme yapılacak ve Anayasa Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında değerlendirme kriterlerine yer verilecektir. Çalışmanın amacı, mutlak bir hak olan bu yasağın, devletlerin egemenlik yetkisi karşısında nasıl bir pozisyonunda olduğunu ve usuli güvencelerin bu süreçteki hayati rolünü ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden normatif hukuk analizi ve tematik yargı kararı incelemesi kullanılmıştır. Bulgular, usuli güvencelerin sağlanmadığı durumlarda maddi risk analizinin işlevsiz kaldığını ve Türkiye'deki "kesin karar" mekanizmasının hak arama hürriyetini kısıtladığını göstermektedir. Çalışma, literatürdeki teorik tartışmaları Alisher Tursunov ve Taha El Gazi olayları gibi güncel vakalarla somutlaştırarak özgün bir perspektif sunmaktadır.

ABSTRACT

The concept of deportation is roughly the removal of a foreigner from the country he/she is in for various reasons, and in this context, states are granted a wide discretionary power. However, there are fundamental rights that must be protected during the deportation process of a foreigner. The right to be free from torture and ill-treatment is a fundamental right that protects values parallel to the principle of non-refoulement, which must be protected in every case, and in this study, the procedures regarding the deportation of foreigners will be evaluated from the perspective of the right to be free

from torture and ill-treatment, and the evaluation criteria will be included in the light of the decisions of the Constitutional Court and the European Court of Human Rights. This study aims to examine the position of the prohibition of torture—an absolute right—in the face of state sovereignty and to highlight the vital role of procedural safeguards within this framework. Utilizing qualitative research methods, the study employs normative legal analysis and a thematic review of judicial decisions. The findings reveal that substantive risk assessment becomes ineffective in the absence of procedural safeguards and that the “final decision” (kesin karar) mechanism in Türkiye restricts the freedom to seek legal remedies. By substantiating theoretical debates in the literature through recent cases such as Alisher Tursunov and Taha El Gazi, this study offers an original perspective on the implementation of international human rights standards.

Önerilen Alıntı (Suggested Citation): ERTEKİN, Zeynep (2025), “Yabancıların Sınır Dışı Edilmelerinin İşkence ve Kötü Muamele Görmeme Hakkı Perspektifinde İncelenmesi”, **Middle East Journal of Refugee Studies** S.10(2), ss.80-108, Doi: <https://doi.org/10.70045/mejrs.1815417>

1. Giriş

Küreselleşme süreciyle artan yabancı hareketliliği, devletlerin egemenlik yetkisi altındaki sınır dışı etme işlemlerini, mutlak insan haklarıyla çatışma potansiyeli yüksek bir alan haline getirmiştir. Uluslararası hukukta devletlere, yabancıların ülkeye girişi ve kalışı konusunda geniş bir takdir yetkisi tanınmış olsa da, bu yetki temel insan haklarının korunması yükümlülüğü ile sınırlandırılmıştır. Devletin egemenliği altında bulunan bir kimsenin, başka bir ülkeye sınır dışı edildiği takdirde işkence veya insanlık dışı bir muameleye maruz kalma tehlikesi altında olması, devletin pozitif koruma yükümlülüğünü “önleme yükümlülüğü” şeklinde devreye sokmaktadır.

Bu çalışma, sınır dışı etme prosedürlerini genellikle ele alınan menfaat dengeleri perspektifinden ayırarak, hiçbir istisnası ve dengeleme imkânı bulunmayan mutlak bir hak olan İşkence ve Kötü Muamele Görmeme Hakkı temelinde derinlemesine incelemektedir. Bu hakkın korunması, kamu güvenliği veya terörle mücadele gibi yüksek kamusal menfaatlerin dahi önüne geçtiği, uluslararası hukukta *jus cogens* (emredici norm) statüsünde kabul edilen geri göndermeme (*non-refoulement*) ilkesinin zorunlu bir sonucudur.

Makaleyi mevcut literatürden ayıran temel fark ve çalışmanın özgün değeri; konuyu yalnızca sınır dışı edilecek ülkedeki maddi riskin varlığı üzerinden değil, aynı zamanda bu mutlak hakkın korunmasındaki birincil kalkan olan “usuli güvencelerin” kritik rolü üzerinden değerlendirmesidir. Nitekim çalışma sırasında yapılan literatür taramasında ve yargı kararlarında kesin olarak çıkarılan sonuç; işkence ve kötü muamele yasağının korunmasındaki mutlaklık, etkili başvuru hakkı ve kendiliğinden durdurma etkisi gibi usuli güvenceler sağlanmadıkça işlevsiz kalacağı şeklinde

karşımıza çıkmaktadır.

Bu makalenin diğer çalışmalardan ayrılan bir diğer noktası ise; konuyu yalnızca maddi riskin varlığıyla ve usuli güvencelerin kritik rolü üzerinden değerlendirmesinin yanı sıra AYM ve AİHM'in ölçülülük testini reddeden ve işkence riskini mutlak kabul eden içtihatlar daire detaylı değerlendirme ve analizler sunarak mezkur hakkın mutlaklığını merkeze almaktır. Çalışma kapsamında Anayasa Mahkemesi'nin Y.T. Başvurusu gibi yapısal sorunları ortaya çıkaran pilot kararların yanı sıra, AİHM'in maddi risk analizinin sınırlarını belirleyen Soering ve Chahal gibi temel AİHM içtihatları, Alisher Tursunov ve Taha el Gazi gibi güncel ve tartışmalı vakalara ilişkin analizlere yer vererek, usuli zafiyetlerin ve belirsiz ülkeye sınır dışı etme uygulamasının yarattığı ihlalleri somutlaştırmaktadır.

Neticeten makale içerisinde yapılan kapsamlı analiz, sınır dışı işlemlerine karşı hukuki mücadele yürüten uygulayıcılara, yabancının bireysel durumunun ülkesindeki genel insan hakları raporlarının ve usuli eksikliklerin titizlikle araştırılması zorunluluğunu vurgulayan güncel ve kesin kriterler sunmayı amaçlamaktadır.

1. Teorik Çerçeve: Yabancı, Sınır Dışı Etme ve İşkence ve Kötü Muamele Görme Hakkı kavramları

I. Yabancı Kavramı

Yabancı kavramı 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun Tanımlar başlıklı 3. Maddesinin 1. Fıkrasının ü bendinde "Yabancı: Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişiyi"¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yabancı kavramını bulunduğu ülke ile vatandaşlık bağı bulunmayan kimse olarak tanımlamak yeterli ve mümkün olacaktır.

Bunun yanında Türk hukuku bağlamında yabancının tanımlanması için referans alınan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu sınır dışı etme, geri gönderme yasağı gibi kavramları da iç hukukta tanımlamakta olup kanuni düzenleme bakımından referans alınacak ilk mevzuat olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca yine mezkur kanunun uygulanmasına ilişkin yönetmelikte de paralel nitelikte tanımlamalar bulunduğunu söylemekle bu aşamada yetinilmektedir.

II. Sınır Dışı Etme Kavramı

Sınır dışı etme kavramı ise genel ve somut şekilde devletlerin ülkelerinde bulunmasını istemediği yabancıları sınırlarının dışına çıkarmasını ihtiva eden tek taraflı idari işlemler şeklinde açıklanabilir. Devletler tarafından sınırlarının korunması ve sınırdan giriş ve çıkışların güvenliğinin sağlanması amaçlı politikalar güvenlik endişelerinden kaynaklandığı kadar aynı zamanda ülke sınırlarına giriş çıkışların kontrol

1 (YUKK, 2013)

altında tutulmasının bir gereklilik olmasından kaynaklanır.

Uluslararası hukukta devletlere, yabancılara yönelik kendi topraklarına giriş izni verme veya giriş talebini reddetme ile ülkeye kabul ettiği yabancılarının kalış ve sınır dışı etme sebeplerini belirleme konusunda takdir yetkisi tanınmakta olup bu yetki oldukça geniş şekilde yorumlanmaktadır.

Sınır dışı etme kavramı ülkeye girişine izin verilmiş olan yabancıların ülkede kalışı sırasında devlet politikalarınca belirlenen sınır dışı etme sebeplerinden birinin tespiti halinde yabancıların ülke sınırlarının dışına çıkması gerektiği yönünde verilen idari karar olarak özetlenebilir. Devletlerin, istenmeyen yabancıları sınır dışı etme hakkı, devletin egemenliğinin bir niteliği olarak kabul edilir².

Her ne kadar yabancıların ülkeye girişine, ülkede kalışına izin verme veya sınır dışı etme hakkının devletin egemenliğinin bir niteliği olduğu ve hükümlerlik yetkisi kapsamında olduğu kabul edilse de devletlerin bu yetkilerini sınırsız şekilde kullanma imkanlarının bulunmadığı söylenebilir. Devletler, egemenliklerine dayanan ve hükümlerlik yetkileri içinde olsa dahi bu uygulamalarda temel insan haklarını korumakla yükümlüdür.³

Sınır dışı etme müessesesi birçok uluslararası düzenlemenin içerisinde yer almıştır. Bu hususta ön plana çıkanlar; 1951 Tarihli Cenevre sözleşmesi olarak bilinen Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Sözleşme, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, İşkence ve Diğer Zalimane Gayrinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme, Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ekleridir.

III. İşkence ve Kötü Muamele Görmeme Hakkı

AİHS 3. Maddesi ‘‘ İşkence yasağı Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.’’⁴ şeklinde bir hüküm içermektedir.

Yine Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 17. Maddesi de benzer nitelikte olup kanuni düzenlemelerin dayanağını oluşturmaktadır. Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı başlıklı Anayasa’nın 17. Maddesi ‘‘Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

*Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz. Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.*⁵’’ şeklinde hüküm altına alınmıştır.

2 (Yasin, 2019, s. 5)

3 (Akdoğan, 2024, s. 7)

4 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.

5 T.C. ANAYASA.

İşkence ve kötü muamele yasağı, hem iç hukuk normlarında hem de uluslararası hukuk sisteminde temel bir dayanak olarak yer almaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) kapsamında, bireylerin işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muamelelere maruz bırakılması kesin bir dille yasaklanmıştır. Uluslararası hukukta *jus cogens* (emredici norm) statüsünde kabul edilen bu kural, evrensel bir bağlayıcılığa sahiptir. Bu niteliği gereği, söz konusu yasak sadece ilgili sözleşmelere taraf olan devletleri değil, tüm uluslararası toplumu bağlar. Dolayısıyla, emredici bir hukuk kuralıyla çelişen herhangi bir uluslararası anlaşma hükmü hukuken geçersiz (batıl) sayılmaktadır.⁶

Anayasa ve AİHS’te düzenlenen işkence ve kötü muamele yasağı insan haklarının değişmez ve en temel haklarından olup tüm insanların en temel değerlerinden olan insan onurunu korumaktadır. İnsan onuru, insan haklarının sınırlandırılmaya elverişli olmayan sert çekirdeğini oluşturmakta olup evrensellik, ilerlemecilik, ve bölünmezlik olarak belirlenen insan hakları hukukunun üç temel ilkesini de korumaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de bu hususu şu şekilde ifade etmektedir; ‘‘Sözleşmenin 3. Maddesi demokratik toplumun en temel değerlerinden birini kutsal kabul etmektedir. Madde, işkence ve kötü muamele/cezayı, somut olayın koşullarından ve kurbanın davranışlarından bağımsız olarak mutlak terimlerle yasaklamaktadır.’’⁷

AİHM’in yerleşik hale gelen kararlarına göre; bir kişinin, İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 3. maddesinde yasaklanan kötü muamelelere maruz kalma riskinin bulunduğu bir ülkeye sınır dışı edilmesi, gönderen devletin sorumluluğunu doğurmaktadır. Mahkeme, bu tür durumlarda ihraç işlemini gerçekleştiren taraf devletin sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini ihlal ettiğini kabul eden geniş kapsamlı bir içtihat oluşturmuştur.⁸

Öncelikle, işkence ve kötü muamele görmeme hakkının sınırlandırılmaya elverişli olmadığı ve bu nedenle bu temel hakkın sınırlandırılmasını öngörecektir yasaların düzenlenemeyeceğini söylemek mümkündür. Buna ek olarak, işkence ve kötü muamele görmeme hakkının korunmasının herhangi bir ölçülülük veya dengeleme testine tabi tutulamayacağını söylemek mümkündür.

Sınırlama öngörülmemiş olan hakların başka haklarla çatışması halinde pratik uyumlaştırma gereği hakların dengelenmesi ve ölçülülük testinin uygulanması mümkün iken işkence ve kötü muamele görmeme hakkının mutlak bir düzenleme olması nedeniyle ölçülülük ya da dengeleme testine gidilmesi mümkün değildir.⁹ Kötü muamele yasağının ne sözleşmede ne de Anayasada öngörülen herhangi bir istisnası bulunmadığı gibi ne başka bir hak ne de herhangi bir kamu menfaati bu

6 (Köklü, 2025, s. 153)

7 ‘‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 3. Maddesine İlişkin Rehber’’.

8 (Deveci, 2014, s. 38)

9 Altıparmak, ‘‘Anayasa Mahkemesinin Zor Sorusu: İşkence ve Kötü Muamele, Ama Hangisi?’’

yaşadığının çığırına çıkması gerekçe olamaz.

Bir muamelenin Sözleşme kapsamında yasaklanmış bir fiil olarak nitelendirilebilmesi, o fiilin ulaşacağı ağırlık düzeyine bağlıdır. AIHM, bu ağırlığı ölçerken hem nesnel hem de öznel kriterleri bir arada kullanmaktadır. Muamelenin yöntemi ve ne kadar sürdüğü gibi objektif veriler ile mağdurun kırılabilirliği (çocuk, yaşlı veya hasta olması gibi) gibi kişisel veriler bu değerlendirmenin temelini oluşturur. 3. maddenin ihlalinin söz edilebilmesi için uygulanan ceza veya muamelenin, meşru bir müdahalenin doğasında bulunan asgari acı ve aşağılanma seviyesinden daha şiddetli olması gerekir.¹⁰

Sınır dışı etme kararlarına yönelik yapılan değerlendirmelerde ise yapılan işlemin işkence ve kötü muamele görmeme hakkının ihlali kapsamında irdelendiğinde uygulanan sınır dışı etme işleminin başvuru sahipleri özelinde ulaşacağı ağırlık derecesine göre değerlendirme yapılırken bunun yanında yukarıda ifade edildiği gibi sınırlan- dırılmaya elverişli olmayan işkence ve kötü muamele görmeme hakkının mutlak korunması gereken menfaat olduğu da göz önünde tutulmalıdır.

Sınır dışı etme kararlarının Sözleşmenin 3. Maddesi kapsamında yapılacak değerlendirmelerinde ise tüm kriterler bir küle halinde başvuru sahibinin hayatında oluşturacağı etkiye göre irdelenecek ve hukuka uygunluk karinesinden ancak bu şekilde faydalanabilecektir.

2. Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışmanın temel amacı, sınır dışı etme kararlarının hukukilik denetiminin yapılması sırasında göz önünde tutulması zorunlu olan kriterlerin dikkatle incelenmesidir. Bununla beraber mutlak bir hak olan “İşkence ve Kötü Muamele Görmeme” (Geri Göndermeme İlkesi/Non-Refoulement) perspektifinde derinlemesine incelenmesini amaçlayan bir çalışmadır. Çalışmanın yöntemi, özellikle mutlak hakların korunmasındaki usuli ve maddi güvencelerin kritik rolü üzerine odaklanarak, ağırlıklı olarak hukuki analize ve içtihat incelemesine dayanmaktadır. Bu çalışma, sınır dışı etme prosedürlerinin işkence ve kötü muamele yasağı ekseninde denetimini sağlayan kriterleri sistematik bir çerçevede analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın akademik derinliğini sağlamak adına aşağıda detaylandırılan yöntem ve kısıtlar benimsenmiştir:

I. Araştırma Yöntemi ve Yaklaşımı

Çalışmada, nitel araştırma tekniklerinden “Dogmatik Hukuk Metodolojisi” ve “Tematik İchtihat Analizi” bir arada kullanılmıştır. Bu kapsamda, sadece yasal normların lafzı incelenmekle kalmamış; temel hukuk normlarına ilişkin yargı organlarından, temel haklara ilişkin bireysel başvuruları değerlendiren yüksek mahkemeler olan;

10 (Köklü, 2025, s. 157)

Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, tarafından nasıl anlamlandırıldığı ve somut vakalara nasıl uygulandığı “hak temelli” bir perspektifle çözümlenmiştir.

Çalışma kapsamında temel olarak iki ana hukuki çerçeve incelenmiştir: Öncelikle hukuki düzenlemeler ve doktrin analizi yapılmıştır. Bu analizlerde sınır dışı etme, yabancı kavramı ve işkence yasağının temel dayanaklarından olan uluslararası sözleşmeler; AIHS, Cenevre Sözleşmesi, BM İşkence Sözleşmesi ve ulusal mevzuat kapsamında T.C. Anayasası, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve ilgili kanunun uygulanmasına ilişkin yönetmelik incelenmiş ve ilgili kavramların kesişim noktaları ele alınmıştır.

İşkence ve kötü muamele görmeme hakkının mutlak niteliği ve bunun sonucu olarak hiçbir kamu menfaati (kamu güvenliği, terörizm tehlikesi gibi) karşısında bir ölçülülük veya dengeleme testine tabi tutulamayacağı ilkesi hukuki doktrin ışığında tartışılmıştır.

II. Veri Seti ve Örneklem Seçim Kriterleri

İkinci ana çerçeve olarak içtihat incelemesi yapılarak vaka analizlerine yer verilmiştir. Araştırma, konuya ilişkin emsal ve güncel kararları merkeze almaktadır. Bu kapsamda, Anayasa Mahkemesi (AYM) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları kritik değerlendirme kriterlerini belirlemek amacıyla incelenmiştir. Analize dahil edilecek yargı kararları ve vakalar, “Amaçlı Örneklem” yöntemiyle Yapısal Etki, Doktrinel Öncüllük, Güncellik ve Somutlaştırma kriterleri doğrultusunda seçilmiştir.

Anayasa Mahkemesi tarafından hükmolunan ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda değişim yapılmasını sağlayan Y.T. başvurusu uygulamaya ve literatüre yaptığı yapısal etki göz önünde tutularak değerlendirmiş ve makaleye eklenmiştir. Nitekim Anayasa Mahkemesi tarafından da uzun süre boyunca uygulamada yaşanan problemlerden olan usuli güvencelerin sağlanamamış olmasının ve sınır dışı etme kararlarına karşı ikame edilen iptal davalarının otomatik durdurma prosedüründen yoksun olmasının açık ihlal olarak değerlendirilmesi ve benzeri şekilde yapılan başvurular arasından pilot karar usulü ile seçilerek Y.T. başvurusunun incelenmesi de ilgili kararın değerlendirmeye alınmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Yapısal uygulamaların literatürde ve pratikte oluşturduğu sorunlar ve bu sorunların yargı makamlarınca çözümlenmesi yollarını göstermesi bakımından Y.T. başvurusunun önemi büyüktür.

Çalışmanın büyük bir kısmında ise AİHM tarafından verilen emsal kararlara yer verilmiştir. Geri gönderme yasağının mutlaklığını ve devletin pozitif yükümlülüklerini uluslararası literatürde açıkça ortaya koyan Soering, Chahal ve Jabari gibi emsal kararlar çalışma boyunca çeşitli açılardan ele alınmıştır. Usuli güvencelerin rolü bakımından Jabari v. Türkiye ve AYM’nin Y.T. Başvurusu gibi kararlar üzerinden, sınır dışı etme kararlarına karşı etkili başvuru hakkının (usuli güvencelerin) işkence yasağının korunmasındaki önemi analiz edilmiştir.

Maddi risk analizi perspektifinden Soering v. Birleşik Krallık ve Chahal v. Birleşik Krallık kararları ile sınır dışı etmenin öngörülebilir sonuçları ve devletin pozitif koruma yükümlülüğü; D v. Birleşik Krallık ve N v. Birleşik Krallık kararları ile ise ölümcül hastalıklar gibi istisnai durumlar incelenmiştir. Yapılan vaka analizlerinde çeşitli başlıklara değinilmiş ve değerlendirmelerde kullanılması gereken hususlara dair geniş perspektiflere yer verilmiştir.

Çalışmanın son kısmında ise makalenin hazırlandığı dönemde Türkiye’de meydana gelen ve göç hukuku alanında çalışan uygulamacılar ile teorisyenlerin dikkatlerini üstlerine çeken iki olay yaşanmıştır. Teorik tartışmaların, usuli güvencelerin ve işkence ve kötü muamele görmeme hakkının birlikte değerlendirildiği ve güncel göç politikalarıyla çatıştığı hadiselerden olan Alisher Tursunov ve Taha el Gazi olayları sonuç bölümünde değerlendirilmiştir. Hukuki süreçleri kamuoyunun dikkatini çeken iki olayda da sınır dışı etme işleminin uygulanmasının oluşturacağı hak ihlalleri çalışma kapsamında yorumlanmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde *Alisher Tursunov* ve *Taha el Gazi* gibi güncel ve tartışmalı vakalara yer verilerek, usuli zafiyetlerin ve belirsiz ülkeye sınır dışı etme uygulamasının yarattığı ihlaller somutlaştırılmıştır.

III. Analiz Çerçevesi ve Ölçütler

İçtihatlar incelenirken rastgele bir anlatı yerine, Usuli Güvenceler Testi: Karara karşı etkili bir «karşı çıkma imkânı» sağlanıp sağlanmadığı ve bağımsız yargı denetimi, Maddi Risk Eşiği: İşkence riskinin “olasılığın ötesinde gerçek bir risk” seviyesinde olup olmadığının tespiti ve İspat Külfeti Analizi: İddianın savunulabilirliği çerçevesinde ispat yükünün başvuru ve devlet arasında nasıl paylaşıldığı gibi normatif ölçütler üzerinden tematik bir tasnif yapılmıştır.

Araştırma, sınır dışı etme işlemlerinin yalnızca AIHS’in 3. maddesi ve Anayasa’nın 17. maddesinde düzenlenen “İşkence ve Kötü Muamele Yasağı” boyutuyla sınırlandırılmıştır. Sınır dışı etmenin “aile hayatına saygı” veya “mülkiyet hakkı” gibi diğer yan etkileri, çalışmanın odak noktasını korumak adına kapsam dışında tutulmuştur. Ayrıca analiz, 2025 yılı Aralık ayı itibarıyla mevcut olan güncel mevzuat ve yargı içtihatlarını temel almaktadır.

Bu çalışmanın literatüre sağladığı temel katkı, sınır dışı etme süreçlerini sadece maddi risk odaklı değil, usuli güvencelerin maddi hakkın varlığı için bir «ön koşul» olduğu tezi üzerinden incelemesidir. Özellikle Alisher Tursunov vakası örneğinde olduğu gibi, yargı kararlarının icrasındaki aksaklıkların mutlak bir hakkı nasıl işlevsiz bıraktığını somut vakalarla kanıtlaması yönüyle güncel bir eleştiri sunmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, sınır dışı etme süreçlerindeki hukuki mücadeleyi yürüten uygulayıcılara hem hukukun üstünlüğü ilkesini hem de mutlak bir insan hakkı olan İşkence Yasağını temel alan güncel ve kesin kriterler sunmaktadır.

3. Bulgular: İşkence Yasağı ile Sınır Dışı Etme Kavramlarının Kesişimi

Uluslararası literatürde sınır dışı etme ve işkence ve kötü muamele görmeme hakkı kavramlarının ilk kesişim noktası Non-Refoulement ilkesi kapsamındadır. Non-Refoulement prensibi, uluslararası teamül ve mülteci hukukunun temel bir kuralı olarak, bir devletin, kişinin hayatının, özgürlüğünün veya fiziksel bütünlüğünün ırk, din, milliyet, sosyal grup veya siyasi görüş nedeniyle ciddi tehlike altında olacağı ülkelere sınır dışı edilmesini, geri gönderilmesini veya iade edilmesini kesinlikle yasaklayan mutlak koruma yükümlülüğüdür.¹¹

Türkiye'nin taraf olduğu, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin 3.maddesi, Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi'nin 3. maddesi ve 1951 Cenevre Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmesine 33/1 maddesi benzer şekillerde; taraf devletlerin hiç kimseyi adi suçlu olsa ve iade talebinin varlığı halinde dahi işkence görmeme hakkının ihlal edilme riskinin bulunması ihtimalinde geri göndermeyeceği, sınır dışı veya iade etmeyeceğini düzenleme altına almıştır.

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun 4. Ve 55/1-a maddeleri de aynı doğrultuda düzenlenmiştir. Geri gönderme yasağı başlıklı 4. Maddesi kanun kapsamındaki hiç kimsenin işkenceye, kötü muameleyle maruz kalacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla yaşam hakkının tehdit edileceği yere gönderilemeyeceğini düzenlemektedir.

Sınır dışı etme kararı alınmayacaklar başlıklı 55. Maddenin birinci fıkrası ise kanun sistematığında bir önceki maddede düzenlenen sınır dışı edilecekler kapsamında olsa dahi hiçbir yabancıнын sınır dışı edileceği ülkede ölüm cezasına, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleyle maruz kalacağı konusunda inandırıcı riskleri bulunması halinde hakkında sınır dışı etme kararı alınamayacağı düzenlenmiştir.

Türkiye'nin taraf olduğu ve yukarıda belirtilen uluslararası sözleşmeler ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 17., 5. ve 16. maddeleri birlikte yorumlandığında Türkiye'de bulunan yabancılardan sınır dışı edilecekleri ülkede işkence, insanlık dışı veya kötü muameleyle maruz kalabilecek olanların korunmalarının gerekliliği egemenliği altında bulundukları devletin pozitif yükümlülükleri arasında yer almaktadır.¹²

Anayasamıza göre devletin görevinin kapsamı kişinin maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunmamak, kötü muamele yapmamak gibi negatif yükümlülüklerden ibaret olmayıp bunların yanında kişilerin önündeki siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırarak kişilerin maddi ve manevi varlığının gelişmesini sağlamak şek-

11 (Ekşi, 2018, s. 63)

12 (Dutertre, 2003)

linde oluşan pozitif yükümlülükler ile negatif yükümlülüklerin toplamıdır.¹³

Devletin koruma yükümlülüğü zaman zaman başka devletlere karşı bireyleri koruma şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Devletin egemenliği altında bulunan bir kimse başka bir ülkeye iade ya da sınır dışı edildiği takdirde 3. Maddenin yasakladığı bir muamele ya da cezaya maruz kalma tehlikesiyle karşı karşıya ise yine kişinin egemenliği altında bulunduğu devletin koruma yükümlülüğü, önleme yükümlülüğü şeklinde devreye girmektedir.¹⁴

Anılan pozitif yükümlülük kapsamında sınır dışı edilecek kişiye sınır dışı edileceği ülkede karşı karşıya kalma ihtimali olan risklere karşı korumanın tam anlamıyla sağlanabilmesi için sınır dışı edilecek olan yabancıya hakkında alınan sınır dışı kararının mahiyetinin tam ve doğru olarak aktarılması ve bu karara karşı etkili bir “karşı çıkma imkânı” sağlanması gereklidir. Bu çerçevede sınır dışı etme işlemi sonucunda yabancının gönderileceği ülkede kötü muamele yasağının ihlal edileceğinin iddia edilmesi hâlinde yabancıya sağlanan karşı çıkma mekanizması aracılığıyla idari ve yargısal makamlar tarafından iddia edilen ihlal riskinin gerçekte bulunup bulunmadığı ayrıntılı şekilde araştırılmalı ve sınır dışı etme işlemi bu araştırmanın sonrasında gerçekleştirilmez.¹⁵

Sınır dışı etme kararının uygulanması neticesinde yabancının sınır dışı edileceği ülkede kötü muamele yasağının ihlal edilebileceğine yönelik iddiaların bir olasılığın ötesinde “gerçek bir risk” seviyesinde olduğunun ispatlanması gerekmekte olup bu konudaki ispat külfeti iddianın niteliğine göre kamu makamlarına ve/veya başvurucuya ait olabilecektir.¹⁶

Anayasa’nın 15. maddesinde temel hak ve özgürlüklerin savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde kullanılmasının durdurulmasına imkan verileceği düzenlenmiş olsa da kötü muamele yasağı bu kısıtlamalardan varestede tutulmaktadır bu durum ise kötü muamele yasağının mutlak nitelikte olduğunun açık göstergesidir. Kötü muamele yasağı ile korunan hakların gerçek anlamda güvence altına alınması için devletin kötü muamelede bulunmamasının yanı sıra bireyleri kamu görevlilerinin ve üçüncü kişilerin kötü muamele oluşturabilecek davranış ve fiillerine karşı da korunması gereklidir.¹⁷

13 (İnceoğlu, 2013, s. 151)

14 “Kötü Muamele Yasağına Dair Emsal Kararlar Tüm Liste | Anayasa Mahkemesi”.

15 “Kötü Muamele Yasağına Dair Emsal Kararlar Tüm Liste | Anayasa Mahkemesi”.

16 (A.A. ve A.A., 2017)

17 (Dutertre, 2003)

I. AYM ve AİHM DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ

a) *Usuli Gerekçelerin Mutlak Haklara Etkisi: Jabari v. Türkiye Kararı*¹⁸

Devletlerin pozitif yükümlülükleri kapsamında işkence yasağının uygulanabilmesi için ilk adım olarak hakkında sınır dışı etme kararı tesis edilen yabancıya mezkur sınır dışı etme kararına etkili bir şekilde karşı çıkma imkanının tanınması gerekmektedir.¹⁹

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), sınır dışı ve iade süreçlerinde yalnızca maruz kalınabilecek kötü muamelenin maddi şartlarını değil, başvuranların bu tehlikeyi ortaya koyma imkânlarını etkileyen usuli güvenceleri de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 3. maddesi çerçevesinde değerlendirmektedir.²⁰

AİHM, yabancının geri gönderileceği ülkede kötü muamele riskinin varlığını haklı gösteren önemli gerekçelerin bulunması halinde bu iddiaların kapsamlı, titiz ve etkili bir şekilde incelenmesi gerektiğini kararlarında vurgulamaktadır. AİHM, söz konusu incelemenin etkili olup olmadığını değerlendirirken sınır dışı kararının uygulanmadan önce ilgili kişiye bağımsız bir mercie başvuruda bulunma imkanı verilip verilmediği ve başvurudaki iddialara yönelik inceleme sonuçlanıncaya kadar sınır dışı kararının uygulamasının kendiliğinden (otomatik olarak) durdurulup durdurulmadığına dikkat etmektedir.²¹

AİHM, devletlerin sınır dışı etme işlemlerinin uygulanması sırasında ileri sürdüğü usuli gerekçeleri, başvuranların kötü muamele görmeme haklarının ihlali riskini taşıyan durumlarını ortaya koymalarına engel olması hâlinde, bu gerekçeleri Sözleşme'ye aykırı değerlendirdiği kararlar vermiştir. Nitekim Jabari v. Türkiye davasında, başvuran İran'da zina suçlamasıyla taşlanarak öldürülme riski altında olan bir kadındır. Türkiye, başvuruyu iç hukukta öngörülen beş günlük süre geçirilerek yapıldığı gerekçesiyle reddetmiştir.²² Mahkeme, bu usuli ret gerekçesini yetersiz bulmuş ve başvuranın ciddi risk taşıyan bireysel durumu hakkında ortaya konulan iddialara yönelik esastan bir değerlendirme yapılmamasını salt usuli gerekçelerle reddedilmesini AİHS m.3'e aykırı kabul etmiştir.²³

Nitekim AYM'nin Pilot Karar olarak yargılama yaptığı Y.T. başvurusunda da, sınır dışı etme kararına karşı yapılan başvurunun usuli gerekçelerle reddedilmesi akabinde başvurucunun kötü muamele iddialarının değerlendirilmeksizin yerel mahkeme tarafından davanın usulden reddine karar verilmesine karşı yapılan başvuruda AYM

18 Case of Jabari v Turkey.

19 (A.A. ve A.A., 2017)

20 Soering v. United Kingdom.

21 (A.A. ve A.A., 2017) (AZIZJON HIKMATOV, 2017)

22 Case of Jabari v Turkey.

23 Case of Jabari v Turkey.

tarafından etkili başvuru hakkının işkence ve kötü muamele görmeme hakkı ile birlikte yorumlanarak ihlal edildiğine karar verilmiştir.²⁴

Başvuru özelinde 6458 sayılı Kanun'un 53. maddesinin (3) numaralı fıkrasındaki sınır dışı etme kararlarına karşı iptal davası ikame edilmesinin ve idareye bildirilmesinin sınır dışı etme işleminin icrasını kendiliğinden durdurma hükmünün 676 sayılı KHK ile yapılan değişiklik sonucu, terör veya çıkar amaçlı suç örgütlerinin yöneticisi, üyesi ya da destekleyicisi olanlar ile kamu düzeni, kamu güvenliği veya kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlar ve uluslararası kurum veya kuruluşlar tarafından terör örgütleriyle ilişkili olduğu değerlendirilen kişiler hakkında sınır dışı etme kararı verilmesi hâlinde, bu kişilerin dava açma süresi içinde veya yargılama sonuçlanıncaya kadar sınır dışı edilemeyeceğine ilişkin hükmün uygulanmamasının, yapısal bir sorun teşkil ettiği; bu durumun Anayasa'nın 17. maddesinde güvence altına alınan kötü muamele yasağı ile 40. maddede düzenlenen etkili başvuru hakkının ihlali niteliğinde olduğu sonucuna varılmıştır.²⁵

AİHM, kötü muamele tehdidi altındaki bireylerin yararlanabileceği usulî güvencelere büyük önem atfetmektedir. Mahkeme, yalnızca kötü muamele riskinin maddi varlığını değil, bu riskin etkin biçimde ortaya konulmasını engelleyen usulî eksiklikleri de kötü muamele yasağının ihlali kapsamında değerlendirmektedir. Bu çerçevede AİHM, kötü muameleye karşı koruma yönündeki pozitif yükümlülüğün, sınır dışı kararı verilen bir yabancıya iddialarını ileri sürebilme ve bu iddiaların adil bir biçimde incelenmesini sağlayacak etkili usul güvencelerinin tanınmasını da kapsadığını kabul etmektedir.²⁶

Ek olarak yapılabilecek bir yorum da sınır dışı etme kararlarına karşı çıkma imkânının sadece usuli bir güvence olmasından öte bu kararlara karşı öngörülen davalar da kesin karar verilmesi ve temyiz imkanının sağlanmaması da usuli güvencelerin sağlanması hususunda ihlale sebebiyet verebilmektedir. Usuli güvencelerin tam anlamıyla sağlanabilmesi için temyiz imkanının da başvuruculara sağlanması gerekmektedir.

Bu çerçevede, sınır dışı etme işlemi sonucunda yabancıyı gönderileceği ülkede kötü muamele yasağının ihlal edileceği iddia edildiğinde, idari ve yargısal makamlarca söz konusu ülkede gerçek bir ihlal riskinin bulunup bulunmadığı ayrıntılı ve özenli biçimde araştırılmalıdır. Usul güvencelerinin bir gereği olarak, idari makamlar tarafından verilen sınır dışı kararlarının bağımsız bir yargı organı tarafından denetlenmesi; bu denetim süreci tamamlanmadan sınır dışı kararının icra edilmemesi ve yargılama sürecine tarafların etkin katılımının sağlanması zorunludur.²⁷

24 (Y.T. BAŞVURUSU , 2019)

25 (Y.T. BAŞVURUSU , 2019)

26 (A.A. ve A.A., 2017)

27 (A.A. ve A.A., 2017) (AZIZJON HIKMATOV, 2017)

AIHM Soering davasında, devletlerin sorumluluğunun genişletilmesini ‘‘bir başvurunun iadesi kararının icra edilmesi, gönderildiği yerdeki öngörülebilir sonuçları nedeniyle 3. Maddeyi ihlal edebilir. 3. Maddenin sağladığı güvencenin etkili olabilmesi için, gerçekleşeceği iddia edilen ızdırabın ciddi ve geri dönülemez doğası dikkate alındığında, sözleşme uyarınca sorumluluğun ihlalden sonra ortaya çıkması ilkesinden ayrılmak gerekir. ‘‘ ifadeleri ile özetlemiştir.²⁸

AIHM tarafından Soering Birleşik Krallık davasında yapılan değerlendirmede de iade/sınır dışı durumlarında gönderen devletin başka bir devletin eylemlerinden sorumlu tutulamayacağını esas ilke olarak kabul etmekle beraber bir devletin bir başka devletin eylemlerinden sorumlu olabilmesi için ancak başvurunun haklarının ihlal edilmesine yol açacak ülkeye gönderilmesi ile ihlalin kolaylaştırılmasında oynadığı rol bakımından mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Mahkemenin bahsettiği gibi bu durum olağan dışıdır çünkü sözleşme kapsamında normal olan ihlal yaşandıktan sonra sorumluluğu ortaya çıkması iken sınır dışı/iade durumlarında hak ihlali riskini yeterli bulmuştur.²⁹

Nitekim sonuç bölümünde de ele alınacak vakalardan biri olan Alisher Tursunov olayında Özbekistan vatandaşı olan başvuru hakkında tesis edilen sınır dışı etme işlemine karşı ikame edilen davalar sonuçlanmadan sınır dışı edildiği bilinmektedir. Başvurucu sınır dışı edildikten sonra sınır dışı etme kararı yargı makamlarınca iptal edilmiş olup hukuka aykırılığına kesin olarak karar verilmiştir. Ancak ne yazık ki Alisher Tursunov Özbekistan’a sınır dışı edildikten sonra kendisinden haber alınamamıştır. Hal böyle iken usuli güvencelerin tam olarak sağlanmamasının oluşturduğu vahim sonuçlar göz önünde tutulduğunda devletler tarafından yerine getirilmesi gereken pozitif yükümlülüklerin basit ve salt usuli işlemler olarak görülmemesi aksine işkence ve kötü muamele görmeme hakkının korunması için en önemli argümanlar arasında sayılması gerekmektedir.

b) Ciddi gerekçeler ve İspat yükü

AIHM, sınır dışı veya iade kararlarının 3. Maddeyle bağlantısını değerlendirirken, başvuranın ciddi gerekçelere dayanarak kötü muameleye uğrayacağına dair iddialarının hangi derecede makul ve inandırıcı olduğunu dikkatle inceler. Değerlendirme aşamalarında başvurucudan iddialarını ispatlamaya elverişli kanıtlarını ve delillerini sunması beklenirken, ispat araçlarının sunulmasından sonra ortaya çıkan şüphelerin giderilmesi yükümlülüğü ilgili devlete düşmektedir. Mahkeme, kötü muamele riskini değerlendirirken hem başvurunun gönderileceği ülkedeki koşulları hem de başvuranın bireysel durumunu ve geçmiş tecrübesini dikkate almaktadır.³⁰

AIHM’in yaptığı değerlendirme ve kriterlere göre Sözleşme’nin 3. maddesinin ihlaline karar verilebilmesi için başvurunun kötü muameleye uğrama iddialarının

28 Soering v. United Kingdom.

29 Soering v. United Kingdom.

30 Saadi v. Italy.

sadece ihtimal olarak belirlenmesi yeterli olmayıp iddiaların gerçek bir risk düzeyinde olduğunun tespiti gerekmektedir. Değerlendirmelerin AİHM'e göre yapılabilmesi için başvuruvcuların kişisel durumlarına, geçmiş tecrübelerine ve geri gönderilecekleri ülkede karşılaşacakları risklere ilişkin iddialarını ayrıntılı şekilde açıklamaları ve mümkün olan delillerini mahkemeye sunma yükümlülükleri bulunmaktadır. Başka bir ifade ile başvuruvcuların kişisel durumlarına ilişkin iddialarını gönderilecekleri ülkedeki durumlar ile bağdaştığına yönelik ispat külfeti başvuruvcuya aittir.³¹

AYM de A.A. ve A.A. kararında³² kötü muameleye karşı koruma yükümlülüğünün yerine getirilmesinin zorunluluk halinde değerlendirilmesi için öncelikli olarak başvuruvcu tarafından savunulabilir bir iddianın ifade edilmesi gerekli olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda başvuruvcu geri gönderileceği ülkede var olduğunu iddia ettiği kötü muamele riskine dair bilgileri ve delilleri uygun biçimde açıklamalı, iddiasını destekleyen ve mevcut olan bilgi ve belgeleri sunmalı ve bu iddiaların makul bir ciddilik seviyesinde olmalıdır. Bir iddianın ise savunulabilir, ciddilik seviyesinde olup olmadığı her olay bakımından ayrıca değerlendirilme yapılarak tespit edilmelidir.³³

Bir iddianın savunulabilir olduğunun kabul edilmesi ise yalnızca başvuruvcunun iddialarının araştırmaya değer nitelikte olduğu anlamına gelmekte olup başvurunun mutlaka ihlale sonuçlanacağı anlamına gelmemektedir. Başvuruvcu tarafından ileri sürülen iddiaların araştırmaya elverişli veya ciddi olmadığı durumlarda başkaca bir ihlal iddiası da bulunmaması durumunda uygulamada kabul edilemezlik kararları verilmektedir.

Türk idare mahkemelerinde verilen kararlarda re'sen araştırma ilkesi uygulanmakla beraber bazı yargılamalarda tıpkı AİHM kararlarında olduğu gibi ispat yükü yabancıya yüklenmiş, davacının somut veriler ile ortaya koyması gerektiği ifade edilmiştir.³⁴

Örneğin, ilk olarak başvuruvcu, geri gönderilen ülkede uzun süredir devam eden genel siyasi istikrarsızlık ya da ülkenin tamamına yayılmış iç karışıklık nedeniyle kötü muameleye maruz kalacağını ileri sürebilir. Bu durumda anılan ülkenin genel koşullarının objektif olarak kötü muamele yasağına aykırılık oluşturmayacağının kamu makamları tarafından ortaya konulması gerekir.³⁵

AYM, Hüsam İBRAHİM başvurusunda Türkiye'de geçici koruma sahibi olarak yaşayan ve hakkında tesis edilen sınır dışı etme kararının idare mahkemelerinde yapılan yargılamalarda "Suriye'de güvenli bölgeler oluşturulduğu gerekçesi ile ülkesine

31 (AZİZJON HİKMATOV, 2017, s. 8)

32 (A.A. ve A.A., 2017)

33 (A.A. ve A.A., 2017) (AZİZJON HİKMATOV, 2017)

34 (Akdoğan, 2024)

35 (A.A. ve A.A., 2017)

sınır dışı edilebileceğine” hükmedilmesinin ardından bireysel başvuruya konu olan olayda ‘‘Suriye’nin genelinde şiddet hareketlerinin hâkim olduğuna ve yaygın insan hakları ihlalleri yaşandığına ilişkin savunulabilir bir iddia ileri sürülmüştür. İdare Mahkemesinin Suriye’de güvenli bölgelerin oluşturulduğu ve geri gönderme yasağı bağlamında başvurunun ülkesine gönderilmesinde sorun olmadığı değerlendirilmesi herhangi bir rapor veya belgeye dayanmayan, kaynağı belirsiz tespitler olarak gözükmektedir. Başvurucunun Suriye’ye sınır dışı edilmesinin geri gönderme yasağı kapsamında gerçek bir risk oluşturduğu idari ve yargısal makamlar tarafından göz ardı edilmiştir.’’ şeklinde gerekçelerle işkence ve kötü muamele görmeme hakkının ihlal edildiğinde karar vermiştir.³⁶

Burada AYM tarafından yapılan değerlendirmelerde başvurunun geçici koruma statüsüne sahip olması tek başına başvuru adına ortaya çıkması muhtemel risklerin tespiti açısından yeterli görülmüş ve aksinin ispatına ilişkin yükümlülüğün idarede bulunduğunu belirtilmiştir.

İkinci olarak başvuru, gönderileceği ülkenin kamu makamlarının kişilere etnik kökenleri, dini inançları, siyasi görüşleri veya belirli bir gruba mensubiyetleri gibi nedenlerle sistematik biçimde kötü muamelede bulunduklarını iddia edebilir. Bu durumda kamu makamları tarafından, söz konusu niteliklere sahip kişi veya grupların ülkelerinde kötü muameleyle uğrayıp uğramadıkları yönünde ayrıntılı bir değerlendirme yapılmalıdır. Bunun yanında, başvurunun da risk altında olduğu iddia edilen gruplardan birine aidiyetini veya mensubiyetini ortaya koyması gerekir.³⁷

Üçüncü olarak, gönderileceği ülkede var olduğu iddia edilen risk, başvurunun belirli bir gruba mensubiyetinden bağımsız olarak, doğrudan kişisel durumundan da kaynaklanabilir. Bu durumda başvurunun, geri gönderileceği ülkede hangi nedenlerle kötü muameleyle maruz kalma tehlikesi bulunduğunu açıklaması ve bu iddiasını destekleyen olgusal temelleri açıkça ortaya koyması gereklidir.³⁸

Son olarak geri gönderilecek ülkedeki riskin kamu görevlisi olmayan kişi veya gruplardan kaynaklandığı ileri sürülebilir. Böyle bir durumda ise hem riskin gerçekliği- nin hem de söz konusu ülkenin kamu makamlarının bu riski ortadan kaldırmak konusunda yeterli korumayı sağlamakta yetersiz kalacaklarının başvuru tarafından ortaya konulması gerekir.³⁹

Gerçek riskin varlığına ilişkin maddi olgular değerlendirilirken, kural olarak sınır dışı kararının verildiği tarihte mevcut olan koşullar esas alınmalıdır. Ancak, bu değerlendirmenin sonucunu doğrudan etkileyebilecek nitelikte önemli gelişmelerin meydana gelmesi hâlinde, değişen ve olağanüstü yeni durumların ortaya çıkması

36 HÜSAM İBRAHİM BAŞVURUSU.

37 (A.A. ve A.A., 2017)

38 (A.A. ve A.A., 2017)

39 (A.A. ve A.A., 2017)

her zaman mümkündür. Bu nedenle, böyle bir durumda yargılama yapılırken, güncel koşullar ve sonradan ortaya çıkan olgular da dikkate alınmalıdır.⁴⁰

c) Uluslararası Raporların ve Genel Durumun Rolü

Mahkeme tarafından yapılan inceleme ve değerlendirmelerde, başvuruçuların sınır dışı veya iade edileceği ülkeler hakkında uluslararası insan hakları örgütlerinin raporlarına ciddi önem atfedilmektedir.⁴¹ Özellikle başvuruçunun iddiaları ile paralel nitelikte olan sistematik işkence uygulamaları, cezasızlık kültürü ve güvenlik birimlerinin keyfi muameleleri gibi olguların uluslararası insan hakları örgütleri tarafından tespit edilmesi başvuruçunun içerisinde bulunduğu risk açısından belirleyici rol oynamaktadır.⁴²

AİHM'in değerlendirme kriterlerine göre başvuruya konu işkence ve kötü muameleye uğrama riskinin ciddiliği ve geri gönderilecek ülkeyle ilgili güncel koşullar geri gönderme işlemini yapacak olan devletçe resen araştırılmalıdır.⁴³

Anayasa Mahkemesi'ne göre, sınır dışı veya iade edilecek kişinin gönderileceği ülkenin güncel koşulları ile başvuruçunun kişisel durumundan kaynaklanan olası risklerin tespiti titiz ve eksiksiz biçimde araştırılmalıdır. İddianın doğruluğu ve riskin mevcudiyeti değerlendirilirken, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların raporları ile somut olay hakkında bilgi sağlayabilecek diğer güvenilir kaynaklardan yararlanılması mümkündür ve bu tür deliller göz ardı edilmemelidir.⁴⁴

Anayasa Mahkemesi, sınır dışı veya iade edilecek olan başvuruçunun gönderileceği ülkede gerçek bir kötü muamele riskinin değerlendirmesini resen inceleyebilir ancak bu durum istisnadır. Ancak somut olayın özel koşulları altında gerekli görüldüğü hallerde bu incelemenin ilk elden Anayasa Mahkemesi tarafından yapılması mümkün olabilir.⁴⁵

AİHM, yapılan başvurularda işkence ve kötü muamele iddialarına yönelik uluslararası insan hakları örgütleri arasından İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Uluslararası Af Örgütü'nün raporlarına önem atfetmekte ve bu raporlarda değerlendirilen ve gündeme alınan ihlallerin yaşandığını kabul etmektedir. Mahkeme bu raporların güvenilirliği ile raporlara konu olan ihlallerin var kabul edildiğini beyan etmektedir. Türk idare mahkemelerinde verilen kararlarda da mahkemelerin, AİHM ile benzer doğrultuda değerlendirmeler yaparak hükme esas alınması bakımından İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Uluslararası Af Örgütü'nün raporlarına atıf yapıldığı söylene-

40 (A.A. ve A.A., 2017)

41 Chahal v. United Kingdom.

42 Case of Jabarı v Turkey.

43 (AZIZJON HIKMATOV, 2017)

44 (A.A. ve A.A., 2017)

45 (A.A. ve A.A., 2017)

bilir.⁴⁶

Nitekim AİHM, Muminov / Rusya kararında, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Özbekistan'a ilişkin raporuna atıfta bulunarak; bu raporda Müslüman tutuklulara yönelik olarak yumruk, cop veya metal çubuklarla dövülme, tecavüz ve cinsel şiddet, elektrik verilmesi, yanan sigara veya gazete ile yakma gibi çeşitli işkence yöntemlerinin belgelendiğini belirtmiştir. Raporlara yapılan atıflar ile işkence ve kötü muamele görememe hakkının ihlal edileceğine dair iddiaları ciddi risk olarak kabul etmiştir. AYM tarafından da Özbekistan ile ilgili yapılan değerlendirmelerde hem Muminov kararına hem de ilgili raporlara atıf yapılarak ihlal kararları verilmiştir.⁴⁷

d) Sınır Dışı Edilecek Ülkenin Belirsizliği

AİHM tarafından yapılan değerlendirmelerde başvurucunun sınır dışı işleminin gerçekleştirileceği ülkenin belirsiz olmasını da 3'üncü maddenin ihlali sayılmıştır. Uygulamada ise bu belirsizlik çoğunlukla yabancının sınır dışı edileceği ülkenin hiç belirlenmemiş olması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.⁴⁸

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, A.D. ve Diğerleri / Türkiye kararında, başvuranlar hakkında derhal icra edilmek üzere sınır dışı kararları verilmesine rağmen, bu kararlarda başvuranların hangi ülkeye gönderileceklerinin belirtilmemesini ciddi bir usul eksikliği olarak değerlendirmiştir. Mahkeme, davalı Hükûmetin başvuranların mutlaka Çin'e gönderilmelerinin gerekmediğini ileri sürdüğünü, ancak gönderilebilecek alternatif bir ülke de belirtmediğini kaydetmiştir.

AİHM kararında, idari yargılamalar sırasında hem başvuranlar hem de idari mahkemelerin, başvuranların gönderileceği ülkenin Çin olduğu varsayımıyla hareket ettiklerini; idari mahkemelerin de başvuranların Çin'de karşılaşabilecekleri belirli tehlikeleri dikkate alarak sınır dışı kararlarını iptal ettiklerini tespit etmiştir.

Mahkeme'ye göre, gönderilecek ülkenin açıkça belirtilmemesi kabul edilemez bir durumdur. Zira bu belirsizlik, başvuranların zaten hassas olan durumunu daha da ağırlaştırmakta ve varış ülkesine ilişkin risklerin somut biçimde değerlendirilememesi nedeniyle yargısal denetimin amacını zedelemektedir. Bu nedenle AİHM, gönderilecek ülkenin net olmamasının etkili bir inceleme yapılmasını engellediğini ve bu durumun hukuka uygunluk denetimini anlamsız hale getirdiğini vurgulamıştır.⁴⁹

Bununla beraber Anayasa Mahkemesi Hooman HOSSEINPOUR başvurusunda⁵⁰ (2021/47168), başvurucunun üçüncü bir ülkeye sınır dışı edilmesi sürecini ayrıntılı

46 (Akdoğan, 2024)

47 CASE OF MUMINOV v. RUSSIA.

48 "A.D. AND OTHERS v. TURKEY - [Turkish Translation] by the Turkish Ministry of Justice".

49 "A.D. AND OTHERS v. TURKEY - [Turkish Translation] by the Turkish Ministry of Justice".

50 HOOMAN HOSSEINPOUR BAŞVURUSU.

biçimde incelemiştir. Mahkeme, somut olayda başvuruçunun üçüncü bir ülkeye gönderilmesine karar verilmiş olmasının, onun rızası dışında doğrudan menşe ülkesine sınır dışı edilmesini engelleyebileceğinin düşünölebileceğini belirtmiş; ancak söz konusu kararın başvuruçunun dolaylı olarak ülkesine sınır dışı edilmesini önlemeye yeterli bir güvence sağlamadığını vurgulamıştır.

Mahkeme, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 4. maddesi (geri gönderme yasağı) ile 55. maddesinde (sınır dışı etme kararı alınmayacaklar) yer alan düzenlemelere atıf yaparak, kanunda menşe ülke kavramından açıkça söz edilmese de hiç kimsenin işkenceye, insanlık dışı veya onur kırıcı ceza ya da muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti ya da siyasi görüşleri nedeniyle hayatının veya özgürlüğünün tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemeyeceğini belirtmiştir.

Mahkemeye göre, sınır dışı etme kararında gönderileceği ülkenin belirtilmemesi, hem kişinin gönderileceği ülkede ölüm cezası, işkence veya kötü muamele riski taşıyıp taşımadığının hem de dolaylı olarak menşe ülkesine gönderilme tehlikesinin yargısal denetim kapsamında değerlendirilmesini imkânsız hale getirmektedir.

Anayasa Mahkemesi, idare mahkemesinin yalnızca başvuruçunun ülkesinde kişisel olarak risk altında olmadığı, kötü muamele iddialarının inandırıcı bulunmadığı ve ciddi emarelerin gösterilmediği gerekçesiyle davayı reddettiğini; ancak mevcut koşullar altında başvuruçuya dolaylı geri gönderilme riskine karşı etkili usul güvenceleri sağlanmadığını ve idare mahkemesinin başvuruçunun ihlal iddialarını yeterli titizlikle incelemediğini tespit etmiştir. Bu gerekçelerle Anayasa Mahkemesi, yaşam hakkı ile kötü muamele yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁵¹ Son yıllarda hükmolunan güncel idare mahkemesi kararlarında da güvenli üçüncü ülke değerlendirmesinin yapıp yapılmadığına dikkat edilmektedir.

Bununla beraber uygulamada yaşanan bir diğer sorun ise yabancıların sınır dışı edileceği üçüncü ülkenin belirlenmiş olmasına rağmen fiilen bu işlemin uygulanamayacak olmasıdır. Örneğin uygulamada son yıllarda menşe ülkesine sınır dışı edilmesi mümkün olmayan ve geçerli pasaportu olmayan Rusya uyruklu yabancıların Afrika'da belirlenen ülkelere sınır dışı edilmesine yönelik değerlendirmeler bulunmaktadır. Aynı zamanda geçici koruma sahibi olan yabancıların Suriye'ye veya Almanya'ya sınır dışı edilmesi şeklinde işlem tesis edildiği ve idare mahkemelerinde yürütölen yargılamada ise Almanya'ya sınır dışı edilmesi halinde işkence ve kötü muameleye uğramama hakkının ihlal edilmeyeceği kanaati ile dava konusu işlemin hukuka uygunluğuna hükmedilmiştir.

Burada tartışılması gereken konu ise fiilen bu işlemlerin uygulanabilir olup olmadığı meselesidir. Geçici koruma sahibi bir Suriye vatandaşının ülkeye girerken pasaportunun olmadığı, Suriye Arap Cumhuriyetinin konsoloslukları aracılığıyla işlemin tesis edildiği sırada pasaport temini işlemlerini gerçekleştirmediği tüm

51 HOOMAN HOSSEINPOUR BAŞVURUSU.

usuli işlemler gerçekleşmiş olsa dahi Almanya ülkesinin Türkiye'den sınır dışı edilen bir Suriye vatandaşını ülkesine kabul etme ihtimalinin oldukça düşük olduğu durumda yabancının durumunun ne olacağı belirsiz hale gelmektedir. Tarafımızca bu durumun da usule aykırı olduğu ve başvurucunun zaten hassas olan durumunun giderek zorlaştırıldığı ve fiilen ülkeler arasında sıkışıp kalmasına sebebiyet verdiği düşünülmektedir.

e) Ölçülülük İlkesi ve Menfaat Dengesi Uygulanmaz

AIHM, işkence ve kötü muamele görmeme hakkının korunmasına yönelik durumların ölçülülük testine tabi tutulamayacağını açıkça belirtmiştir.⁵² Kötü muamele yasağının korunması hususunda başvurucunun, kamu güvenliği açısından tehdit oluşturması ya da bulunduğu devletin sınırlarının koruma zorunluluğu gibi durumlar dahi bu yasağın önüne geçemez. Kötü muamele yasağının başkaca herhangi bir menfaat ile ölçülülük testine tabi tutulması mümkün olmayıp mutlak şekilde korunması gerekmektedir. Bu kapsamda kötü muamele yasağının başka haklarla dengelenmesi kabul edilemez.

AIHM, kötü muamele riski bulunan ülkeye sınır dışı etmeme yükümlülüğünün devletler açısından e tehlikeli grup olarak belirlenen kamu düzeni veya kamu güvenliği bakımından risk oluşturanlar bakımından da uygulanacağını ayrıca uluslararası terörizm tehlikesinin mevcut olduğu durumlarda dahi kötü muamele yasağının istisnasının olmadığı ve mutlak korunması gereken hususun kötü muamele görme hakkı olduğunun altını çizmektedir.⁵³ Mahkeme, kötü muamele riskinin mevcut olduğu durumlarda, başvurucunu sınır dışı edilmesini veya iadesini mutlak surette yasaklamakta ve bu riskin mevcut olmasına rağmen uygulanan kararların 3. Madde'nin ihlaline sebebiyet verdiğine hükmetmektedir.⁵⁴

Örnek olarak Chahal v. Birleşik Krallık davasında, başvurucunun Hindistan'a iadesi talep edilen bir terör örgütü mensubu olmasına rağmen, AIHM, başvurucunun Pencap polisince işkenceye maruz kalacağına dair ciddi risk bulunduğu kanaat getirerek, iade işleminin 3. maddeye aykırı olacağına karar vermiştir. Bu kararda dikkat çeken husus, başvuranın terörle ilişkili geçmişinin, kötü muamele riskini bertaraf edici bir unsur olarak kabul edilmemesidir.⁵⁵

f) İdari Gözetim Süresi

AIHM, sınır dışı etme kararının 3'üncü maddeyi ihlal edip etmediğine dair değerlendirme yaparken koşullarla ilgili tüm verilerle beraber muamelenin süresini de dikkate almaktadır. Yarashonen v. Türkiye kararında yabancının sınır dışı edilmek üzere idari gözetim altında tutulduğu sürenin uzunluğunun da kötü muamele yasağı

52 Saadi v. Italy.

53 "T.C. Anayasa Mahkemesi Azıjon Hıkmato".

54 Saadi v. Italy.

55 Chahal v. United Kingdom.

kapsamında değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵⁶

Türk hukukunda idari gözetim itirazlarında görevli mahkeme sulh ceza hakimliği olarak belirlenmiştir. Uygulamada ise idari gözetim kararlarının yabancının sınır dışı etme işlemlerinin tamamlanması amacıyla geri gönderme merkezinde tutulmasından daha çok bir nevi tutuklama kararı gibi icra edildiği görülmektedir.

6458 sayılı YUKK'ye göre sınır dışı etme kararına karşı, kararın tebliğinden itibaren yedi gün içinde idare mahkemesine başvurulabilir. Kanunun 53'üncü maddesinin üçüncü fıkrasına göre mahkemeye yapılan başvuruların on beş gün içinde sonuçlandırılması gerekmektedir.⁵⁷ Buna karşın idare mahkemelerinde görülen yargılamalar aylar sürmekte olup uygulamada kanunun lafzında belirtilen 15 günlük süre dosyanın tekemmülünden itibaren işletilmektedir.

Gerek sınır dışı etme kararlarına karşı ikame edilen davalarda yargılama sürelerinin uzaması, gerekse sulh ceza hakimlikleri tarafından değerlendirmelerin yeterli ve detaylı olmaması nedenleri ile uygulamada sınır dışı edilemese dahi yabancının idari gözetim sürelerinin oldukça uzun olduğu görülmektedir. Sınır dışı işlemlerine ilişkin sürecin uzaması ise yabancının idari gözetim altında geçirdiği süreyi uzatmakta ve yabancının özgürlüklerinin kısıtlanması suretiyle uğradıkları kötü muamelenin boyutunu katlanılamaz hale getirmektedir.

Bununla beraber her ne kadar sınır dışı etme kararına karşı iptal davası açılması işlemin icrası durdurmakta ise de bu durdurma idari gözetim süresini etkilememektedir. İşlemin icrasının durdurulması, yürütmenin durdurulması anlamına gelmemekle birlikte uygulamada da idari gözetimin değerlendirilmesinde iptal davasının ikame edilmesi dikkate alınmamaktadır. Bu durum ise uygulamada iptal davası ikame eden yabancının davanın sonuçlanması sürecini idari gözetim altında geçirmesine sebebiyet vermektedir.

6 ay + 6 ay süreyle idari gözetim altında tutulduktan sonra sınır dışı etme işlemi iptal edilen başvurunun sınır dışı etme kararı nedeniyle özgürlüğünden haksız şekilde mahrum kalması kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı ile birlikte işkence ve kötü muamele görmeme hakkının da ihlal edilmesine sebebiyet vermektedir.

g) Ölümcül Hastalıklar ve AİHS m.3 Standardı: D v. Birleşik Krallık Kararı

AİHM, başvuranların ölümcül hastalıkları nedeniyle başka bir ülkeye gönderilmeleri halinde daha kötü sağlık hizmeti almalarının 3. maddeyi ihlal edip etmeyeceğini incelemiş; bu bağlamda yüksek bir değerlendirme eşiği benimsemiştir. D v. Birleşik Krallık kararında Mahkeme, AIDS hastası bir başvuranın menşe ülkeye iadesinin ölümcül sonuçlar doğuracak olması nedeniyle sınır dışı işleminin 3. maddeye aykırı

56 "YARASHONEN v. TURKEY - [Turkish Translation] by the Turkish Ministry of Justice".

57 Prof. Dr. Aysel Çelik- Prof. Dr. Günseli(Öztekin) Gelgel, Yabancılar Hukuku; "Mevzuat Bilgi Sistemi".

olduğuna karar vermiştir.⁵⁸

Ancak bu içtihat, yalnızca sağlık sistemine erişimin ciddi şekilde yetersiz olduğu, ölümün neredeyse kesin olduğu istisnai durumlar için geçerli kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, daha sonra N v. Birleşik Krallık kararında tekrar edilmiş, başvuranın sağlık durumu kötü olsa dahi, sınır dışı işleminin genel sağlık politikaları açısından değerlendirilmesi gerektiği ve bu tür durumlarda 3. maddenin devreye girmesi için çok yüksek bir eşik gerektiği belirtilmiştir.⁵⁹

AIHM, özellikle sağlık gerekçelerine dayanan başvurularda, 3. maddenin mutlak niteliği ile taraf devletlerin güç ve sağlık politikaları üzerinde sahip oldukları takdir yetkisi arasında dikkatli bir denge gözetmektedir. lmcl hastalık durumunda, sınır dışı işlemi ancak başvuranın menşe ülkede tedaviye erişiminin neredeyse imkânsız olması ve geri gnderilmenin ağır sonuçlar doğurması halinde 3. maddeye aykırı sayılmaktadır.⁶⁰

Türk hukukunda da 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 55/1-c maddesinde bu husus hayati tehlike arz eden hastalıkları için tedavisi devam etmekte iken sınır dışı edileceği ülkede tedavi imkânı bulunmayanların sınır dışı edilemeyeceği şeklinde belirtilmiştir.

4. Tartışma

Sınır dışı etme işlemlerinin İşkence ve Kötü Muamele Görmeme Hakkı (AIHS m.3) perspektifinden incelenmesi, bu hakkın taşıdığı mutlak niteliği ve bunun devletler üzerindeki sınırsız pozitif yükümlülüğünü tartışmasız bir şekilde ortaya koymaktadır. Analiz edilen içtihatlar özellikle *Jabari*, *Y.T. Başvurusu* ve *Chahal* göstermektedir ki, kamu güvenliği veya terörle mücadele gibi yüksek kamusal menfaatler dahi, yabancının kötü muamele riskine karşı korunması yükümlülüğünün önüne geçemez; bu, ölçülülük testinin reddedilmesinin hukuki bir zorunluluğudur. Ancak makalede incelenen güncel vakalar *Alisher Tursunov* ve *Taha el Gazi*, bu mutlak hukuki korumanın, uygulama düzeyinde halen ciddi zafiyetler taşıdığını düşündürmektedir.

Bunun yanında makalede ele alınan Anayasa Mahkemesi’nin Y.T. kararı da KHK döneminde kamu güvenliği gerekçesi ile yapılan uygulamaların ve kanuni düzenlemelere Kanun Hükmünde Kararnameler aracılığıyla getirilen kısıtlamalar neticesinde uygulamada da sıklıkla yaşanan sorunları ele almaktadır. Nitekim kamu güvenliği, terörle mücadele gibi temel konuların ele alınmasında devletin hükümranlık yetkisinin en st seviyede kullanılması sağlanırken işleme muhatap olan yabancılardan somut dayanaktan yoksun şekilde sınır dışı etme işlemlerine muhatap olabildiği gözlemlenmiştir.

Çalışmanın merkezindeki en kritik bulgu, kötü muamele yaşağının korunmasındaki

58 “D. v. the United Kingdom”.

59 N. v. the United Kingdom.

60 N. v. the United Kingdom.

mutlaklığın, usuli güvenceler sağlanmadıkça anlamsız kalmasıdır. AYM'nin *Y.T. Başvurusu* ile KHK döneminde ortaya çıkan yapısal sorunu çözme çabasına rağmen, *Tursunov* vakası, yargılama sürecinin devam etmesine rağmen icranın durdurulması ilkesinin ihmal edilebildiğini gözler önüne sermektedir. Bu durum, yargı kararlarının sonuçsuz kalmasına ve yabancıların mutlak hak ihlali riski taşıyan bir yere gönderilmesine neden olmaktadır. Bu, pozitif yükümlülüğün önleme ayağında yaşanan en büyük aksaktır.

Öte yandan usuli güvencelerin tam olarak sağlanamadığı durumların biri de yapılan yargılamaların ilk derece mahkemelerinde kesin kararlar sonuçlandırılmasıdır. Nitekim yargısal denetimi yalnızca ilk derece mahkemelerine bırakılan sınır dışı etme işlemlerinin idare mahkemelerinin 1 numaralı mahkemelerinin her ne kadar ihtisas mahkemesi şeklinde konumlandırılrsa da uygulamada çeşitli sorunlara yol açtığı bilinmektedir. Bununla beraber 6458 sayılı kanunda yapılan değişiklik ile yargılama aşamalarında replik ve duplik aşamalarının kaldırılabilceği ayrıca duruşma taleplerinin mahkemelerin insiyatifine bırakılmasının açıkça usuli güvencelerin sağlanması, etkili başvuru hakkının kullanılması karşısında engel oluşturmaktadır. Her ne kadar yargılama sonuçlanıncaya dek sınır dışı etme işlemlerinin icrası durdurulsa da bu durdurmanın idari gözetim süresine etkisi de tartışılmaktadır. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde ise usuli güvencelerin doğrudan ve dolaylı olarak işkence ve kötü muamele görmeme hakkını ihlal ettiği görülmektedir.

Çalışma boyunca incelenen yargı kararları ile oluşturulan içtihatlar, ispat yükünün başlangıçta başvuruca olduğunu, ancak iddiaların ciddiyet kazanmasıyla araştırma yükümlülüğünün devlete geçtiğini göstermektedir. Ancak makalede tartışılan belirsiz ülkeye sınır dışı etme uygulaması (*Hooman Hosseinpour*), yabancıların risk iddiasını somutlaştırmasını imkânsız hale getirmektedir. Gönderilecek ülkenin net olmaması, sadece yabancıların savunma hakkını değil, aynı zamanda idari ve yargısal makamların resen araştırma yükümlülüğünü de kısıtlamaktadır. Bu da, uluslararası raporların ve genel durumun rolüne yapılan vurguyu AYM'nin *Hüsam İbrahim* kararında yaptığı gibi uygulamanın dar bir yoruma hapsedebileceği riskini doğurmaktadır.

Nitekim başvuruca'nın hangi ülkeye sınır dışı edileceği belirli olmaksızın tesis edilen işlemlerde hangi ülkede risk meydana geleceği yahut riskin derecesinin belirlenmesinin ihtimaller denizinde tespit edilmesi imkansızla yakın bir olasılık haline gelmektedir. Öte yandan başvuruca'nın sınır dışı edileceği ülkenin belirlenmesi sırasında ise gönderileceği ülkeden de belirli taahhütlerin alınması ve başvuruca için gerçek bir güvenli ülke belirlemesi yapılması zorunludur. Nitekim uygulamada sıklıkla Orta Asya ülkelerine yapılan sınır dışı etme işlemlerinde başvuruca'nın hedef ülkeye kabul edilmeksizin menşe ülkelerine sınır dışı edildikleri bilinmektedir. Bu halde örneğin Rusya'ya sınır dışı edilmesi halinde temel hakları ihlal edilecek olan başvuruca'nın Özbekistan'a sınır dışı edilmesi durumunda Özbekistan'ın da başvuruca'yı Rusya'ya sınır dışı etmeyeceğine dair güvence sağlaması gerekmektedir. Aksi şekildeki uygulamalarda ise yabancıların işkence ve kötü muamele görmeme hakkının her iki ülke tarafından da ihlal edildiğini kabul etmek gerekir.

Usuli güvencelerin tam olarak sağlanamaması yönündeki bir diğer yapısal sorun, sınır dışı kararlarına karşı açılan davalarda ilk derece mahkemesi kararlarının kesin olması ve temyiz imkânının sağlanmamasıdır. Teminat haklarının, yaşam hakkı ve kötü muamele yasağı ile bağlantılı bu kadar kritik bir konuda, etkin bir hukuk yolunun, yargısal denetimin iki aşamasını da kapsamı beklenir. Bu eksiklik, mahkemelerin yeterince detaylı ve titiz inceleme yapma motivasyonunu azaltabilir ve hukuki süreç tamamlanmadan kararın icra edilme riskini artırabilir. Nitekim yukarıda izah edildiği gibi halihazırdaki kanun değişikliği nedeniyle replik-duplik aşamalarının dahi kısıtlanması, duruşma yapılmasının mahkemenin takdirine bırakılması gibi yenilikler ilk derece mahkemeleri tarafından sağlanması beklenen usuli güvencelerin oldukça kısıtlandığını ortaya koymaktadır.

Türkiye’de hakkında sınır dışı etme kararı tesis edilen bir yabancı, sınır dışı edileceği ülkeye dair itirazlarını dava dilekçesi ile sunmuş olsa dahi hakkında yürütülen yargılamada idarenin dosyaya sunduğu cevap dilekçesi ile dosya tekemmül etmiş sayılabilir, idarenin cevabına karşı beyanda bulunma hakkı tanınmaksızın ve duruşma talebinin bulunması halinde duruşma dahi yapılmaksızın yargılamada karar verilebilir. Bu durum ise yabancı açısından kendi adına savunma yapmasının zorluğu ve idare karşısında dezavantajlı konumda olması birlikte değerlendirildiğinde açıkça etkili başvuru hakkı ile bağlantılı olarak işkence ve kötü muamele görmeme hakkının ihlaline sebebiyet verilebilecektir.

Sonuç olarak, Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası düzenlemeler ve AYM/AİHM içtihatları, sınır dışı etme süreçlerinde kötü muamele yasağının mutlak ve ödünsüz bir koruma sağladığını netleştirmiştir. Tartışma, bu hukuki kesinliğin, karmaşık ve hızlı göç yönetim süreçleri ile karşılaştığında ne kadar kolaylıkla aşındırılabilceği gerçeğine odaklanmaktadır. Mevcut zorluklar, mutlak koruma ilkesinin metinden uygulamaya tam olarak aktarılması için usuli süreçlerin daha da güçlendirilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

5. Sonuç

Sınır dışı etme işlemlerinin muhatapları olan yabancıların bulundukları devletlerde çeşitli korumalardan yararlanabilecekleri gibi devletlerin de kamu güvenliğini, kamu düzenini, kamu sağlığını, ekonomik nedenleri ve kısaca kamusal menfaatleri tehdit eden bir yabancıyı ülkelerinden sınır dışı edebilecekleri uluslararası hukukta genel olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, sınır dışı edilme halinde söz konusu kamusal menfaatlerin korunması amaçlanırken sınır dışı etme işlemine maruz kalan yabancıların bireysel bazı hak ve menfaatlerinin ihlal edildiği görülmektedir.

Yabancıların sınır dışı edilmesi işlemi ile devletlerin korunmasını amaçladığı kamusal menfaatler ile işkence ve kötü muamele görmeme hakkının karşı karşıya geldiği durumlarda AİHM ve AYM içtihatları doğrultusunda dengeleme yapılamayacağı açıkça görülmektedir. İşkence görmeme hakkının hiçbir istisnası olmayan mutlak bir hak olarak kabul edilmesi tüm bu değerlerden üstün tutulması gerektiği sonucunu

oluşturmaktadır.

Bu çalışma, sınır dışı etme işlemlerinin mutlak bir hak olan “İşkence ve Kötü Muamele Görmeme Hakkı” (AİHS m. 3 ve AY m. 17) karşısındaki konumunu, teorik çerçeve ve yargısal uygulama boyutuyla analiz etmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, kağıt üzerindeki mutlak koruma ile uygulama pratiği arasındaki mesafenin, usuli zafiyetler aracılığıyla açıldığını göstermektedir.

Yabancıların sınır dışı edilmeleri sürecinde ise işkence ve kötü muamele görmeme haklarının korunması için elbette bazı kriterler bulunmaktadır. Bu hakkın korunması öncelikle devletlerin pozitif yükümlülükleri arasında yer almasından kaynaklandığı için devletlere önleme yükümlülüğü kapsamında öncelikle yabancıya sınır dışı etme kararına karşı çıkma imkanı tanınması hakkın korunması kapsamında ilk adım olarak kabul edilmektedir.

İncelenen AİHM ve AYM içtihatları örneğin AİHM’in Chahal, Saadi kararları ile Anayasa Mahkemesi’nin Y.T. Başvurusu geri gönderme yasağının (non-refoulement) emredici niteliğini teyit etmektedir. Kamu güvenliği veya terörle mücadele gibi gerekçeler, işkence riski bulunan bir yere sınır dışı etme işlemini hukuken meşrulaştıramaz. Bu alanda bir “dengeleme testi” yapılması, mutlak hakların özünü zedelemektedir. Dengeleme yapılamayacağına dair kesin hükümler bulunmasına rağmen uygulamada sıklıkla devletin hükümlerlik yetkisi, kamusal menfaatler, terörle mücadele gibi gerekçelerle sınır dışı etme işlemlerinin gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir.

Çalışmanın en özgün bulgusu, kötü muamele yasağının maddi (özde) korunmasının, ancak «Etkili Başvuru Hakkı» ve «Otomatik Durdurma Etkisi» gibi usuli güvencelerle mümkün olduğudur. Yargılama aşamasındaki dilekçelerin teatisi (replik ve düplik) süreçlerinin titizlikle işletilmemesi veya mahkemelerin resen araştırma yükümlülüğünü ihmal etmesi, maddi hakkı teorik bir varsayıma dönüştürmektedir.

Usuli güvencelerin sağlanmaması başlı başına ihlal sayılmakla beraber ülkemizde 676 sayılı KHK döneminde her ne kadar usulen sınır dışı etme kararına karşı dava açma imkanı sağlanmış olsa da bu davaların işlemin icrasını belirli durumlarda durdurmamış olması ve yabancıları her an sınır dışı edilebilir durumda bırakması açık hak ihlallerine sebebiyet vermiştir. Nitekim nihayetinde AYM tarafından pilot karar usulü ile görülen Y.T. başvurusu neticesinde ilgili hüküm kaldırılmış ve usuli güvenceler ilgili sürecin akabinde tam koruma sağlama noktasına gelmiştir. Bununla beraber usuli güvencelerin tam olarak sağlanabilmesi için sınır dışı etme kararlarına karşı yürütülen yargılamalarda ilk derece mahkemelerinin kararlarının kesin olmasının değiştirilmesi ve ilgililere ilk derece mahkemesinin kararını temyiz etme hakkının sağlanması gerekmektedir.

Usuli güvencelerin sağlanmasının ardından yürütülen yargılamaların salahiyeti açısından değerlendirme yapılmış ve yabancıların iddia ettiği ciddi ve kişisel riskini

ispatlaması beklenmiştir. Tarafımızca bu hususta uygulamada zorluklar yaşandığı ve yabancıların fiili durumunu zorlaştırdığı tespit edilmektedir. Ekseriyetle menşe ülkelerine gönderilmeleri halinde işkence ve kötü muameleye tabi olduğunu iddia eden yabancılar başka bir ülkede bulunsada kendi ülke makamlarına erişmekten imtina etmektedir. Ancak uygulamada çeşitli politik nedenlerle usuli güvenceler sağlanmaksızın yabancıların ülkelere sınır dışı edildikleri tespit edilmektedir. Bu husus ise sıklıkla gündemi meşgul etmektedir.

Makalenin hazırlanma sürecinde dahi gündemi meşgul eden iki önemli vaka gerçekleşmiştir. Özbekistan vatandaşı Alisher Tursunov, ülkesinde hedef halinde olmasına ve bu durumu beyan etmiş olmasına, sınır dışı etme kararına karşı yürütülen yargılama sürecinin devam etmesine rağmen ülkesine sınır dışı edilmiş ve ülkeye giriş yapması akabinde havalimanından güvenlik görevlileri tarafından yakalanarak cezaevine alınmıştır. Akabinde ise Alisher Tursunov'dan herhangi bir bilgi alınamamıştır. Alisher Tursunov'u sınır dışı eden Türkiye Cumhuriyeti'nin sorumluluklarını ihlal ettiği ve güvencelerin sağlanmaksızın işkence ve kötü muamele görmeme hakkının ihlal edileceği ülkeye yabancıyı sınır dışı ettiği müşahade edilmiştir. Mezkur olay kapsamında yabancı hakkında yürütülen sınır dışı etme kararı yabancı sınır dışı edildikten sonra iptal edilmiş olup usuli güvencelerin bu denli mühim iddiaların varlığı halinde dahi korumada zayıf kaldığı görülmektedir.

Alisher Tursunov vakasında görüldüğü üzere, yargı kararlarının icrasındaki aksaklıklar ve *Hooman Hosseinpour* başvurusunda tartışılan “belirsiz ülkeye sınır dışı etme” pratikleri, hukuk devleti ilkesini aşındırmaktadır. Varış ülkesinin net olmaması, sadece yabancının savunma hakkını değil, yargı makamlarının maddi risk analizini de imkânsız kılmaktadır.

Bir diğer önemli gündem ise Suriye vatandaşı Taha el Gazi olayıdır. Bilindiği gibi Aralık 2024'ten itibaren Suriye'nin yönetimi yeni hükümet tarafından ele alınmış ve Suriye için Beşar Esed ile geçen korku dolu yılların geride kaldığı düşünülmüştür. Bu kapsamda Suriye'nin yeniden inşa süreci devam etmekte ise de tam olarak sivil-ler için güvenli bir bölge olduğu düşünülemez. Ancak uzun yıllardır Suriyelilere yer açan Türkiye Cumhuriyeti bu haberlerin ardından çok sayıda Suriyelinin gönüllü geri dönüş süreçleri kapsamında ülkelere dönmeye teşvik etmiştir. Taha el Gazi olayında ise önce Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı edinen ancak daha sonra vatandaşlığı iptal edilen ve halihazırda yasal kalış hakkı bulunmayan Taha el Gazi ve eşi sınır dışı edilmek üzere geri gönderme merkezinde alınmıştır. Yasal kalış hakkı bulunmayan Taha el Gazi ve eşi vatandaşlık başvurularının kabul edilip daha sonra iptal edilmesi ve yaşanan süreçlerin akabinde psikolojik dayanacak durumda olmadıkları gerekçesi ile ülkelere “gönüllü” olarak dönmeyi kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Tüm bu izahatlar doğrultusunda her ne kadar yabancıların işkence kötü muamele görmeme haklarının temel ve mutlak şekilde korunması gerektiği düşünülse de devletlerin politik durumlarına göre bu uygulamaların değişebildiğini söylemek mümkündür.

Çalışma kapsamında uygulamaya yönelik yapılan en temel eleştiri sınır dışı kararlarına karşı açılan davalarda ilk derece mahkemesi kararlarının kesin olması ve temyiz yolunun kapalı olmasıdır. Bu uygulama Türkiye’deki yargısal korumanın en zayıf halkasıdır. Yaşam hakkıyla doğrudan bağlantılı bir konuda tek aşamalı yargısal denetim, hata payını artırmakta ve etkin bir hak arama yolunu engellemektedir.

Sınır dışı davalarında, kararların üst mahkemelerin denetimine açılmasının, içtihat birliğini sağlayacağı ve ilk derece mahkemelerinin inceleme kalitesini artıracığı düşünülmektedir. Bununla beraber söylenti düzeyinde olmakla beraber göç hukukuna ihtisas mahkemelerinin kurulması zaman zaman gündeme gelmektedir. Bu durumun ise uygulamada ve yargılamada pratik sonuçlar getirebileceği gibi oluşacak içtihatların farklı bakış açılarından yararlanamadan salt belirli hakimlerin bakış açılarına mahkum edileceği endişesini de taşımaktadır.

Sonuç olarak; işkence yasağının mutlaklığı, sadece yargı kararlarının metinlerinde değil, bu kararların icrasında ve usuli süreçlerin özellikle durdurma etkisinin ödünsüz uygulanması ile mümkün olacakşı aşıkardır. Mevcut hukuki zafiyetlerin giderilmesi, Türkiye’nin uluslararası yükümlülüklerinin yanı sıra anayasal bir zorunluluktur.

Yapılan çalışmada ise yabancıların sınır dışı edilmesine yönelik tesis edilen işlemlerin genel hatları ile tabi oldukları hukuk normlarına ve bu işlemlerin konu edildiği AYM ve AİHM kararlarında yer alan değerlendirmeler ile konuya ilişkin güncel uygulamada kriterlere ve örneklerle yer verilmiştir. Bu kapsamda yürütülecek yargılamalarda başvuru ve avukatlarının esas alması gereken temel yapı taşlarına yer verilmiştir.

YAZAR BEYANI / AUTHORS’ DECLARATION:

Bu makale Araştırma ve Yayın Etiğine uygundur. Beyan edilecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Araştırmanın ortaya konulmasında herhangi bir mali destek alınmamıştır. Makale yazım ve intihal/benzerlik açısından kontrol edilmiştir. Makale, “*en az iki dış hakem*” ve “*çift taraflı körleme*” yöntemi ile değerlendirilmiştir. Yazar, dergiye imzalı “*Telif Devir Formu*” belgesi göndermişlerdir. **Mevcut çalışma için mevzuat gereği etik izni alınmaya ihtiyaç yoktur. Bu konuda yazarlar tarafından dergiye “Etik İznine Gerek Olmadığına Dair Beyan Formu” gönderilmiştir.**

KAYNAKÇA

Akdoğan, C. (2024). *Sınır Dışı Etme İşlemlerine İlişkin Türk İdare Mahkemele-
rinde Verilen Kararların AİHM İçtihatlarına Uygunluğu* (Cilt 1). İstanbul: Oniki
Levha Yayıncılık.

CANYAŞ, A. B. (2023, Ekim). SINIR DIŞI ETME İŞLEMİ ve AİLE YAŞAMINA
SAYGI HAKKI: ÇATIŞAN MENFAATLER ve ESAS ALINAN ÖLÇÜTLER.
Türkiye Adalet Akademisi Dergisi(56).

Deveci, A. (2014). *Yaşama hakkı ve işkence yasağı ihlallerinde etkin soruşturma
yapma yükümlülüğü* [Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi]. Yükseköğretim
Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Dutertre, G. (2003). *AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDAN
ÖRNEKLER*. Almanya: Avrupa Konseyi Yayınları.

İnceoğlu, P. D. (2013). *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa* . European
Union : Council of Europe Yayınları .

Köklü, C. P. (2025). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ışığında yabancıların sınır
dışı edilmesi, hukuk dışı sınır dışı edilmeye karşı korunması*, Doktora tezi, İstanbul
Kültür Üniversitesi

Öncü, G. A. (2019). *Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı* (Cilt 8. baskı). An-
kara: Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü Genel Müdürlüğü.
Prof. Dr. Aysel Çelik

Prof. Dr. Günseli(Öztekin) Gelgel, *Yabancılar Hukuku*;

Yasin, M. (2019). Sınır Dışı Kararlarının Yargısal Denetiminde İspat Sorunlar . *Pub-
lic and Private International Law Bulletin*, s. 5.

“Kötü Muamele Yasağına Dair Emsal Kararlar Tüm Liste | Anayasa Mahkemesi”.

Mahkeme Kararları

A.A. ve A.A., 2015/3941 (ANAYASA MAHKEMESİ 03 01, 2017).

A.A.A., 2018/36516 (Anayasa Mahkemesi 03 15, 2022).

A.D. AND OTHERS v. TURKEY - [Turkish Translation] by the Turkish Ministry
of Justice.

A.G. BAŞVURUSU , 2018/6143 (ANAYASA MAHKEMESİ ARALIK 16, 2020).

Abdulaziz, Cabales ve Balkandali v. Birleşik Krallık, 9214/80; 9473/81; 9474/81
(Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Mayıs 25, 1985).

Abdulaziz, Cabales ve Balkandali/Birleşik Krallık [BD], 9214/80; 9473/81; 9474/81
(Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 5 28, 1985).

AZIZJON HIKMATOV, 2015/18582 (ANAYASA MAHKEMESİ 05 10, 2017).

Berrehab v Hollanda , 10730/84 (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Haziran 21,
1998).

Boultif v. İsviçre , 54273/00 (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 8 2, 2001).

Case of Jabarı v Turkey.

CASE OF MUMINOV v. RUSSIA.

Chahal v. United Kingdom.

D.A. Başvurusu, 2019/5336 (Anayasa Mahkemesi 03 31, 2022).

D. v. the United Kingdom.

HOOMAN HOSSEINPOUR BAŞVURUSU.

HÜSAM İBRAHİM BAŞVURUSU

N. v. the United Kingdom.

Saadi v. Italy.

Soering v. United Kingdom.

Slivenko/Litvanya, 48321/99 (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 10 09, 2003).

YARASHONEN v. TURKEY - [Turkish Translation] by the Turkish Ministry of
Justice.

Y.T. BAŞVURUSU , 2016/22418 (ANAYASA MAHKEMESİ 5 30, 2019).

Elektronik Kaynaklar

Altıparmak, “Anayasa Mahkemesinin Zor Sorusu: İşkence ve Kötü Muamele, Ama Hangisi?”

ECHR. (2025, MAYIS 1). AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur. Mayıs 1, 2025 tarihinde https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur adresinden alındı

Ekşi, N. (2018). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.

GÖZLEMEVİ, İ. H. (2025, MAYIS 1). *İNSAN HAKLARI VE ANAYASA GÖZLEMEVİ*. MAYIS 1, 2025 tarihinde <https://insanhaklari.gen.tr/Metin.aspx?id=1571&d=T#> adresinden alındı

Mahkemesi, A. (2025). *Anayasa Mahkemesi Emsal Kararlar*. Mayıs 18, 2025 tarihinde <https://www.anayasa.gov.tr/tr/bireysel-basvuru/temel-hak-ve-ozgurluklerin-ihlaline-dair-emsal-kararlar/kotu-muamele-yasagina-dair-emsal-kararlar/kotu-muamele-yasagina-dair-emsal-kararlar-tum-liste>) adresinden alındı

T.C. ANAYASA.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 3. Maddesine İlişkin Rehber.

YUKK. (2013, 4 4). *Mevzuat*. 05 02, 2025 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6458&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alındı

YAZARLARA NOTLAR

Çalışma Göndermek

Middle East Journal of Refugee Studies (MEJRS) dergisinde;

- Türkçe ve İngilizce dillerinde hazırlanan çalışmalar değerlendirme süreçlerine alınmaktadır.
- Yayına kabul edilen Türkçe çalışmanın yazarından/yazarlarından geniş İngilizce özet hazırlamaları beklenmektedir. Geniş İngilizce özetle kaynakçada yer alan her bir referansa atıf yapılması gerekmektedir. Türkçe çalışmalar için talep edilen geniş İngilizce özet, yayım kabulü alındıktan sonra gönderilmelidir.
- Yazarlardan katılım bedeli alınmamaktadır.

Middle East Journal of Refugee Studies (MEJRS) dergisinde aşağıdaki ilkelere uygun çalışmalar yayımlanır.

- Mültecilik konusu ile ilgili nicel, nitel, tekdenekli veya karma araştırma deseni kullanılarak hazırlanan çalışmalar,
- Mültecilik konusunda son dönem alanyazını kapsamlı biçimde değerlendiren literatür analizi, metaanaliz veya metasentez çalışmaları,
- Mültecilik konusunda pratik olarak uygulanabilecek model önerileri sunan çalışmalar veya benzeri özgün nitelikteki yazılar.

Çalışma Değerlendirme Süreçleri

Middle East Journal of Refugee Studies (MEJRS) dergisine gönderilecek çalışmalar [Yazım Kuralları](#)na uygun olarak hazırlanmalıdır. Gönderilen çalışmalar Editör tarafından öncelikle amaç, konu, muhteva, sunuş tarzı ve yazım kurallarına uygunluk yönlerinden incelenmektedir. Çalışmalar ikinci aşamada Alan Editörü tarafından değerlendirilir.

Middle East Journal of Refugee Studies (MEJRS) dergisindeki editöryal ön değerlendirme kriterleri şu şekildedir:

Nicel çalışmalar için;

- Tek sürekli değişken veya iki sürekli değişken barındırıp sadece veya ağırlıklı olarak frekans, yüzde, fark ve ilişki istatistiklerine dayalı çalışmalar çalışmanın kapsamına göre değerlendirilmektedir.
- Tek sürekli değişken veya iki sürekli değişken barındırıp tekli veya çoklu regresyon, yol (path) analizi, clustur analizi gibi ileri istatistikler kullanılarak hazırlanan çalışmalara öncelik verilmektedir.

Ölçme aracı geliştiren çalışmalar için;

- Sadece ölçme araçları geliştirmeyi raporlayan çalışmalar, geliştirilen ölçme aracının otantikliği, kapsamı, geliştirilen grubun niteliği, geçerlik ve güvenilirlik işlemlerinin yetkinliği vb. ölçütler dikkate alınarak değerlendirilmektedir.
- Geliştirilen ölçme aracını bir araştırmada kullanarak raporlayan çalışmalara öncelik verilmektedir.

DeneySEL çalışmalar için;

- Araştırma verileri nitel verilerle desteklenmiş deneySEL araştırmalara öncelik verilmektedir.

Nitel çalışmalar için;

- Nitel araştırmalar için araştırma sürecinin geçerlik ve güvenilirlik koşullarının sağlanmış olmasına ve verilerin derinlemesine analiz edilmiş olmasına önem verilmektedir.

Betimsel/Kuramsal çalışmalar için;

- Dergide mültecilik ile ilgili temel sorunları ortaya koyan ve bunlara çözüm önerileri getiren analitik çalışmaların yayımlanması hedeflenmektedir. Diğer taraftan bu kapsama giren çalışmaların kitap bölümü tarzında olmaması beklenmektedir.

Karma (mixed) desenli çalışmalar için;

- Karma desende olan çalışmaların yayımlanma oranı daha yüksektir. Bununla birlikte karma çalışmalarda niçin ve hangi karma metodolojinin kullanıldığının tekniği

- ile beraber açıklanması beklenmektedir. Karma desenli araştırmalarda araştırmanın nicel ve nitel kısımları ayrı ayrı değerlendirilir. Nicel ve nitel kısımların ayrı ayrı yukarıdaki kıstasları karşılaması beklenir.

Ayrıca;

- Alanda çok sık kullanılan ölçme araçlarına dayalı çalışmaların ve oldukça yoğun biçimde çalışılmış konularla ilgili araştırmaların yeni bir yönelim ortaya koymaları beklenmektedir.
- Yüksek lisans ve doktora tezlerine dayalı çalışmalarda dilimlenme yapılmaması beklenmektedir.
- Bütün araştırma türleri için verilerin güncelliğine önem verilmektedir. Araştırma verilerinin toplanması üzerinden 5 yıl veya daha fazla süre geçmiş ise araştırmaların güncelliğini kaybettiği yönünde görüş bildirilmektedir.
- Ön değerlendirmesi tamamlanan çalışmaların Yetkilendirilmiş Yazarına değerlendirme neticesi bildirilir. Yukarıda belirtilen ilkelere uygun bulunan çalışmalar hakem değerlendirme sürecine alınır.
- Gönderilen bir çalışmanın editöryal değerlendirmesi en geç 40 gün içerisinde tamamlanmaktadır.
- Hakem değerlendirme sürecine alınan çalışmalar alanda uzman iki hakeme gönderilir.
- Eğer hakemlerin raporlarında çalışma ile ilgili görüş ayrılığı söz konusu olursa, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulur.
- Hakem değerlendirme süreci, şu anki yoğunluk göz önüne alındığında yaklaşık 3-4 ay sürmektedir. Bu süre, ilgili alandaki hakemlerin iş yükü nedeniyle uzayabilmektedir.
- Hakem raporları gizlidir. Yazarlar çalışmalarını değerlendiren hakemlerin kim olduğunu bilmemektedirler. Hakemler de değerlendirdikleri çalışmanın yazarını/yazarlarını bilmemektedirler.
- Yazar/yazarlar; hakemlerin, Alan Editörünün ve Editörün eleştirilerini, önerilerini ve düzeltme taleplerini dikkate almak zorundadırlar. Yazar/yazarlar, eleştirilerden ve önerilerden katılmadığı hususları gerekçeleriyle izah etmelidir/etmelidirler.

Middle East Journal of Refugee Studies (MEJRS)'de hakem değerlendirme süreçlerinin detayları ve ilkeleri için [Hakemlere Notlar](#) bölümüne bakılabilir.

Hakem değerlendirme raporlarının sonuçlarına dayalı olarak Editör;

- Çalışmanın kabulüne,
- Çalışmanın, hakem raporlarında belirtilen hususlara göre düzenlendikten sonra yeniden değerlendirmeye alınabileceğine veya,
- Çalışmanın reddine karar verir.
- Yayına kabul edilen çalışmaların süreçleri aşağıda belirtilmiştir.
- Yayına kabul edilen çalışmaların hakem değerlendirme raporları ve editöryal değerlendirmeleri Yetkilendirilmiş Yazara gönderilir.
- Yetkilendirilmiş Yazarın ilgili raporlara göre düzenleyerek Editöre ilettiği çalışma Editör tarafından kontrol edilerek tashih sürecine alınır.
- Yetkilendirilmiş Yazara çalışmasıyla ilgili tashih notları gönderilir.
- Tashih süreci tamamlanan çalışmalar tasarıma yönlendirilir.
- Mizanpajı ve tasarımı tamamlanan çalışmalar Yetkilendirilmiş Yazar tarafından son kez kontrol edilir.
- Bu süreçleri tamamlayan çalışmalar öncelikle DOI numarası atanarak [Online-First](#) olarak yayımlanır.
- OnlineFirst olarak yayımlanan makaleler yayım sürecine alınır ve ilgili sayıda basılır.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

Manuscript Submission

Contributors submitting their work to *MEJRS* should be informed that articles should include the following:

- Quantitative, qualitative, or mixed research methods,
- Comprehensive literature reviews, meta-analysis, or meta-synthesis,
- Model proposals, clinical experimental research model, or original writings of similar quality.

Editorial and Review Process

MEJRS gives priority to current studies using advanced research and statistical methods and techniques. The Journal's main criteria for publication are original contribution to the field and competency in methodology.

Manuscripts are first assessed by the Editorial Board for purpose, topic, content, presentation style, and mechanics of writing. During this preliminary assessment, the Editorial Board guidelines are as follows:

For Quantitative Research

Quantitative research based on a single variable or that mainly analyses frequency, percentage, difference, and correlational statistics is usually assessed in a preliminary assessment according to its contents. Quantitative research including multiple regressions, path and cluster analysis, or other advanced research and statistical methods is given priority.

For Studies Developing a Measurement Tool

The authenticity, scope, quality of the group worked on, and efficiency of the reliability and validity of studies are taken into consideration to decide whether the measurement tool can be published independently. The Editorial Board encourages contributors to send their manuscripts if the developed measurement tool is used in a study in which the findings are reported.

For Experimental Research

Findings must be supported, detailed, and further elaborated on with qualitative data.

For Qualitative Research

The reliability and validity studies and in-depth analysis of the data is of utmost importance.

For Descriptive Studies

The journal aims to publish analytical studies identifying and proposing solutions to the key issues related to refugee issues. However, such studies should not resemble a book chapter based only on a literature review.

Mixed Research Designs

Such studies have a higher likelihood of being published. Mixed research design studies should justify why and how the author adopted the research design used. Qualitative and quantitative sections are analyzed separately and are expected to meet the criterion described above.

Please Note

- The Editors emphasize that *MEJRS* articles should not include studies based on very frequently used measurement tools or on research topics that have been overly examined, unless they propose an innovative approach to the topic in question.
- Manuscripts based on thesis-related research should include all data used in the thesis. *MEJRS* does not publish any article including unethical practices such as sliding.

- *MEJRS* believes that the data collection process for original research should have been done in the last 5 years.

Editorial and Review Process

- Manuscripts are assigned a reference code and recorded in ScholarOne Manuscript.
- After the submission, authors are sent a confirmation of receipt by email.
- Manuscripts are evaluated by the Editorial Board following the submission.
- Manuscripts that meet the criteria for *MEJRS* proceed to the next stage, which is reviewer evaluation.
- Manuscripts that do not meet the *MEJRS* criteria are notified of the decision with the relevant justification for rejection.
- Receipt of manuscripts and Editorial Board decisions may take approximately 40 days.
- Manuscripts are sent to two specialists in the relevant field.
- If the reviewers differ in opinion about the quality of your work, the paper will be referred to a third reviewer.
- The Editorial Board and referee reviews take approximately 3-4 months to complete. This time may be extended depending on the availability of referees in your sub-discipline.
- Reviewer reports are kept confidential. We adopt a double-blind peer-review evaluating process.
- Authors must be attentive to the criticisms, suggestions, and corrections of the referees and the Editorial Board. In case of disagreement with the reports, authors must explain why they do not agree with the points made by the reviewers.
- For more details of the review process, visit the [Notes for Reviewers](#) page.
- There are three possible results for a manuscript:
 - Acceptance with minor or major revisions
 - Reject and Resubmit process
 - Rejection

Manuscripts go through the following stages once accepted for publication:

- Reviewer reports and Editorial Board reports are sent to the author.
- Authors revise their manuscripts according to the reports, and the Editorial Board reviews the revised manuscripts before they advance to the proofreading stage.
- Authors are sent the proofreading notes.
- When proofreading is complete, manuscripts advance to the formatting and pagination stage.
- Following the pagination process, authors are asked to conduct a final check of their manuscripts.
- After completion of these processes, manuscripts are initially published on [OnlineFirst](#). As each article is assigned a DOI, this version could be treated as the authentic version.
- Printing of the manuscript in the journal may take approximately 5-6 months, depending on the workload involved in the journal.